

A LOGIKA VILÁGA

RAYMOND SMULLYAN

A tao hallgat

TYPOTEX

A logika világa

A sorozat korábban megjelent kötetei:

Raymond Smullyan: *A hölgy vagy a tigris? – És egyéb logikai feladatok* (1996)

Raymond Smullyan: *Mi a címe ennek a könyvnek?* (1996)

Dennis Shasha: *Dr. Ecco talányos kalandjai* (2000)

Raymond Smullyan: *Alice Rejtvényországban* (2003, javított kiadás)

Raymond Smullyan: *Sherlock Holmes sakkrejtélyei* (2003)

Raymond Smullyan: *Seherezáde rejtélye* (2004, javított kiadás)

Raymond Smullyan: *Emlékek, történetek, paradoxonok* (2004)

Raymond M. Smullyan

A TAO HALLGAT

TYPOTEX

Budapest, 2005

A mű eredeti címe: The Tao is Silent

© Raymond M. Smullyan

Hungarian translation © György Katalin, TypoT_EX, 2005

ISBN 963 9548 64 2

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a Typoklubba, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a www.tygotex.hu címen érhet el. Honlapunkon megtalálhatja az egyes könyvekhez tartozó hibajegyzéket is, mert sajnos hibák olykor előfordulnak.

Kiadja a TypoT_EX kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa

Felelős szerkesztő: Láng Rózsa

Műszaki szerkesztő: Csaba Ferenc

Terjedlem: 16,25 (A/5) ív

Nyomta és kötötte a Kaloprint Nyomda Kft., Kalocsa

Tartalom

Előszó	8
I. MI A TAO?	11
1. A kínai filozófia dióhéjban	12
2. A tao	14
3. Létezik-e a tao?	16
4. Na de tényleg, létezik a tao?	18
5. A tao homályos!	22
6. A tao elmosódott	26
7. A titokzatos nő	32
8. A taónak nincs neve	35
9. A tao nem beszél	40
10. A tao és a bölc: ōk soha nem vitatkoznak	41
11. Olyan vagyok, mint egy tükör	45
12. A tao ott van mindenhol	48
13. A tao nem parancsol	50
14. A tao nem arrogáns	54
15. A Buddha imádata	59
16. A taóban élni	66
17. A tao mindig spontán	68
II. A TAO JÓ, DE NEM ERKÖLCSŐS	75
18. Alapvetően jók-e az emberek?	76
19. Bármelyik út	79
20. Miért segítesz embertársaidon?	87
21. Taoizmus kontra erkölcsösség	90
22. Taoista-e Isten?	107
23. A tao jó, ám nem erkölcsös	135

III. A TAO KIKAPCSOLÓDÁSKÉPPEN	139
24. A kertészkedésről	140
25. A kutyákról	142
26. Az irányítás művészete	146
27. Az önzésről	149
28. Önzetlenség és altruizmus	153
29. Az öntömjénezésről	157
30. Öntömjénezés és kozmikus öntudat	164
31. Bízunk saját természetünkben!	167
32. Hagyjuk, hadd menjenek a dolgok a maguk útján	176
33. Miért nem szabad semmire sem vinnünk?	179
34. Erőfeszítést tenni	184
IV. A TAO EGY ÖRÖMTELI PARADOXON	193
35. Örült és értelmes filozófiák	194
36. Nem lenne mulatságos, ha –	197
37. Egy álom	201
38. Asztrológia	203
39. Két zentörténet	213
40. Két változat egy Bankeiről szóló történetre	218
41. Egy elképzelt zentörténet	223
42. Miért értjük félre néha egymást?	225
43. A halhatatlanságról	228
44. Érted miről van szó?	229
45. A megvilágosodás	232
46. Az esti hűvösség	236
47. Ha az idő megérett	239
Irodalom	251

„A keresztényeknek – kerül, amibe kerül – mindenképpen meg kell győzniük a pogányokat és az ateistákat Isten létezéséről, hogy lelküket megmentsék a kárhozattól. Az ateistáknak – kerül, amibe kerül – mindenképpen meg kell győzniük a keresztényeket arról, hogy az istenhit nem több gyerekes, primitív babonánál, amely csak árt a társadalmi haladásnak. Így aztán üvöltöznek, egymás torkának csnek, vég nélkül csatáznak. Míg a taoista bölcs békésen üldögél a folyó partján egy verseskötet, egy pohár bor vagy néhány ecset és paletta mellett. Átadja magát a tao élvezetének, és egy cseppet sem izgatja, létezik-e egyáltalán a tao. A bölcsnek semmi szüksége rá, hogy bizonyítsa a tao létezését, teljesen leköti annak élvezete.”

[Idézet a könyvből]

Előszó

Végtelen öröm fogott el, amikor először kerültek kezembe taoista írások. Nem találtam őket idegennek vagy különösnek, ellenkezőleg, mintha a saját gondolataimat olvastam volna, melyek egész életemben foglalkoztattak, ráadásul így én nem tudtam volna megfogalmazni őket. Nekem a taoizmus egyfajta belső derűt jelent, melyhez erős esztétikai tudatosság párosul. Egyedül egyik sem az igazi, a tisztán passzív derű egyfajta együgyűség, de az aggodalommal átitatott tudatosság sem túlságosan vonzó. Egy kínai barátom (a modern iskola követője) nemrégiben bírálattal illette a taoista filozófiát, mondván hogy olyan, mintha azt kívánná, hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon. – És ez miért baj? – értetlenkedtem. – De hát lehetetlen, hogy a kecske is jóllakjon és a káposzta is megmaradjon! – tiltakozott.

Éppen ez az, amiben nem értünk egyet! Én világeletemben úgy gondoltam, a kettő igenis összefér: a kecske is jóllakhat és a káposzta is megmaradhat. Vagyis én taoista vagyok.

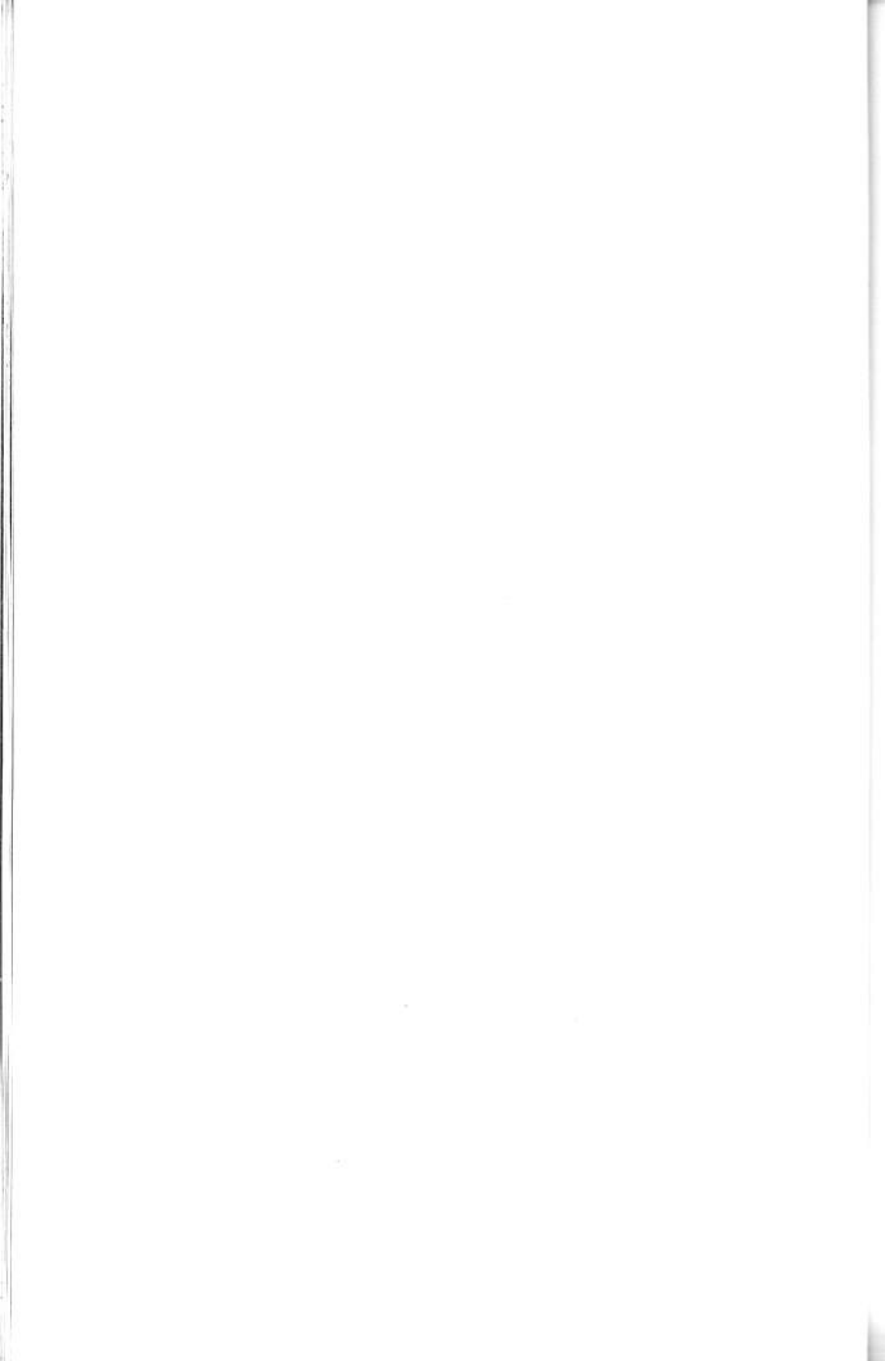
A taoizmussal voltaképpen a zenbuddhizmus révén kerültem kapcsolatba. Eltartott egy ideig, amíg rájöttem, a zen taoista és buddhista elemek keverékéből épül fel, és számomra elsősorban a taoista elemek a vonzóak. A zen egyik furcsasága, hogy először vágyat ébreszt a *szatori* (megvilágosodás) iránt, majd amikor a nyál már szinte összefut

az ember szájában, közli, éppen a *szatori* elérésének vágya akadályozza az elérését. Ezzel szemben a taoizmus azzal ragadott meg, hogy nem keresi azt, amije nincs, hanem élvezi, amije van.

Ez a könyv nem egyszerűen a kínai filozófiáról szól, noha számos olyan gondolatot tartalmaz, amelyet a kínai filozófia *inspirált*. A taoista látásmód mindvégig meghatározó marad, ám a témák sokszínűek és változatosak. Mondhatnánk, ez a mű általában az életről szól. Ajánlom feleségemnek, testvéreimnek, kutyáimnak, tanítványaimnak, barátaimnak, olvasóimnak és mindenki másnak.

Elka Park, New York, 1977. január 17.

Raymond M. Smullyan

I.

MI A TAO?

1.

A kínai filozófia dióhéjban

Egy matematikus barátom a minap mesélt az ő matematikus barátjáról, aki minden áldott nap szunyókál egy kicsit. Mármost én soha nem szoktam szunyókálni, viszont gyakran megesik, hogy olvasás közben elbóbiskolok. Ez igen csak különbözik a szándékos szunyókálástól. Én sokkal jobban hasonlítok Peekaboo, Peekatoo és Trixie kutyáimra, mint az említett matematikus barátom barátjára. Ezek a kutyák soha nem mennek szunyókálni, hanem egyszerűen csak elalieszanak, amikor kedvük szottyán rá – ami történetesen igen csak gyakran megesik. A kutyáim igazi bölcsék.

Azt hiszem, dióhéjban ez a kínai filozófia lényege, a többi csak mellékes apróság! Ha meg tudod tanulni, hogy csak úgy elbóbiskolj anélkül, hogy szunyókálni akarnál, belőled is bölcs válhat. Ha viszont erre nem vagy képes, akkor nem válhat belőled olyan könnyen bölcs, mint gondolnád. *Fegyelem* kell hozzá! De keleti, és nem nyugati stílusú fegyelem. A keleti fegyelem rávezet, hogyan tudsz nem tudatosan elaludni. A nyugati fegyelem ezzel éppen ellentétes. A keleti fegyelem arra tanít, hogy „engedd el magad”, akkor aludj, amikor álmos vagy. A nyugati fegyelem arra nevel, hogy *kényszerítsd*

magad, aludj, akár álmos vagy, akár nem. Lao-ce helyében én megfogalmaztam volna a következő alapelvet is, amely szerintem a taoista filozófia kvintesszenciája:

*A bölcs nem azért alszik el,
Mert kell neki,
Nem azért, mert akar,
Hanem mert álmos.*

2.

A tao

*Volt valami homályos, elmosódott
Mielőtt ég és föld keletkezett
Milyen homályos! Milyen elmosódott!
Mégis formák rejlenek benne
Milyen halovány! Milyen zavaros!
Nyugodt, mégis örökké tevékeny
Semmit nem tesz, mégis minden általa lesz
Alkotásaira nem tart igényt
Szeret és táplál minden dolgot,
De nem uralkodik felettük
Nem tudom a nevét
Én taónak nevezem.**

* A verseket a szerző a Tao Te King néhány részének különböző angol fordításából válogatta. – Többféle magyar fordítás is létezik, elsősorban Weöres Sándor *Tao Te King; Az Út és Erény könyve* versfordításai és Tőkei Ferenc prózafordításai. Mi általában Kepes János versfordításait használtuk (Alan W. Watts: *A zen útja*. Budapest: Polgár Kiadó, 1997.), de a hitelesség kedvéért közöljük az említett prózafordításokat is. – A ford.

Ezt írta Lao-ce mintegy 2500 évvel ezelőtt. Azt hiszem, a tao leírására ennél jobb bevezetőt kívánni sem lehet. Sok érdekes kérdés vetődik fel. Mi is a tao? Hogyan határozzuk meg? Vagy a tao talán kibújik minden elképzelhető definíció alól? Ha létezik, milyen? Melyek a tulajdonságai?

Mielőtt mindezekre a kérdésekre rátérnénk, hadd mondjak el egy történetet, a zenmesterről, akitől megkérdezte a tanítványa:

– Mi a tao?

– Megmondom neked – felelte a mester –, ha egy hajtásra kihörpinted a Nyugati Folyó vizét.

– Már megtettem – vágta rá a tanítvány.

– Akkor válaszoltam is a kérdésedre – mondta a mester.

Tökei Ferenc prózafordítása:

Van egy dolog (wu), mely a káoszban (hun) is teljes volt, s mely még az ég és föld előtt született. Ó, mily hangtalan, milyen üres! Magában áll szilárdan és nem változik, mindenüvé eljut, és nem fenyegeti veszély. Méltán tartják őt az ég alatt anyjának. Nem tudom a valódi nevét (ming), kisebbik nevén szólítva (ce) nevezem taoónak.

3.

Léteznek-e a tao?

*A tao felette áll a létezésnek és a nem-létezésnek
Léte csak a szavakkal élő embernek van
A tao viszont nem használ szavakat
Néma, mint a virág
A szavak a tao-ból erednek
- a tao teremti a szavakat
De nem használja őket.*

Az *Alice Csodaországban* tárgyalási jelenetében a fehér Nyuszi felolvass egy zagyva verset, melynek nyilvánvalóan a legcsekélyebb köze sincs a tárgyalt esethez. A Király diadalmasan felkiált: – Ez eddig a legfontosabb bizonyíték. – Alice bátran ellentmond neki: – Nincs ennek semmi, de semmi értelme.

– Ha nincs semmi értelme, szólta a Király, annál jobb, legalább nem kell törni rajta a fejünket.*

Hasonló megjegyzést fűzhetnék a tao-hoz is. A taoisták nem tartanak igényt a tao létezésének igazolására, „annál

* Kosztolányi Dezső fordítása.

jobb, legalább nem kell a bizonyításon törni a fejünket". Ez aztán józan ész kínai módra!

Elég ezt összevetni a nyugati teológiai gondolkodással! Mennyi harc és vita folyt akörül, hogy létezik-e Isten vagy sem, mennyi vért ontottak, mennyi kínszenvedést okoztak! Mintha élet-halál kérdése volna, vagy még annál is több. A keresztényeknek, – kerül, amibe kerül – mindenképpen meg kell győzniük a pogányokat és az ateistákat Isten létezéséről, hogy lelküket megmentse a kárhozattól. Az ateistáknak – kerül, amibe kerül – mindenképpen meg kell győzniük a keresztényeket arról, hogy az istenhit nem több gyerekes, primitív babonánál, amely csak árt a társadalmi haladásnak. Így aztán üvöltöznek, egymás torkának esnek, vög nélkül csatáznak. Míg a taoista bölcs békésen üldögél a folyó partján egy verseskötet, egy pohár bor vagy néhány ecset és paletta mellett. Átadja magát a tao élvezetének, és egy cseppet sem izgatja, létezik-e egyáltalán a tao. A bölcsnek semmi szüksége rá, hogy bizonyítsa a tao létezését, teljesen leköti annak élvezete.

4.

Na de tényleg, létezik a tao?

Látom, a kedves olvasó nem adja fel egykönnyen! Nos, hadd mondjak erről még valamit!

A taoista nem nyugati agnosztikus, akinck „meggyőződése, hogy Isten vagy létezik, vagy nem”, csak azt nem tudja, melyik eset áll fenn. A nyugati agnosztikus azt mondja: „egyszerű arisztotelészi logika alapján tudjuk, hogy Isten vagy létezik, vagy nem létezik, de perdöntő bizonyítékunk egyik állításra sincs. Így az egyetlen racionális megoldás, hogy elhalasztjuk a döntést, míg további bizonyíték nem bukkan fel.” Mármost a taoista nem odázza el a tao létét vagy nemlétét illető döntését. Ez a probléma eszébe sem jut, és ha valaki felvetné, megfoghatatlan, értelmetlen, lényegtelen, különös kérdésnek tűnne számára. Furcsa módon ebből a szempontból hasonlóan reagálna, mint a nyugati logikai pozitívista, ámbar talán minden bizonnyal más okból. Ha egy logikai pozitívista szembesülne a tao létezésének problémájával, nos ezt a kérdést ő is „értelmetlennek” nyilvánítaná. Először azt követelné, hogy határozzuk meg világosan, mi is az a „tao”.

Én is örülnék, ha a kérdésnek tényleg nem lenne semmi értelme, örülnék, hiszen akkor én is azt felelhetném „... annál jobb, legalább nem kell törni rajta a fejünket”.

Ezen a ponton az olvasó már talán türelmét veszítve kifakad:

– Elég volt a mellőbeszélésből! Most akkor létezik a tao vagy nem létezik? *Valóság* vagy merő képzelődés – a fantáziánk játéka?

Nos, más területeken, más dolgok létezésével kapcsolatban tettek már fel hasonló kérdéseket, de akkor is hiábaváloan. Itt van például az általános fogalmak, az úgynevezett univerzálék – a *pirosság*, a *háromszögűség*, a *szépség*, a *jó-ság*, és más hasonlók – létezéséről folytatott végeérhetetlen metafizikai vita. Létezik-e a pirosság? Ha igen, hol? Mekkora a súlya, milyen az alakja és milyen a színe? Mondhatjuk-e, hogy a pirosság piros? Aligha! Egyáltalán, valóban létezik-e a pirosság? Néhányan naivan azt mondják: „Hát persze! Nézzük csak meg a rózsát, a rúzszt, bizonyos fajta almákat stb.” De ez csak azt jelenti, hogy léteznek bizonyos *dolgok*, melyek *pirosak*, de nem bizonyítja a „pirosságnak” nevezett entitás létét. A nyugati filozófiai gondolkodást a mai napig élénken foglalkoztatja az ilyen entitások létezésének kérdése. Az úgynevezett „nominalisták” szerint a válasz „nem”. Természetesen ők is elismerik piros színű dolgok létezését, de tagadják a „pirosság” nevezetű entitás létezését. Elfogadják a „piros” szót *jelzőként* (mivel vannak piros dolgok), de tagadják a „pirosság” szó jogosultságát *főnévként*. Tagadják, hogy a „pirosság” valóban jelölne valamit, hogy valaminek a neve lenne. A másik tábor a „realistáké” (néha „platonistáknak” is nevezik őket), akik úgy tartják, a „pirosság” legitim főnév, a pirosság neve. Szerintük a „piros” szó használata mind jelzőként, mind főnévként helyénvaló. Jelzőként használjuk például olyan állításban, mint „ez az alma piros”, főnévként pedig olyan állításban, mint „a piros az egyik alapszín”. A realista szerint a „piros” valóban név, a piros szín neve.

A realisták és a nominalisták közötti vita más úgynevezett „univerzálékra” is vonatkozik. A realisták, köztük Plátón, hisznek a szépség, a jóság, az igazság létezésében, míg egy nominalista csak azt fogadja el, hogy bizonyos művészeti alkotásokat tekinthetünk szépnek, bizonyos cselekvéseket minősíthetünk jónak, bizonyos állításokat nevezhetünk igaznak.

Egy matematikában járatlan olvasót talán meglep, hogy még a matematika alapjai sem mentesek ezektől a vitáktól. A laikusok ezt a területet tévesen olyannak tekintik, mint ahol minden egyszer s mindenkorra elentmondásmentesen el van döntve. Ez azonban távolról sem igaz! Az úgynevezett realista (klasszikus vagy platonista) matematikusok hisznek az ún. nem-lingvisztikai matematikai entitások, a „számok, halmazok, függvények, csoportok, topologikus terek” stb. létezésében. Szerintük a matematika célja, hogy ezekről az entitásokról különböző *igaz* állításokat fedezzen fel és bizonyítsa be. A másik oldalon ott állnak a „formalista” matematikusok. Szerintük az úgynevezett matematikai entitások csupán a képzelet szülöttei, egyedül azok a szimbólumok léteznek, amelyekkel kifejezik őket! Így a formalista matematikus érdeklődése látszólag tisztán nyelvi. Számára a matematika pusztán szimbólumsorozatok, „formális kifejezések” vizsgálata, valamint annak a tanulmányozása, hogy a szóban forgó rendszer miként manipulálható az előre lefektetett szabályok alapján. Maguk a kifejezések nem fejeznek ki semmit! A formalista (akárcsak a nominalista) szerint a „számok” és hasonló dolgok csak mint lingvisztikai kifejezések léteznek.

Hasonlóan közelíthetjük meg a tao létezésének problémáját is. Akadnak talán, akik elutasítják a „tao” szó főnévként való használatát, elvetik a taónak nevezett „entitás” létezését, de a „taoisztikus” jelzőt mégis értelmesnek tartják. Mindenkinek, aki a kínai művészetet és gondolkodást tanulmányozza, bizonyára elég nyilvánvaló, hogy egyes munkák „taoisztikusabbak” másoknál. Ez még azok számára

is egyértelmű, akiből mindenfajta metafizikai beállítottság hiányzik. Abban például mindenki egyetért, hogy a Szung-korszak tájképfestészete inkább taoisztikus jellegű, mint a Tang-korszak művészete. Tehát kevesen kifogásolják a „taoisztikus” szó használatát, de minden bizonnyal sokan a „tao” szót.

Egyesek még mindig úgy érezhetik, kitérek az elől a kérdés elől, hogy létezik-e a tao vagy sem. Végül is tudom én? De hát – háboroghat az olvasó – csak van valami személyes véleménye a dologról.

Tegyük fel, történetesen valaki betör a dolgozószobámba, és nekem szegezi a kérdést:

– Smullyan! Valljon végre színt! Hisz vagy nem hisz a tao létezésében?

Hogy mit válaszolnék? Attól függ, hogy a kérdés éppen milyen hangulatban talál – nyugatiban vagy keletiben. Ha inkább nyugati hangulatban – elfogadva a lét és nem-lét dualitását –, akkor, miután hajlok a platonizmusra, feltehetően azt válaszolnám: – Igen, létezik. És ha éppen keleti hangulatomban találna? Ha valaki megkérdezne egy Zen-mestert, létezik-e a tao, feltehetőleg jókora ütést mérne botjával a kérdezőre. Mivel én valamivel szelídebb természetű vagyok, valószínűleg csak mosolyognék (talán kicsit lenézően), és megkínálnám egy csésze teával.

5.

A tao homályos!

*A tao elmosódott és homályos!
Rejtett, titokzatos és sötét!
Minden dolog forrása!*

Hiába kérné tőlem bárki is a „tao” definícióját, természetesen nem tudnék szolgálni vele. Vajon ez azt jelenti, hogy határozatlan és pontatlan fogalmam van róla? Gyanítom, igen. Furcsa mód azonban semmivel sem bizonytalanabb, mint a legtöbb más fogalmam! A szépség, jóság, igazság, szabadság, determinizmus, jó, rossz, szellem, anyag szavak épp ilyen elmosódottak, legalábbis amikor én használom őket. Ám annak, hogy a tao fogalma ilyen, van egy sajátos aspektusa: ha ugyanis maga a tao elmosódott, vajon nem illő-e, hogy a róla alkotott fogalom is az legyen? Végül is, ha azt akarjuk, hogy egy fogalom pontos legyen, nem kell-e, hogy tükrözze, visszaadja, lefényképezze, másolja a tárgyát? A válasz valószínűleg „nem”, de most mégis tételezzük fel, hogy „igen”. Annál is inkább, mert, mint látni fogjuk, ennek a feltevésnek nem várt, izgalmas következményei lesznek. Ha a tudás „visszatükrözés-elmélete” helytálló, és a tao valóban annyira

meghatározatlan, ahogy ezt a taoisták fennen hangoztatják, akkor a tao bármely pontos fogalma *éppen a pontossága révén* lenne pontatlan! Ez azt jelentené, hogy a tao pontos fogalma ellentmondana a tao szellemiségének, hiszen miközben az eszme pontos, a tao nem az, tehát e kettő egészen biztosan nem illik össze. Másképp fogalmazva, a taohoz illő fogalomnak éppoly elmosódottnak kell lennie, mint magának a taónak.

Talán mondanom sem kell, a fenti érvelés hemzseg a logikai bakugrásoktól. Egyfelől, a tudás visszatükrözés-elmélete erősen kétségbe vonható. Az igazat megvallva, én ezt az elméletet igencsak nevetségesnek tartom. Még hogy egy eszme *hasonlítson* a tárgyához! Mit jelent egyáltalán, hogy egy eszme hasonlít a tárgyához? Azt még értem, hogy képzetünk van egy tárgyról, de miképp *hasonlíthat* a képzet a tárgyára?! Micsoda groteszk dolog ez!* Nem, én biztos nem fogadom el a tudás visszatükrözésének elméletét, így az érvelés első premisszája hamis. Mi a helyzet a második premisszával, azzal, hogy a tao maga homályos? Ez szintén megkérdőjelezhető, hiszen úgy érvelhetünk, hogy egyetlen *dolog* nem lehet homályos, csak a *képzetek*. Más szóval a homályosság nem a dolgok tulajdonsága, hanem inkább a képzeteké vagy állításoké. Hajlok ennek az elfogadására. Nem hiszem, hogy egy tárgy vagy dolog elmosódott lehet. Viszont a tao egyértelműen homályos. Ebből következik, hogy a tao nem dolog!

Fura módon én ezzel a világon most másodízben bizonyítottam, hogy a tao nem „dolog”. Ezt a tényt már jóval korábban (kb. Kr. e. 600–500 körül) megfogalmazták és bizonyították a taoisták. A bizonyítás érdekes és tanulságos, előrevetíti a modern matematika különbségtételét a halmazok

* Lehetnek olyanok, akik szerint az eszmék az izomorfizmus értelmében hasonlítanak a tárgyakra. Őszintén szólva az izomorfizmus vacak egy hasonlóságnak tűnik.

és az osztályok között. Rámutat, hogy mivel az összes dolog a tao révén keletkezett, maga a tao nem lehet dolog!

Amikor az imént kijelentettem, a világon másodízben bizonyítottam, hogy a tao nem dolog, a „bizonyítás” szót persze ironikusan használtam. (Mintha bárki bármit is *bebizonyíthatna* a taóról!) Egy csudát bizonyítottam! Idézzük csak fel a bizonyítást! Csak annyit mondtam, önmagában egy dolog nem lehet homályos, a tao viszont az, így nem lehet dolog. De először is honnan szedem, hogy a tao valóban homályos? Jó kérdés! Honnan? Tudom-e egyáltalán? A válasz: nem. Nem tudom, de a tao akkor is homályos marad, ha én nem tudom! (Szerencsére a tao homályossága független e homályosság tudásától.) „De hát – kiálthat fel az olvasó – nem éppen magát a bizonyítandó dolgot tételzem adottnak már megint?” A válaszom „nem”, két okból is: először is nem *feltételezem*, hogy a tao homályos, egyszerűen csak mondom. Másodszor pedig nem hiszem, hogy ezt bizonyítani kell. Nem hiszem ugyanis, hogy be lehet bizonyítani. Valójában, ha be lehetne bizonyítani, akkor tudni is lehetne, és mivel nem hiszem, hogy tudni lehet, így azt sem, hogy bizonyítani lehet.

Hát akkor miért nem próbálkozom meg a probléma tudományosabb, racionálisabb megközelítésével? Jó ötlet; ezt teszem! Majd úgy tekintek a kérdésre, mint jó analitikus filozófus – vagy inkább logikai pozitívista. Az első elvégzendő feladat: „a tao homályos” állítás *elemzése*. Mi a helyzet ezzel az állítással? Igaz-e, vagy hamis? Bármely jó logikai pozitívista szerint az állítás sem nem igaz, sem nem hamis, egyszerűen „értelmetlen” (mint például „az abszolútum gyönyörű” állítás).* A pozitivisták be is tudják bizonyítani, hogy az állítás értelmetlen! Teljesen pontosan – és egyáltalán nem homályosan – megadnák az *értelmes* definícióját, és kikezd-

* Az abszolútum történetesen valóban gyönyörű!

hetetlen logikával kimutatnák, hogy ez az állítás nem tartozik az értelmes kategóriába. Nem illik továbbá sem az „igaz”, sem a „hamis” kategóriába – túl *homályos ahhoz*, hogy akár igaz, akár hamis legyen! Igen, a pozitivisták majd rámutatnak, hogy már maga „a tao homályos” állítás is tökéletesen homályos!

Az a legdöbbenetesebb, hogy ezúttal a pozitivisták fején találták a szöveget! Talán nem is tudják, mennyire igazuk van! „A tao homályos” állítás nemcsak az *értelmesség* pozitivista meghatározása alapján bizonytalan és értelmetlen, mivel ebben a korlátozott értelemben minden általuk értelmetlennek nyilvánított állítás csakugyan az, hanem az állítás valóban pontatlan, mégpedig abszolút értelemben! Igen, ez az egyik leghomályosabb állítás! Állítás ennél határozatlanabb aligha lehetne! Gyönyörűen, csodálatosan homályos – majdnem annyira, mint maga a tao!

6.

A tao elmosódott

1. Definiálható-e a tao?

A zenbuddhizmus jól leírható a kínai taoizmus és az indiai buddhizmus keverékeként, amelynek ízesítéséhez némi sóvalborssal (főleg borssal) a japánok is hozzájárultak. Kérdés, hogy vajon a zenbuddhizmust *filozófiának* kell-e nevezni. Amint ezt sok zenhívő váltig hangoztatja, a zen inkább életforma, viselkedési formák sokasága, bizonyos állapot, gestalt, semmint őszel felfogható kijelentések együttese. Azt hiszem, ebben az állításban sok igazság van, de mint sok más állítással, ezzel is csúnyán kell bánni. Meggyőződésem, hogy a zen elsődlegesen „út”, s kevésbé „elmélet”, bár nem hiszem, hogy teljességgel elméletmentes lenne.* Nekem úgy tűnik, a zen többek közt azt az eszmét hangsúlyozza határozottan, hogy a transzcendens éppen az immanensben rejlik; hogy a transzcendens és az immanens valójában azonos. Ez a gondolat explicite implicit a következő zenversben:

* Ami azt illeti, nem ismerek elméletet, mely az lenne.

*Ha az erdő madarai a fák tetején dalolnak
 Hangjuk hordozza a pátriárka üzenetét
 Ha a hegyi virágok kinyílnak,
 Igazi jelentésük az illatukban száll.**

Az immanensben benne rejlő transzcendens explicite explicit a következő ismert történetben. Amikor a mestert megkérdezték: – Mi a tao? – A te hétköznapi tudatod – válaszolta.

Ha a tao nem más, mint valakinek a hétköznapi tudata, miért nevezik taónak, kérdezhetné valaki, miért nem egyszerűen hétköznapi tudatnak? Erre a kérdésre rendkívül nehéz logikusan válaszolni. Először is úgy vélem, „a tao a te hétköznapi tudatod” állítást hibás úgy értelmezni, hogy a „tao *semmi több, mint* a hétköznapi tudatod”. Az állítás aligha azonosítja a tao és a hétköznapi tudat fogalmát. Inkább azt mondanám „a tao a te hétköznapi tudatod, de *több* is ennél”. Valójában a *Tao könyve* szerint a tao már létezett, mielőtt az ég és a föld kialakult. Mármost megelőzi-e a hétköznapi tudat az ég és föld keletkezését? Talán igen, ki tudja? Mindenesetre én „a tao a te hétköznapi tudatod” állítást szerfelett kifejezőnek tartom, feltéve persze, ha nem vesszük túlságosan szó szerint.

A kérdés azonban továbbra is fennáll: ha a tao egyszerűen valakinek a hétköznapi tudata, miért nem nevezzük valaki hétköznapi tudatának és nem taónak? Ha már itt tartunk, mi is az a tao, hogyan kell definiálni?

A szót sokféleképpen fordították; *Isten, természet, abszolútum, aminek révén minden dolog keletkezik, a nagy üresség, az ösvény, az út* stb. Egyik kedvenc meghatározásom: „amitől a dolgok azok, amik”. Mégis meg kell kérdeznem:

* Lásd Chang Chung Yuan: *Creativity and Taoism*. Harper & Row, 1970. 113. és 187. o.

e meghatározások bármelyike – derűs és szuggesztív valamennyi – megvilágítja-e egy jottányit is tao-fogalmunkat? És voltaképpen meg kell-e egyáltalán világítanunk?

Egyesek azt mondják, a „tao” szó lefordíthatatlan; mások, hogy a tao nem meghatározható. Meglepő az első állítás? Akik legalább egy idegen nyelvet ismernek, tudják, hogy vannak szavak, melyeket csak megközelítőleg lehet lefordítani, anyanyelvükben nincs pontos megfelelőjük. Most tekintsük azt a kijelentést, hogy a „tao” szó nem definiálható. Sok emberben, akik „kritikus gondolkodással” büszkélkednek, ennek az állításnak a hallatán rettenetes gyanakvás ébred. Csakugyan jogos ez a gyanakvás? Sokan majd szigorúan és ellentmondást nem tűrően azt mondják, amíg nem definiáljuk a fogalmakat, addig nem tudni, miről beszélünk. Igen, valóban létezik az a furcsa doktrína, amely szerint, ha valaki képtelen a jelentéseket definiálni, akkor ez azt jelzi, hogy nincs is értelmük. Azt hiszem, ezúttal a filozófus Wittgenstein igazíthat el bennünket, aki bölcsen arra int, „Ne törődj a jelentéssel, nézd a használatot!” Ez lehet a dolog nyitja. Ámbár én még ennél is tovább mennék, és azt mondanám, hogy a jelentés maga a használat – legalábbis az igazi jelentés. Úgy vélem, egy fogalom igazi jelentését akkor adjuk meg, ha a fogalom minden egyes használatát és a hozzá kapcsolódó minden egyes asszociáció összességét megadjuk. Hogy is lehetne mindezt egyetlen definícióban megragadni? Ha valaki csakugyan meg akarja érteni a *tao* szó jelentését úgy, ahogy a taoista szerzők használták, akkor ne ringassa magát abban az illúzióban, hogy mindezt egy hús-zárvágással, egyetlen „definícióval” elintézheti. A „tao” igazi jelentésének megértéséhez esetek százain, ezrein kell átrágnia magát, amelyekben a kifejezést használták. Sőt ez még nem minden, a tao eszméjének a megértéséhez otthonosan kell mozognia a taoista költészetben és festészetben (talán még a kalligráfiában is), mindazokon a területeken, ahol a taoizmus szelleme tettenérhető. Röviden, a „tao” jelentésé-

nek megértéséhez igencsak jártasnak kell lennie a taoista filozófiában és művészetben.

S miután átrágtta magát a „tao” szó ezernyi alkalmazásán, kipróbálhatja, mire képes, megadhat egyetlen definíciót, mely felöleli ezeknek az eseteknek a sokaságát. Még ha a vállalkozását siker koronázná is, a megadott definíció mennyire semmitmondó lenne mindazok számára, akiknek nincs konkrét élményük, akik nem saját maguk fedezték fel (élték át) ezt a filozófiát!

2. Milyen értelemben valóságos a tao?

Egyesek talán amellett kardoskodnak, hogy a tao csak misztikus élményen keresztül ismerhető meg. Csakhogy mi is az a misztikus élmény? Szinte mindenki tudja, mi az esztétikai élmény – no de a misztikus élmény? E kettő szorosan összefügghet, jóllehet aligha nevezhetjük azonosaknak őket! A misztikus és az esztétikai érzék szerintem legalább annyira különbözik egymástól, mint akármelyik a humorérzéktől.

De mi is ez a misztikus érzék, és mi a misztikus élmény? Egy elsubanó élmény vagy valaminek az élménye? Ha az utóbbi eset áll fenn, akkor ez az élmény valami valóságos-e vagy pusztán képzeltebeli?

Mennyi végeláthatatlan vita folyt e különös kérdésről! Számos miszticizmussal foglalkozó pszichológus mindenképpen be akarja bizonyítani, hogy a misztikus élmény nem egy valóságos dolog élménye. A misztikusokat úgy jellemzik, mint érzelmileg zavart embereket – gyakran skizofrének vagy hisztérikusak –, akik a fantáziájukat népesítik be olyasmivel, amit a valóságban nem tudnak megtalálni. Másrésztől a miszticizmus védelmezői, akik inkább filozófusok, mint igazi misztikusok, ugyanúgy elszántan próbálnak meggyőzni bennünket, hogy amit a misztikusok érzékelnek, az nagyon is valóságos. Kinek van hát igaza? Valóságos-e, amit a misztikusok érzékelnek, vagy sem?

Nos vegyünk két embert, egy zenészt és egy teljesen botfülűt, akik egy zenedarabot hallgatnak. A botfülű nyíltan bevallja „Hallom a különálló hangokat, de nem hallok a dallamot.” A zenész arról biztosítja a másikat, hogy az egyes hangokon túl ő hall valami sokkal fontosabbat is – magát a dallamot! Mármost mi is az a „dallam”, amit a zenész hall? Magukat a hangokat (hanghullámokat), amelyeket általában tisztán fizikai értelemben valóságosnak tekintenek, ugyanúgy hallja a zenész és a botfülű. De mi a helyzet magával a dallammal? Valóságos, vagy csak a tudatban, a képzeletben létezik? Elég furcsa kérdés! Úgy vélem, félrevezető lenne azt mondani, hogy a dallam csak a képzeletben létezik; a zenész, aki hallja, nem pusztán képzelődik. Számára a hallott dallam nagyon is valóságos. Bár meglehet, inkább a tudatban létezőnek kellene mondanom, ez nagyon bonyolult kérdés, amire hirtelenjében nem tudom a választ. Akárhogy is, nem hiszem, hogy sokan kifogásolnák, ha a dallamokat valóságosnak nevezem. Úgy vélem, inkább a valóságosnak ebben az értelmében nevezhető a tao is létezőnek. Az igazi taoisták – vagy más vallások úgynevezett misztikusai, vagy akár a nem istenhívő misztikusok – közvetlenül érzékelik azt, amit ők taónak (mások Istennek, természetnek, abszolútumnak, kozmikus tudatnak) neveznek, ugyanúgy, ahogy a zenész közvetlenül érzékeli a dallamot. A zenésznek nem kell „hinnie” a dallam létezésében vagy elfogadnia valamilyen szent hatalom kinyilatkoztatását; neki nyilvánvalóan közvetlen élménye van magáról a dallamról. Ha már egyszer hallotta a dallamot, lehetetlen, hogy valaha is újra kételkedjen benne.

Hogyan érzékelhető közvetlenül a tao? No és a dallam hogyan érzékelhető közvetlenül? Hallás útján? Nem egészen! A hallás fizikai folyamata nyilvánvalóan elengedhetetlen szerepet játszik a dallam érzékelésében, de ez nem minden. A botfülűnek ugyanolyan jó hallószerve lehet, mint a zenésznek, az egyik mégis hallja a melódiát, a másik nem. Tehát amikor azt mondjuk, „hallja a dallamot”, akkor a *hallja* szót

tágabb és összetettebb értelemben használjuk annál, mint hogy pusztán „hallja a hangokat”. A lényeg az, hogy a dallam jóval több a hangok együttesénél; a hangok valahogyan össze vannak kötve, valamilyen magasabb szintű szerkezetbe rendeződnek.

Egyesek talán azt mondhatják, a tao nem más, mint a fizikai univerzum. Ám ebben a kijelentésben éppen annyira elsikkad a lényeg, mint abban, hogy a dallam nem más, mint hangok együttese. Inkább azt lehetne mondani, az univerzum ugyanúgy viszonyul a taohoz, mint a hangok együttese magához a dallamhoz.

7.

A titokzatos nő

*A völgy szelleme soha el nem enyészik
Titokzatos Nőnek nevezik
Kapujánál leled
Ég és föld forrását
Itt van mindannyiunkban legbelül
Meríthetsz belőle bármennyit
Ki nem apad soha**

Ejha! A tao tehát titokzatos nő! Nem csoda hát, ha annyira szeretem. Mi lehet elragadóbb egy titokzatos nőnél? Két okból is káprázatosan elbűvölő: 1. nő. 2. titokzatos. Igen, nőiség és titokzatosság kétségtelenül a két leglenyűgözőbb dolog az életben. Hát még ha összcadódik! Uramisten, mi lehet

* *The Way and Its Power*. Grove Press, 1958. 171. o.

Tőkei Ferenc prózafordítása:

A völgy szelleme (az üresség) sohasem hal meg. Ezt nevezük csodálatos asszonyinak (jin). A csodálatos asszonyi kapuját nevezük ég és föld gyökerének. Örökké jelen van, s kimeríthetetlenül élhetünk vele (jang).

ennél fenségesebb? A kettő együtt még sokkal izgalmasabb, mint bármelyikük külön-külön. Azaz egy titokzatos nő legálább kétszer olyan vonzó, mint akár egy nő, aki nem titokzatos, vagy valami, ami titokzatos ugyan, de nem nő. Nem csoda hát, hogy annyira szeretem a taót!

Ezen a ponton talán valamivel pszichoanalitikusabb jellegű megközelítéssel kellene próbálkoznom. Talán fel kellene tennem a kérdést, miért tetszenek nekem a titokzatos nők. Akárcsak azt, vajon van-e az életemben olyan titokzatos nő, aki az összes többi nő „prototípusa”? Nos, nézzük csak meg! Mi a helyzet a feleségemmel? Kétségtelenül nő, és időnként tényleg nagyon titokzatos. Mi a helyzet néhány volt szerelmemmel? Ők is mind nők, és ha különböző mértékben is, mind titokzatosak. Ez minden? Több nem jut eszembe! Nem lehet, hogy elfojtok valamit? Vajon mi lehet az? Mi lehet? Hadd töröm a fejem! Lássuk csak, nem mond a taoizmus valami olyasmit, hogy a tao az univerzum anyja? Mintha az anya szónak volna itt jelentősége. Vajon mit szimbolizál? Persze megvan! Az anyám! Saját hús-vér anyám! Hogy is nem jutott ez előbb eszembe! Lehet, hogy anyám volt életem titokzatos nője? Nos, hát az anyám nő volt – ez nem túlságosan meglepő –, és határozottan titokzatos. Lenyűgözően és nagyvonalúan, igazi viktoriánus hagyományok szerint titokzatos. Ő lenne hát életem titokzatos nője? Nézzük!

Az Oidipusz-komplexus elmélete igen figyelemreméltó, mindenféle érdekes lehetőségeket sugall (például, hogy az ember vonzódik a saját anyjához). Amikor az európaiak először hallottak róla, nagyon megütköztek rajta. Manapság a legtöbb nyugati – főleg amerikai – készpénznek veszi, tokkal-vonóval elfogadja. Az „avantgarde” kezd ugyan elfordulni tőle. Ismerek néhány fiatal pszichiátert, akik komolyan úgy vélik, hogy Freud legtöbb munkája „túlságosan romantikus”. Mármint az Oidipusz-komplexussal kapcsolatos reakciók közül legjobban a kínaiaké nyűgöz le. Nem botránkoztak meg, nem is estek hasra tőle, egyszerűen mu-

lattak rajta – de igazán, szívből! Ellenállhatatlanul mulatságosnak tartották. Lelkem mélyén azt gyanítom, kínai lehetek, mert én is hasonlóképpen érzek. Nem mintha tagadnám az Oidipusz-komplexus igazságát vagy pszichológiai jelentőségét, mégis hihetetlenül mulatságosnak tartom. Hát nem mulatságos, hogy egy férfi kiüntetett szereppel ruházza fel saját anyját, mint azt a kivételes nőt, akihez vagy *nem* vonzódik, vagy éppenséggel *különlegesen* vonzódik. Nem képviselheti valaki azt a teljesen egészséges álláspontot, hogy anyját egyszerűen egynek tekinti a sok elbűvölő, titokzatos nő közül?

Ámbátor, ami a titokzatos nőket illeti, meg kell jegyez-nem, eddig egyetlen olyan nővel sem találkoztam, aki ne lett volna az. Számomra mindegyikük titokzatos! És én szeretem őket a titokzatosságukért és nőiességükért. De úgy vélem, magának a titokzatos nőnek az eszméje nem több romantikus fikciónál. Amennyire én látom, a titokzatos nő nem egyetlen személy, hanem valami általános, minden egyes nő sajátja. Ez az általános titokzatos nő pedig éppúgy valami sötét, meghatározatlan és homályos, mint a tao.

8.

A taónak nincs neve

Nem, ez mégiscsak túlzás! Még hogy a taónak nincs neve! Amikor egyes taóistáktól ezt hallom, minden keleti filozófiával való felvértezetségem ellenére felülkerekedik bennem a nyugati énem, és nem állom meg szó nélkül. Naná, hogy van neve a taónak! Méghozzá nem más, mint „tao”. Nézzük csak a következő rövid párbeszédet:

KELETI EMBER: A taónak nincs neve.

NYUGATI EMBER: Minek nincs neve?

KELETI EMBER: A taónak.

NYUGATI EMBER: Na ugye! Pont most nevezted meg!

A fenti dialógusban ügyeltem arra, hogy a nyugati fél kerüljön ki győztesen. Ezzel úgy érzem, le is róttam kötelességemet a nyugati logika és szemantika iránt, elmondhatom hát, mit gondolok valójában a dologról.

Az a legfurcsább, ha „a tao névtelen” mondatot hallom „a taónak nincs neve” helyett, akkor másként reagálok. Erre rögtön megkérdezheti valaki: – De hát mi a logikai különbség, ha azt mondjuk, a taónak nincs neve, vagy ha azt, hogy a tao névtelen? Logikailag nincs különbség a kettő között, ez igaz. Ám helyes-e a taóhoz logikailag közelíteni? Érdekes

kérdés, de most nem térek ki rá. Ahogy mondtam, logikai különbség nincs ugyan a két állítás között, de annál nagyobb a pszichológiai. Hogy honnan tudom? Mi mással, mint a két állítás közti pszichológiai különbséggel lenne magyarázható, hogy belőlem ezek annyira eltérő reakciót váltottak ki? Az első, „a taónak nincs neve” állítás azon nyomban felborzolja nyugati analitikus kedélyemet, erős kritikára késztet. Míg „a tao névtelen” állítás inkább valami békés keleti szendergésbe ringat. Az első állítás precízebbnek tűnik, ám éppen precízsege teszi hamissá. A második állítás pontatlanabb, és éppen határozatlansága sugall élvezetes, izgalmas értelmezéseket. Egyesek csak rossz szemmel, bírálóan képesek a homályos állításokra nézni. Nekem meg éppenséggel a precíz állításokkal szemben vannak fenntartásaim, és azt hiszem, jogosan csak ezeket az állításokat nevezhetjük „hamisaknak”. Mi a helyzet azokkal a precíz állításokkal, amelyek nem hamisak – a precízen „igaz” állításokkal? Hogyan lehet összevetni ezeket a határozatlan állításokkal? Ez bizony számos körülménytől függ. Bizonyos kontextusokban megfelelően precíz állításokra van szükség, másokban homályosakra. Azt azonban semmiképp sem szabad elfelejteni, hogy a precíz állításoknak, noha sokszor helytállóak, mégis csak egy jelentésük van, míg egy határozatlan állítás számos érdekes és termékeny jelentést hordozhat.

Na de egy kissé elkalandoztam. Bár nem teljesen világos, hogy *mitől*, elvégre az egész fejtegetés kezd módfelett homályossá válni, mégis az az érzésem, hogy valamitől eltértem. Igen ám, de mitől? Megvan, hadd kanyarodjak vissza „a tao névtelen” állításhoz. Ez az állítás szerintem teljesen szuggesztív, misztikus, költői és gyönyörű. De vajon mit *jelent*? Persze az is megeshet, hogy nem jelent semmit! „Annál jobb, legalább nem kell törni rajta a fejünket.” Úgy tűnik azonban, hogy több érdekes jelentést hordoz. Az egyik vajon az lenne, hogy „a taónak nincs neve”? Ezt egyszer már elvettem. Akkor talán azt jelenti, hogy „a taónak nincs

megfelelő neve”, olyan neve, amely méltó lenne hozzá. Ez az értelmezés több szemantikai nehézséget vet fel. Mi az ördögöt értsünk azon, hogy egy név *méltó* a viselőjéhez? Az én nevem „Raymond”, illik hozzám? (Talán igen! Jelentése *bölcs védő*.) A Dingidungi* név illik Dingidungihoz? Igen, ebben az esetben határozottan igen, mivel, ahogy Dingidungi bölcsen elmagyarázza, „nevem az alakomat jelenti”. Mi a helyzet a „tao” névvel – ez méltó a taóhoz? Igen, azt hiszem méltó. Természetesen nem az alakját jelenti, hisz nincs is alakja, hanem inkább az *utat*. És ennek a célnak a tao név tökéletesen megfelel!

Úgy! A taónak tehát nemcsak van neve, hanem az egyenesen olyan, mintha rászabták volna! Szeretném tehát visszavonni azt a korábbi nézetemet, hogy a taónak nincs „megfelelő” neve.

De van egy másik, sokkal jobb ötletem, egy izgalmas és elképesztő gondolat! Az igazat megvallva, titokban már egy ideje itt tartogatom a tarsolyomban. Mi is hát ez? Rögtön elmondom!

Vajon teljesen lehetetlen-e, hogy az univerzumban létezzenek dolgok, melyek annyira érzékenyek, hogy a pusztá *megnevezésükkel* egy csapásra meg is semmisítjük őket? Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy a tao ilyen lenne. Aligha hiszem ugyanis, hogy pusztán azért, mert megnevezzük, a tao megszűnne létezni. De könnyen lehet, hogy a tao olyan rendkívül érzékeny dolog, hogyha megnevezzük, akkor alig érzékelhetően megváltozik, és már nem ugyanaz a tao, mint a megnevezése előtt volt. Nyilvánvalóan ez a helyzet, ha a taót az egész univerzummal azonosítjuk. Ha megnevezzük az univerzumot, miután maga ez az esemény az univerzumban történt, az univerzum már nem ugyanabban az állapotban van, mint előtte. Ám szebb, költőibb a következő kép. Azt

* Utalás Lewis Carroll *Alice Tükörországbán* című művére. (Révbíró Tamás fordítása)

mondják, a tao olyan, mint egy tükör. Mármint a tükör állapota ugyebár kétségtelenül megváltozik, ha belenézünk. Ha belenézel a tükörbe, téged mutat, ha nem, akkor nem. Nehéz lenne úgy belenézni a tükörbe, hogy lássuk, milyen is olyankor, amikor nem nézünk bele.*

Igy van ez a taóval is! Amikor megnevezed, többé már nem az a meg nem nevezett tao, mint addig. A meg nem nevezett tao talán még derűsebb, még hívebben önmaga, mint a megnevezett tao. Ebben az értelemben az igazi tao, a meg nem nevezett tao, névtelen.

Történetesen bizonyos taóisták is különbséget tesznek a névtelen tao és a nem megnevezhető tao között.

*Név nélkül a tao
ég és föld forrása
Megnevezve
Minden élőlény anyja†*

Ezen a nyomvonalon haladva, az igazi taót helyesebb lenne inkább nem megnevezhetőnek, mint névtelennek mondani. Nem megnevezhető, mert éppen akkor változik meg, amikor megnevezzük.† Mi lenne, ha ahelyett, hogy megneveznénk a taót, egyszerűen csak gondolnánk rá? Vajon már ettől is megváltozna? Azt gyanítom, igen! Hát nem változik meg az univerzum, ahányszor csak gondolunk rá? De még mennyire! Mihelyt az univerzumra gondolunk, lesz benne olyasvalaki, aki gondol rá. Ha viszont senki sem gondol rá,

* Biztosan van olyan Zen-koan, amely éppen erre mutat rá. A koan zen-mesterek által feladott probléma, amelynek nincs logikai megoldása. Az a célja, hogy rádöbentsen, a logikának nem vehetjük hasznát a legvégső valóság kérdéseinek megválaszolásában.

† Az, aminek nincs neve, ég és föld kezdete (si). Aminek neve van, az minden dolog (van vu) anyja. (Tőkei Ferenc fordítása.)

‡ Ez emlékeztet a Heisenberg-féle bizonytalansági elvre, amely szerint a részecske állapotának mérése önmagában megváltoztatja a részecske állapotát.

olyankor nincs benne olyasvalaki, aki gondolna rá. Ez arra a mesére emlékeztet, amikor a tündérek éjszakánként megjelennek, kipucolják a család cipőit, ám ha bárki lámpát gyújt, és meglátja őket munka közben, eltűnnek, és soha többé nem térnek vissza.

A történet tanulsága talán az lehet, hogy a taónak szüksége van bizonyos fokú elvonultságra, a túl sok kíváncsiskodó tekintet és elme elől visszahúzódik. Arra a következtetésre juthatunk tehát, hogy

*A taónak legjobb, ha békén hagyjuk,
Mint madárfiókákat a fészekben.*

9.

A tao nem beszél

A tao nem beszél, egy okkal több, amiért úgy érzem, hogy nagyon közel áll hozzám!

Gyűlölöm, ha valaki folyton fecseg. Társaságban is azt szeretem, amikor én beszélek, a többiek meg csak hallgassanak illemtudóan!

Milyen csodálatos, hogy a taónak kiönthetem a szívem, nem mond ellent, és nem felesel. Soha nem veti a szememre, hogy egocentrikus és szószátyár vagyok

Persze, aki járatosabb a bölcseletben vagy a pszichoanalízisben, mondhatja, hogy voltaképpen nem is a taóhoz, hanem saját magamhoz beszélek. Ám ez korántsem igaz! „A szavak a taóból erednek”, amikor tehát a taóval beszélgetek, nem is én szólok, hanem a tao szól saját *magához*. Igen, a tao öumagához! De nem, ez mégsem lehet, hiszen a tao – hallgat! Érdekes paradoxonba ütköztünk hát, nemde?

10.

A tao és a bölcs: ők soha nem vitatkoznak

1. A tao

Vitatkozott-e a tao valaha? Természetesen nem! Kivel is vitatkozott volna? Az biztos, hogy én soha nem hallottam, velem soha nem vitatkozott.

Ebből a szempontból a tao mennyire nem hasonlít Istenhez! Az Ótestamentum számos alakja lépten-nyomon a legváltozatosabb okokból vitába bocsátkozik Istennel! De eszébe jutott-e bárkinek, akárcsak álmában is olyan badarság, hogy a taóval kezdjen vitatkozni?

2. És a bölcs?

Mi a helyzet a bölcsel? Ő vitatkozott valaha? Nézzük!

KÍNAI BÖLCS: Lao-ce azt mondta: „A jó ember nem vitatkozik; aki vitatkozik az nem jó.”

NYUGATI LOGIKUS: Nem értek egyet!

BÖLCS: Mivel?

LOGIKUS: Azzal, amit mondtál!

BÖLCS: Mivel pontosabban?

Logikus: Hogy a jó ember nem vitatkozik.

BÖLCS: Tévedsz!

LOGIKUS: Miben tévedek?

BÖLCS: Nem mondtam azt, hogy a jó ember nem vitatkozik.

LOGIKUS: Dehogynem! Határozottan azt mondtad, hogy a jó ember nem vitatkozik, aki vitatkozik az nem jó.

BÖLCS: Nem! Én pusztán azt mondtam, hogy Lao-ce ezt mondta.

LOGIKUS: De hiszen tudod, hogy erre gondoltam!

BÖLCS: Akkor most ki az illogikus?

LOGIKUS: Ó menj már! Miért vagy ilyen kötözködő?

BÖLCS: Nem vagyok kötözködő, pusztán logikusan gondolkodom.

LOGIKUS: Én ezt nem nevezném logikának. Inkább azt mondanám, a logika segítségével igyekszel a kákán is csomót keresni!

BÖLCS: Miért? És attól a logika már nem is logika? Dehogynem, következőképpen logikusan gondolkodom.

LOGIKUS: Már megint vitatkozol! Miért vagy ilyen szörnyen kötekedő? Végül is, ahogy mondtad, a jó ember nem vitatkozik.

BÖLCS: Nem én mondtam, hanem Lao-ce.

LOGIKUS: És te hiszel benne?

BÖLCS: Miben? Hogy Lao-ce ezt mondta?

LOGIKUS: Nem, nem! Hanem, hogy amit Lao-ce mondott, az igaz?

BÖLCS: Igen.

LOGIKUS: Na végre, tehát egyetértesz azzal, hogy a jó ember nem vitatkozik.

BÖLCS: Igen!

LOGIKUS: Akkor miért nem mondtad ezt rögtön?

BÖLCS: Miért kellett volna?

LOGIKUS: Már megint vitatkozol! Következetlen vagy!

BÖLCS: Miért lennék?

LOGIKUS: Mert egyfelől elismered, hogy a jó ember nem vitatkozik, másfelől erre fittyet hányva folytatod a vitatkozást.

BÖLCS: Nem vagyok következetlen. Egyszerűen csak pillanatnyilag nagyobb kedvem van vitatkozni, mint jónak lenni.

Most vegyünk közelebbről szemügyre Lao-ce mondását. Nem tudom megtagadni a nyugati gondolkodásomat, nem tudok egyetérteni vele, legalábbis nem teljesen. Elismerem, van benne némi igazság, de azt mégiscsak hajmerezstő túlzásnak tartom, hogy a jó ember *soha* nem vitatkozik. Végző soron én vitatkozom, és pusztán ettől már nem is lennék jó? Elfogadom, a jó ember kevesebbet vitatkozik, de hogy *soha*?!

Vegyünk például az unokaöcsémet, Arthurt. Rendes ember és szenvedélyes vitatkozó. Tősgyökeres nyugati filozófus. Diákként a CCNY-en (New Yorkban) filozófiát hallgatót Morris Cohen professzortól. Az egész szemeszter alatt szakadatlanul vitázott, vitatkozott. Végül Cohen professzor megelégedte a dolgot: – Kérem, ez egy filozófiatörténeti kurzus. Nincs több vita! Ha kérdése van, szívesen állok rendelkezésre, de nem akarok több vitát! – Megértettem professzor úr, válaszolta a legteljesebb tisztelettel az unokaöcsém, szeretném hát megkérdezni, hogyan válaszolna a következő ellenvetésre?...

Én sokkal inkább elfogadnám Lao-ce mondását, ha úgy szólna, hogy „a bölcsek nem vitatkozik”. A bölcsek bölcsen belátják, hogy vitatkozni hiábavaló. Ám hány bölcsek akad köztünk? Még én sem mondhatom magam annak, hiszen

túl sokat vitatkozom! Szeretnék ugyan bölcsé válni, de nem azon a nevetséges áron, hogy nem vitatkozhatom többé!

Érdekes probléma jutott az eszembe: tegyük fel, hogy valaki komolyan hiszi, hogy a böles soha nem vitatkozik. Szeretne böles lenni, de ugyanakkor szeret vitatkozni is. Mihez kezd? Valóban könnyebb úgy bölcsé válnia, ha erőnek erejével megtartóztatja magát mindenfajta vitától? Kétlem! Ahelyett, hogy „bölcse” válna, pusztán „frusztrált vitakozó” lesz belőle, és valószínűleg végül öngyilkosságot követ el. Más részről viszont, ha annyit vitatkozhat, amennyihez kedve van, egyszer csak kivitatkozná magát, elfogyna a mondanivalója, és eljutna az igazi bölcsességhez.

Mindezt így foglalom össze:

*A böles nem elvől
Nem vitatkozik,
Hanem pusztán mert nincs mit mondania.
Üres és buta
Mint egy újszülött
Ki a tejét közvetlenül tao anyától kapja
Ezzel megvan minden szükséges tápláléka.
Miért kellene hát vitatkoznia?*

11.

Olyan vagyok, mint egy tükör

A bölcs tudata olyan, mint a tükör, tükrözi az egész világot.

„Csuang-Csou”*

Nem állítom, hogy bölcs lennék. Csodálattal adózom ugyan a bölcseknek, szeretem is őket, de magamat sajnós még nem mondhatom annak. Isten a megmondhatója, én is olyan vagyok, mint egy tükör! Talán nem is annyira a fenti taoista értelemben, inkább az emberekkel való kapcsolataimban. Hosszú évek tapasztalataiból leszűrtem, hogy gyakorlatilag mindenki, akivel kapcsolatba kerülök, a saját tulajdonságait látja visszatükröződni bennem.

* Csuang-Csou filozófus Lao-ce legjelentősebb követője Kr. e. 4-3. században élt (ld. H. Glasenapp: *Az öt világvallás*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1987. 198-200. o.) azonos a manapság talán inkább Csuang-ce néven ismert filozófussal. (A fordító megjegyzése.)

A legrosszindulatúbb emberek azt mondják, rosszindulatú vagyok, a legkedvesebbek pedig, hogy kedves. A becsületos megbízik bennem, mondván mennyire őszinte és természetes vagyok, a képmutató és hazug alapvetően őszintétlennek és roppant képmutatónak tart, az okos emberek okosnak, az ostobák pedig ostobának, és így tovább.

Vajon miért? Az egyik lehetőség, hogy olyan vagyok, mint egy tükör, egyszerűen visszatükrözöm az emberek saját belső énjét. Ám elképzelhető más magyarázat is. Talán csak kaméleon módjára felveszem a körülöttem lévő emberek tulajdonságait. Biztos például, hogy ellenségesebben viselkedem egy ellenséges, önzőbben egy önző, és nagyvonalúbban egy nagyvonalú ember társaságában. Ha pedig ragyogó koponyával akadok össze, én is feltétlenül csillogtatni akarom saját éleselméjűségemet.

Akad azonban jó néhány eset, amelyet nem tudok a „kaméleon-hipotézisbe” begyömöszölni. Buta ember társaságában például nem válok butává, nem érzem magam kevésbé becsületosnak egy becsstelen ember jelenlétében és képmutatóbbnak egy képmutatóéban. A kaméleonelmélet tehát legjobb esetben is csak részben igaz.

A következő feltevéssel azonban bizonyára kivívom néhány pszichológus tetszését: Egocentrikusságom odáig terjed, hogy az embereket elsősorban annak alapján ítélem meg, hogy ők miként vélekednek rólam. Így, ha valaki engem rosszindulatúnak tart, rögvest azt gondolom: „Micsoda rosszmájúság! Ilyet csakis egy nagyon rosszindulatú alak mondhat!” Ha viszont valaki ragyogó elmének tart, én is elismerően vélekedek róla: „Micsoda éleslátás, rögtön felismerte, kivel áll szemben”. Míg ha valaki ostobának mond: „Micsoda ostoba fickó, még az én elsőprő intelligenciámat sem veszi észre”, és így tovább.

A fenti okfejtés szerint nemhogy tükör, hanem inkább antitükör lennék (bármit jelentsen is ez). Mulatságos, ahogy néhányan azonnal felkarolnák ezt a hipotézist, mondván, a

leírtakért csakis a saját egocentrikusságomat okolhatom. De aki így vélekedik, mind egytől egyig elképesztően egocentrikus! Komolyra fordítva a szót, nem hiszem, hogy a fenti feltevésben túl sok igazság lenne. Elsősorban azért nem, mert megfigyeltem, hogy ha valaki nekem tulajdonít bizonyos tulajdonságot, akkor nemcsak én, hanem szinte mindenki, aki mindkettőnket ismer, azt állítja, hogy a tulajdonság tényleg jellemző az illetőre.

Így aztán visszatérek eredeti elméletemhez, mely szerint olyan vagyok, mint egy tükör. Kétségtelenül úgy érzem magam, mint egy tükör, bizonyos módon vissza is tükrözöm az egész világegyetemet.

12.

A tao ott van mindenhol

Tung Kuo Csu egyszer megkérdezte Csuang-Csoutól:

- *Hol van, amit te taónak mondasz?*
 - *Mindenütt – hangzott Csuang-Csou válasza.*
 - *De mégis, pontosabban hol?*
 - *A hangyában.*
 - *És a hangyánál lejjebb?*
 - *A fűben.*
 - *Még lejjebb?*
 - *A talajban.*
 - *Még lejjebb?*
 - *A vizeletben és ürülékben.*
- Tung Kuo Csu erre kifogyott a kérdésekből.**

H. G. Creel a következő megjegyzést fűzi a fenti szöveghez: Ez aztán – William James kifejezésével élve – „kérgesszívű” felfogás az univerzumról! Mentés mindenfajta emberi hiúságtól és érzelemtől. A tudatumnak épp anyyi köze van az

* Herrlee G. Creel: *What is Taoism?* Chicago University Press, 1970. 31. o.

univerzum végső természetéhez, mint az úton fekvő legapróbb kavicsnak. Igaz, a kínai taoisták nem álltak egyedül az emberi fajról alkotott nem éppen hízelgő véleményükkel.

Én másként gondolom, mint Creel, legalábbis, ahogy a fenti szövegrészből kiderül; később ugyanis mintha ő is változtatott volna a véleményén. Pontosabban úgy vélem, a fenti párbeszédben Csuang-Csou álláspontja nem bántó az emberi fajra nézve, és nem „kérgesszívű” az univerzum megítélésében.

Minden nézőpont kérdése. Ha persze valaki úgy vélekedik, hogy az ember a hangya, a fű és minden egyéb dolog „felett áll”, akkor szerinte Csuang-Csou nem fest túl hízelgő képet az emberi fajról. Lehet azonban Csuang-Csou álláspontját másként is értelmezni. Nem mint az emberi faj letaszítását a piederstálról, hanem mint az egyéb dolgok felmagasztalását, dicsőítését vagy akár megdicsőülését. Én legalábbis így reagáltam rá. Továbbá szerintem a szöveg csak a „kérgesszívűek” szemében tűnik az univerzum „kérgesszívű” megítélésének! Az igazán galamblelkűeknek, úgy vélem, tetszik ez a szövegrész, és szép szelídek fogják találni. Vagyis a keményszívűek durvának, míg a szelídlelkűek szelídek tartják. Ez mutatja, hogy Csuang-Csou igazi bölcs lévén olyan, mint a tükör, mindenki a saját tulajdonságait látja visszatükröződni benne.

13.

A tao nem parancsol

*A nagy tao mindenfelé
Bal felé, jobb felé folyik
A dolgok léte tőle függ,
S nem hagyja el őket.
Gyümölcisére nem tart igényt.
Minden dolgot táplál, szeret,
De nem lesz zsarnokuk**

Még egy újabb dolog, ami a taót kedvessé teszi, hogy nem főnökösödik!

Minden dolgot táplál, szeret, de nem lesz zsarnokuk. Azaz a tao kizárólag segít és soha nem követel!

* Alain Watts: *A zen útja*. Budapest: Polgár Kiadó, 1997. 31. o.

Tőkei Ferenc prózafordítása:

A hatalmas tao szétömlik mindenüvé, megtalálni jobbra is, balra is. Minden létező (van-vu) reá támaszkodva születik meg, s ő sohasem tagadja meg őket, de nem (kell neki az) a hírnév (ming), hogy birtokolja őket (ju). Ruház és betakar minden létezőt, de nem akar urukká (csu) lenni.

A zsidó-keresztény isteneszme egyik alapkövetelménye az Istennek való *engedelmisség!* Az „engedetlenség, az Isten elleni lázadás, a büszkeség, az önfejűség, akaratosság” stb. a legfőbb bűnök közé tartozik. A keresztények nem győzik hangsúlyozni az „Isten akaratának való teljes alávetettségüket”. „Legyen meg a Te akaratod, ne az enyém”, mondják.

Mennyire más a taoista! A taóval kapcsolatban soha nem „engedelmisségről” beszél, csak egy sokkal vonzóbbnak tűnő harmóniáról! Harmóniában lenni a taóval nem „parancsolat”, nem is „kötelesség”, nem is morális parancs, de még csak nem is olyasmi, amit a jövőbeli jutalom reményében keres valaki, hanem önmagáért való dolog, hiszen egyfajta szellemi békességet ad. Ebből a szempontból inkább a zsidó-keresztény vallás „hítsorsos” fogalmával vethető egybe.

Egy taoista fülében furán csengene, ha azt hallaná, hogy akaratát rendelje alá a taónak. Már önmagában a tao saját akaratáról beszélni is helytelen. A tao kétségkívül nem akaratoskodik, és szerintem a taoisták a saját akarat kérdését eleve „erőltetett” problémának tartják – de ezt most hagyjuk!

Mindenesetre az a gondolat elfogadhatatlan, hogy valaki „alárendeli” az akaratát a taónak, hiszen az egyének úgynevezett „akarata” is csak része a taónak. Nem mintha a taoisták tagadnák a szabad akaratot, de el sem fogadják, mivel a szabad akaratdeterminizmus vitáját zavaros dualizmusnak tartják, ám bármit nevezünk is szabad akaratnak, szerintük az nem egyéb, mint a tao működésének része. Goethe is valami ilyesmit érzett, amikor azt mondta: éppenséggel a természet törvényeinek engedelmeskedünk, amikor megpróbálunk szembeszállni a természettel. Suzuki is hasonlóképpen vélekedett: miközben a nyugati ember meghódítja és ellenőrzése alá vonja a természetet, nem veszi észre, hogy csak a természet törvényei irányítják.*

* Azt hiszem, aki ennek a kijelentésnek minden szerteágazó hatására felébred, az eljuthat egyfajta szatori-állapotba.

Be kell valljam, egész életemben a legnagyobb borzalommal tekintettem az „Istennek való engedelmesség” tanítására és még inkább arra a gondolatra, hogy „akaratumkat Isten akaratának kell alárendelnünk”. Lesznek majd keresztények, akik bizonyára a fejemhez vágják, hogy ezeket az eszméket a saját büszkeségem, engedetlenségem, egoizmusom, önfejűségem miatt találom borzalmasaknak. De igaz-e ez? Valamennyire el tudnám fogadni ezt az érvet, ha csak a saját akaratom alávetettsége miatt tiltakoznék, és cseppet se izgatna más embereké. De nem ez a helyzet. Magától a gondolattól, hogy bárki is aláveti akaratát Istennek, borsódzik a hátam. Valóban viszolygok minden olyan helyzettől, amelyben egy érző lény egy másik érző lénynek aláveti az akaratát. Egyszerűen képtelen vagyok azt a helyzetet elfogadni, hogy az egyik ember parancsol, a másik pedig engedelmeskedik.

Akad azonban egy enyhítő körülmény, melyet csak nemrégiben fedeztem fel Alan Watts írásainak olvasásakor. Amikor valaki elhatározza, hogy akaratát aláveti Istennek, és ezután jó néhány évet eltölt saját belső önfegyelmezésével, önsanyargatással, megtisztulással és ehhez hasonlókkal. Ám egyszerre csak rádöbben, hogy az, amiért oly hevesen küzdött, nem több pusztá illúziónál. Hirtelen megérti, hogy az ő akarata mindig is Isten akaratának része volt, és még a „lázáda” sem egyéb, mint Isten cselekedeteinek része. Tehát nem arra jön rá, hogy nem „szabad” lázadnia Isten ellen, hanem arra, hogy erre egyszerűen *nem képes*. De hagyjuk a teológiát, képzeljünk el valakit, aki egyszer csak eljut egy szatori-szerű állapotba és ráébred, hogy nem ő irányítja a természetet, hanem a természet irányítja őt. Vagy a természet úgy irányítja, hogy azt higgye, ő irányít, vagy még inkább sem egyik, sem másik nem irányít, hanem ő és a természet egy és ugyanaz. (Ki tudja, talán Jézus is erre gondolt, amikor János Evangéliumában azt mondta: „Én és az Atya egy vagyunk” – 10, 30.)

Mármost, ha az akarat Istennek való alávetettsége útján el lehet jutni a taoista harmóniához vagy a zen szatorihoz közeli csodálatos állapotba, akkor ez persze az alávetettség mellett szól. De át kell-e előbb esni ezeken a keserves lelki tortúrákon ahhoz, hogy valaki eljusson ebbe az állapotba? Nincs kevésbé gyötrelmes út?

Ismét csak a folyó partján üldögélő taoista bölcsre tudok gondolni, aki nem gyötri magát „engedelmeskedéssel” vagy „akaratának alárendelésével”, még csak nem is elmélkedik a „taóval való harmónia” fogalmáról, hanem egyszerűen átadja magát ennek a harmóniának és önfeladten, tiszta szívéből élvezi.

14.

A tao nem arrogáns

*A tao nem öntelt
El sem ítéli az önteltséget
Az önteltség a taóból ered,
Mégsem a taóé,
Ha a taóban nincs önteltség
Miért kellett hát az „önteltség”
Fogalmát kitalálni?*

Sokan vannak a múlt nagy emberei közül, akiknek némely kijelentését – legnagyobb sajnálatomra – önteltnek bélyegezték. Szeretnék néhányat másfajta megvilágításból bemutatni.

De előbb ejtsünk egy-két szót magáról az önteltségről. Nem egyszer megfigyeltem, hogy épp azok az emberek a legönteltebbek, akik sietnek másokat annak bélyegezni. Példának okáért itt vagyok mindjárt én: kijelentem, hogy azok az önteltek, akik másokat annak neveznek. De mi ez, ha nem önteltség?

Most nézzünk egy-két kijelentést.

1. Egyeseknek elmondtam, hozzám mennyivel közelebb áll Konfuciusz, mint sok nyugati moralista, mert Konfuciusz nem azt mondja, „ezt kell tenned, azt meg nem teheted”, hanem hogy a „nagyszerű ember ezt teszi, a bölcset” és így tovább. Na mármost sokan – kivétel nélkül mind önteltek – így reagáltak erre: „Milyen öntelt ez a Konfuciusz! Mégis mit képzelsz magáról! Azt hiszi, tudja, mit tesz a nagyszerű ember és a bölcset?”

Mit is válaszolhatnék az ilyen embereknek?

2. Hasonlóképpen Lao-ce szavai a következők:

*Ha a nagyszerű hall a taóról
Követi,
Ha a középszerű hall a taóról
Semmibe veszi
Ha a kisszerű hall a taóról,
Kineveti
Ha nem nevetné,
Nem is volna igazi tao.**

Erre néhányan ismét mondhatják: szóval Lao-ce azt hiszi, hogy ő egyike a „nagyszerű” embereknek, aki igazán érti a taót, míg mások – a „tökéletlenebbek” – semmibe veszik vagy kinevetik. És megint mit mondhatnék az ilyen embereknek? Úgyis minden érvet lesöpörnének az asztalról, mint holmi „okoskodást”. Talán emlékezmem kellene Lao-ce szavaira „A jó ember nem vitatkozik, aki vitatkozik az nem jó.”

Nekem most mégis kedvem támadt vitatkozni. Szívesebben vitázom, mint hogy jó legyek. Tehát vitatkozni fogok.

Az érvem nevétségesen egyszerű, szinte triviális: az az ember, aki észreveszi mások nagyságát, nem szükségképpen gondolja magát is nagyinak. Attól, hogy valaki tudja, mit tesz a bölcset, még nem kell neki magának is bölcsetnek lennie.

* Alan W. Watts: *A zen útja*. Id. kiad. 32. o.

Térjünk vissza Konfuciuszhoz. Nemcsak önmagát nem tekintette bölcsnek, de nyilvánvalóan vonakodott bárkit is bölcsnek nevezni. Nézzük csak az alábbi dialógust, mely kisebb módosításokkal Lich-ce (Liciusz) könyvéből való:*

– Te bölcs vagy, ugye? – kérdezte egy Shang-béli magas rangú hivatalnok Konfuciusztól.

– Bölcs!? – döbönt meg Konfuciusz. – Hogy vetemedhetnék arra, hogy ilyesmit gondoljak? Széles körű tudással és ismeretekkel rendelkezem ugyan, de aligha mondanám magamat bölcsnek.

– A Három Király bölcs volt? – faggatta tovább a miniszter.

– A Három Király nagy tudású és rendkívül bátor volt. Hogy bölcsök lettek volna? Nem tudom.

– És az Öt Császár?

– Az Öt császár mindenkin túl tett önfeláldozásban és igazságosságban, de én vonakodnék bölcsnek nevezni őket.

– És a Három Uralkodó? Az ő bölcsességüket igazán nem vonhatod kétségbe!

– A Három Uralkodó kimagaslott azokban az erényekben, mely a korukhoz illett, de hogy vajon bölcsök voltak-e vagy sem, megint csak nem tudom.

– Ki az akkor hát szerinted – kiáltotta a miniszter teljesen elhűlve –, aki igazán bölcs?

Konfuciusz egy darabig elgondolkozva nézett maga elé, majd így szólt:

– Nyugaton lakik egy ember, aki bölcs lehet. Nem kormányoz, még sincs fejetlenség. Nem beszél, mégis mindenki megbízik benne, a természete bizalmat sugároz. Nem vezet be reformokat, a helyes viselkedés ott mégis természetes. Olyan nagy, s felfoghatatlan, hogy az emberek nem tudják,

* Lionel Giles: *Taoist Teaching*. John Murray, London, 1959. 68. o.

milyen névvel illessék. Gyanítom, az az ember igazi bölcs, de hogy valóban az-e, nem tudom.*

3. Jézus azt mondta: „Atyám! Bocsásd meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek.” Sokan mondták nekem, hogy szerintük öntelt kijelentés „Mit gondol magáról ez a Jézus nevű fickó, hogy ilyen lekezelő, leereszkedő, nagyképű, megbocsátó módon viselkedik?” Nem árt azonban hangsúlyozni, hogy Jézus nem azt mondta „Én megbocsátok nektek” hanem, hogy „Atyám bocsáss meg nekik”, ami korántsem ugyanaz.

4. A legenda szerint, amikor Buddha megszületett, így kiáltott fel „Az egész világmindenségben, égen, földön én vagyok az egyetlen tiszteletre méltó”.

Sokan vélik ezt a kijelentést önteltnek, de bevallom, én komikusnak tartom, ha egy újszülöttel kapcsolatban önteltségről beszélnek. – Nekem tetszik Buddha kijelentése, és egyet is értek vele, de hasonlóképpen tetszik és egyet értek Jün-men zen mester megjegyzésével. Azt mondta, ha ott lett volna, amikor Buddha ezt a kijelentést teszi, azon nyomban megölte volna, és testét a kutyák elé vetette volna.

Kérem, senki ne értsen félre! Nem arról van szó, hogy helyeselném, ha Jün-men ténylegesen megölte volna a csecsemő Buddhát, és testét a kutyák elé vetette volna! Pusztán a kijelentést helyeslem, és örülök neki. Nyilvánvalóan csak azért vetemedett erre a megjegyzésre, hogy szembezálljon a Buddha istenítésére irányuló törekvésekkel, és azzal az elgondolással, hogy Buddha imádata a megvilágosodás útja.

* Konfuciuszhoz képest ezek a kijelentések szokatlanul taoisták. Például: „Nem vezet be reformokat, a helyes viselkedés ott mégis természetes.” Jó néhányan eltűnődtek már azon, vajon kit takarhat a „Nyugaton élő bölcs”. A korai jezsuita misszionáriusok Jézusra valóutalást láttak benne. Mások úgy sejtik, inkább Buddháról van szó. Ez utóbbi valószínűbbnek látszik, tekintve, hogy Buddha és Konfuciusz többé-kevésbé kortársak voltak.

Történetesen a zen mesterek nem szükségképpen ellenzik Buddha imádását, néhányan imádják, mások nem*, azonban, bárhogyan értékeljük is – a megvilágosodás szempontjából ez teljesen lényegtelen.

Valóban gyakran valaminek az imádata helyettesíti a megértését! Ha imádunk valamit, akkor azt inkább bizonyos távolságba helyezünk, nem tekintjük a sajátunknak. Majd bolond leszek térdre borulni a vitaminok előtt, amikor szükségem van rájuk, ahelyett hogy beszédném őket! A vízben úszó hal aligha dicsőíti a vizet, melyben él. A böles, aki a taóban él, aligha imádjá a taót. A Buddha – vagy a Buddha-természet – imádata gyakran a Buddha-természet megszerzését helyettesítheti. Úgy gondolom, ez minden, amit Jün-men valójában mondott. Mindenesetre nem hiszem, hogy Jün-men azért mondta, amit mondott, mert a csecsemő Buddhát „önteltnek” találta volna!

* Lásd: „A Buddha imádata” című következő fejezetet.

15.

A Buddha imádata

Egyedül János Evangéliumában állította Jézus – vagy legalábbis úgy tűnik, állította –, hogy ő Isten megtestesülése. Azt mondta „Én és az Atya egy vagyunk”. De hozzátette-e Jézus, hogy „az Atya és te nem vagytok egy”? Ha ezt hozzáfűzte volna, akkor egyértelmű lenne Jézus különleges teológiai státusa, melyen nem osztozik egyetlen más halandóval sem. Ám nem ezt mondta! Abból a kijelentésből, hogy „Én és az Atya egy vagyunk”, csak az következik, hogy Jézus az egyik megtestesülése volt Istennek, nem pedig *a megtestesülése*. Te jó ég, hány hindu és Védá-hívő mondja, „Brahmá és én egy vagyunk”, értve ez alatt, hogy az univerzumban egyetlen Szellem létezik, melynek én is, te is, a Brahmá is stb. részei vagyunk. Fel se merült bennük, hogy magukat egyenlőnek tartásák Istennel, mint ahogy sok keresztény szerint Jézus tette.

Vannak keresztények, akik Jézust egyáltalán nem tekintik Isten megtestesülésének, pusztán egy kivételesen felvilágosodott embernek, kimagasló vallási tanítónak és újítónak tartják. Ezért tagadják gyakran János Evangéliumának hitelességét is. De mint igyekeztem rámutatni, János

Evangéliuma konzisztensen fenntartható, ha nem ragaszkodunk ahhoz, hogy Isten valamennyi halandó közül egyedül Jézusban öltött testet.

Mármost mivel János Evangéliuma igenis létezik, és nem gondolom, hogy feltétlenül az általam javasolt, nem éppen ortodox módon kellene értelmezni, ezért egy keresztény nem teljesen alaptalanul látja bizonyítotttnak, hogy Jézus maga a megtestesülés. Én ezt ugyan nem így látom, de elfogadom, hogy mások másként vélekednek. Tehát meg tudom érteni, ha sok keresztény Istenként imádja Jézust.

Azt azonban képtelen vagyok felfogni, hogyan imádkozhatják a buddhisták közül sokan Buddhát istenként, amikor maga Buddha a leghatározottabban tagadta, hogy ő isten lenne. Jézussal más a helyzet, ő az első három evangéliumban sem nem tagadja, sem meg nem erősíti isteni mivoltát, míg a negyedikben erőteljesebben látszik megerősíteni azt. Ezzel az Evangélium elegendő támpontot adott sok kereszténynek, hogy Jézust istenként imádják. De miképpen tehetik ezt a buddhisták, amikor ez egyenesen ellenkezik Buddha szavaival? Azt hiszik talán, hogy Buddha maga sem volt tudatában isteni mivoltának? Ez persze logikailag nem kizárt, de mégis elég elképzelhetetlen!

Döbbenetes, hogy az embereknek mennyire szükségük van a dolgok „istenítésére”. Mennyire hajlamosak minden dolgot okkult, telepatikus, természetfölötti színekben feltüntetni még akkor is, amikor nyilvánvalóan nem azok. Igazán meglepő, hogy hány kimagaslóan intelligens embert ismerek – nem egy közülük kiváló tudós és matematikus –, akik hisznek a gondolatolvasó mágusok telepatikus képességeiben. Mármost én tudom, miről beszélek, hiszen évekig tevékenykedtem hivatásos bűvészként és gondolatolvasóként (sic!). A gondolatolvasás mutatványának minden csínját-bínját ismerem, és tudom, hogy az egész nem több, mint különlegesen agyafúrt trükkök sorozata. A legelképesztőbb mégis, hogy az emberek megesküdtek volna, hogy én is telepatikus

képességekkel rendelkezem, hiába esküdöztem, hogy nem így van. Nem voltak hajlandók hinni nekem. Újra és újra próbáltam jobb belátásra bírni őket: „Ez tényleg csak egy trükk! Pofonegyszerű a magyarázata, melyet nem fedhetek fel, mert kötelez a szakmai titoktartás, ám aminek ismeretében bárki könnyedén el tudja sajátítani az egészet.” De minden hiába, mindannyiszor süket fülekre találtam!

Így aztán úgy vélem, sokan azért ragaszkodnak Buddha istenítéséhez, mert egyszerűen szükségük van valakinek vagy valaminek az istenítésére. És szegény Buddhát pécézték ki!

Még ennél is rosszabb, hogy néhányan ragaszkodnak Buddha szobrainak istenítéséhez! A héberek ezt *bálványimádásnak* nevezték. A zen mesterek ezt a héberekhez hasonlóan elítélték csakúgy, mint Buddha személyének istenítését. Ilyesfélét mondtak: „Ha valaha találkozol Buddhával, öld meg!” Vagy „Minden egyes alkalommal, miután kiejtetted Buddha nevét, mosd meg a szádat!”

A világon mindenütt különbséget tesznek Buddha imádása és istenként való imádása között. Sokan imádják Buddhát, mint én Beethovent vagy Mozartot, de távolról sem úgy, mint Istent. Mármost Buddha ilyen értelmű imádata egészen más történet, melynek – úgy gondolom – nagy spirituális értéke lehet. Buddha imádása kapcsán elmondok négy különböző történetet.

Az első egy jól ismert történet egy zen mesterről, akinek egy hideg napon tűzifára volt szüksége. Körülnézett a templomban, hogy mit is vethetne a tűzre, s megakadt a szeme egy fából készült Buddha-szobron. Fogta, darabokra törte és a tűzbe dobta. Ekkor egy szerzetes lépett a terembe, aki elszörnyedt az „istenkáromlás” láttán. A mester mosolyogva elmagyarázta, hogy ami a tűzben ég, az csupán fa, és minden bizonnyal maga Buddha is helyeselné tettét. Az eset óriási vitát kavart, melyből végül a mester került ki győztesen, mint az „út követője”, míg a tiltakozó szerzetes – mint puszta bálványimádó – alulmaradt.

A történet némiképp Issza haikujának reminiscenciája:

*Lám kiröppentek
A Nagy Buddha orrában
Fészkelő fecskék.**

Számomra ezek a sorok sokkal kifejezőbbek, mint a fenti történet! Váratlanul rá kell döbbernünk, hogy ugyanazt az anyagot két gyökeresen eltérő módon szemlélhetjük, úgy is, mint Buddha-szobrot és úgy is, mint fizikai objektumot, óriási üregekkel (orrszűrésokkal), melyben madarak rakhatnak fészket. Ugyanaz a tárgy két homlokegyenest más funkcióval! Ráadásul fészekrakó helyként használni nem szentebb dolog-e, mint bármi másra? (Talán a zen mester is ilyesmit érzett a faszoborral kapcsolatban!) Hasonlóképpen szeretem a fecskepár képét, csodálatosan ártatlanok, és nem terheli őket a „tisztelet” vagy „imádás” bármifajta fogalma, ahogy Buddha szobrában a fészkeket rakják. A szoborról egyszerűen lemállik a „Buddhatermészet”, és átalakul boldog fészekrakó helyé.

Amikor az imént „döbbenetről” beszéltem, az olvasó lelki szemével el tudta-e képzelni magát az erdőben, ahogy ott áll a szobor előtt, s mit sem sejt az ott fészkelő fecskepárról? Hirtelen a feje fölött szárnyshogást hall, felnéz és látja, ki-reppen két madár! Vajon nem érinti-e meg ilyen pillanatban a szatori szele?

Kicsit továbblépve, a fenti haiku egy másik jól ismert Yosa Buson-haikura emlékeztet:

*Templom harangján
Elaludt egy pillangó
Édesen alszik.†*

* R. H. Blyth szerint ez a hatalmas Buddha-szobor valahol Nara vagy Kanaku városok egyikében található. Ld. Haiku Hokuseido Press, 1950. II. köt. 216. o.

† Uo. 258. o.

Íme a második történet: Egy zen mester imádott egy Buddha-szobrot. Arra járt egy tanítvány és megkérdezte:

– Te miért imádod Buddhát? Azt hittem a zen arra tanít, hogy ne tegyük ezt. Néhány zen mester még le is köpi a Buddhát, nem?

– Igen, néhányan leköpik, én azonban szívesebben imádom – válaszolta a mester.

A harmadik történet – melyet még jobban kedvelek – a következőképpen hangzik:

Egy zen mester imádott egy Buddha-szobrot. Egy arra járó szerzetes megkérdezte:

– Miért imádod Buddhát?

– Mert kedvemet lelem benne.

– De nem azt mondtad, hogy a megvilágosodás nem érhető el a Buddha imádásával?

– Nem is azért imádom, hogy elérjem a megvilágosodást.

– Akkor miért imádod mégis? Biztosan van *valami* okod rá!

– Nincs semmiféle okom rá. Egyszerűen csak szívesen teszem.

– De bizonyára keresel valamit! Biztos lebeg *valami* cél a szemed előtt!

– Nem valamilyen cél elérése miatt imádom a Buddhát.

– Akkor mégis miért? Mi a *céled* vele?

Ekkor a zen mester jókora pofont kent le a szerzetesnek.

Álljunk itt meg egy pillanatra, és haladéktalanul szögezzünk le egy nagyon lényeges dolgot! A mester nem azért ütötte meg a szerzetest, mert az istenkáromló, istentelen vagy ilyesmi lett volna, hanem mert felbosszantotta. Nem volt több „célja” a szerzetes megütésével, mint a Buddha imádásával. A mester helyében az én tenyerem is erősen visketett volna. Nem tudok annál agresszívabb, kellemetlenebb dolgot elképzelni, mintha valakit egyfolytában nyaggatnak, hogy ugyan miért teszi azt, amit tesz.

Az életben gyakran előfordul, hogy a legszebb és legfontosabb cselekedeteinknek semmiféle célja nincs – bár meglehet, hogy valamilyen cél elérését szolgálják, ami két különböző dolog! Ez az, ami néha nehezen fér egy nyugati ember fejébe! Később még visszatérek erre.

Mielőtt rátérnék a negyedik történetre, szeretnék néhány szót szólni a tiszteletről és a tiszteletlenségről. A legtöbb ember vagy az egyik, vagy a másik végletet képviseli. Az egyik véglet képviselői ragaszkodnak ahhoz, hogy mindig ünnepestélyes tisztelettel viselkedjenek, és minden tiszteletlenségen megütköznek. A másik végletet azok jelentik, akik örömet lelnek a tiszteletlen viselkedésben, és megvetéssel, viszolyogva elfordulnak mindenfajta tisztelettől, elutasítják, mint romantikus, szentimentális maszlagot.

Hihetetlen, de a taoistáknak sikerült megtalálniuk az arany középutat; csak elvétve akad olyan, aki vagy megszállottan tiszteletteljes vagy bántóan tiszteletlen lenne. Másfelől viszont a zen mesterek csodálatos képességgel rendelkeznek, az egyik pillanatban még végtelenül tisztelettudók, a következőben pedig már elképesztően tiszteletlenek. S a két állapot között a legcsekélyebb ellentmondást sem vélik felfedezni.

Eddig három történetet mondtam el Buddha imádásáról. Kettőt közülük úgy lehetne jellemezni, mint amelyekben természetes tisztelet uralkodik anélkül, hogy alapkövetelménnyé tenné a tisztelettudó viselkedést. A harmadik történet – a faszobor elégetéséről – remekül összehangolja az illedelmes és a tiszteletlen viselkedést. A negyedik történet, melyet most fogok elmesélni, derűsen tiszteletlen – bár szerintem mélyebb szinten már teljesen összemosódik a két kategória, a tisztelet és a tiszteletlenség.

Egy szerzetes jött Ma-csu zen mesterhez megvilágosodásért és megkérdezte:

– Mi Buddha utolsó üzenete?

– Megmondom neked – válaszolta a mester. – De mielőtt ilyen magasztos dolgokról beszélhénk, fejet kell hajtania Buddha előtt.

A szerzetes jámboran szót fogadott, és épp mikor meghajolt, a mester szörnyen fenéken rúgta. A váratlan rúgástól a szerzetes nevetőgörcsöt kapott, minden halálos eltökéltsége semmivé foszlott, és abban a pillanatban egyszeriben megvilágosodott. Ettől kezdve éveken át bárkivel találkozott, azt mesélte:

– Mióta Ma-esu fenéken rúgott, képtelen vagyok abbahagyni a nevetést.

16.

A taóban élni

A zsidó–keresztény vallásban sokat lehet hallani az Istentől való félelelmről, Isten szeretetéről, az Istennek való engedelmességről. A korai kínai taoizmusban nem annyira a tao szeretetéről, még kevésbé a taótól való félelelmről beszélnek, hanem a taóval való harmóniáról.

A taótól való félelem teljesen nevetséges! A tao minden dolgot táplál, szeret, de nem hatalmasodik el felettük. A tao végtelenül barátságos és jóindulatú – *minden* lényhez, nemcsak azokhoz, akik hisznek benne vagy akik a megváltójukat látják benne! A taóban tehát nem hihet valaki anélkül, hogy ne szeretné. A tao szeretete – éppen mert ennyire magától értetődő – nem is követelmény. A tao szeretetét megkövetelni épp olyan butaság lenne, mint megparancsolni valakinek, hogy szeresse a legjobb barátját!

Ezzel szemben a Bibliában az áll: „Szeresd Uradat, a te Istenedet teljes szíveddel, minden erőddel.” Az üdvösség keresése is parancs, kötelességünk, hogy lelkünk megmentésére törekedjünk, az üdvözülés elérése a legfőbb célunk. Néhány protestáns szekta valóban azt vallja: „Az ember célja Isten szeretete, és hogy mindörökké örvendjen neki.”

Mármost nincs abban semmi különös, hogy a taoista bölcs a taóban él, nem mert ezt „parancsolták” neki vagy mert ez a „kötelessége”, hanem mert szereti! Nem vár semmit a taótól, nem törekszik a lelke megmentésére, sem pedig jövőbeli jutalmat nem remél, annak, hogy a taóban él, nincsen semmi célja, egyszerűen csak örömet leli benne.

A helyzete hasonló azoknak a gyerekeknek és barátainak a helyzetéhez, akik Elka Park-i otthonunkban meglátogatnak minket. Velünk laknak néha meglehetősen hosszú ideig, és nem azért, mert valaki ezt parancsolta nekik, vagy mert ez a kötelességük, még csak nem is „fegyelmezik magukat” valamilyen jutalom reményében. Csak azért jönnek, mert a gyerekek szavaival élve: „Szeretünk itt lenni.”

17.

A tao mindig spontán

A *Ring of the Bright Water* című filmben van egy festői jelenet, amikor a főhős (az író) a hősnővel (a falu doktorával) gyönyörködik valamiben. A főhős sóhajt egyet és így szól: – Most már igazán vissza kell mennem dolgozni. Nem lebzselhetek csak így, egész életemben! Mire a hősnő: – Miért nem, ha ezzel a célt szolgálja?

A történet bájához tartozik, hogy nincs egyértelműen kifejtve, miféle célról is van szó.

Vajon a taónak van-e célja? Egyszer megkérdeztem egy materialista, ateista biológusnőtől, hogy szerinte az univerzumnak van-e célja. Azt válaszolta: – Nem. Inkább azt mondanám, hogy iránya van, nem célja.

Ez érdekes válasz, és bizonyos szempontból szinte taoista. A taónak célt tulajdonítani nem vall taoista gondolkodásra. A tao belső princípiuma inkább a spontaneitás, mint a céltudatosság. A zsidó–keresztény Istentől eltérően a tao nem teremt, nem hoz létre dolgokat, inkább „növekszik” vagy „tesztet ölt bennük”. Lao-ce szellemében a következőket mondhatjuk:

*A taónak nincsen célja
És épp ezért tud minden célnak
Csodálatosan megfelelni.*

„A Buddha imádása” című fejezetben különbséget tettem a „célja van”, és „egy cél elérését szolgálja vagy segíti” fogalmak között. Például kérdéses, hogy egy fának van-e célja a növekedéssel, vagy a hegyi pataknak, amikor utat tör magának a hegyről lefelé. Ezek a dolgok mégis mintha egy cél elérését szolgálnák.

Valaki ellenvetheti: – De hiszen egy embert nem lehet összehasonlítani egy fával vagy egy patakkal. Az ember racionális lény, és ennek megfelelően cselekedetei nem nélkülözhetik a célt. Ez a hozzáállás jól illusztrálja a taoista gondolkodás és a nyugati emberre jellemző úgynevezett racionális gondolkodás különbségét. Sajnos a „racionális” gondolkodással büszkélkedők többsége konokul kitart amellett, hogy a racionális emberek céljai szükségszerűen mindig racionálisak. Szerencsére nem minden nyugati ember vélekedik így. Azokra az általam szeretett szerzőkre gondolok, akik életük második felében a következőket írták: „Eletem során a legtöbb dolognak egyáltalán nem láttam a célját, csak most látom a mögöttük meghúzódó célt.”

A félreértések elkerülése végett semmi kifogásom nincs az ellen, ha valakinek célja van, én csak azt a hozzáállást kárhoztatom, hogy mindig kell célnak lennie. Nem hiszem, hogy egy taoista kifogásolná magát a gondolatot, hogy valakinek célja van. Egyetértene azzal, hogy célokat követni néha valóban nagyon hasznos célok elérését szolgálja, ahogy a spontán „céltalan” cselekvés is szolgálhat hatalmas célokat.

Enlítottam, hogy mennyire ellenségesnek és agresszívnek tartom, ha valakit állandóan arról faggatnak, hogy mi a célja. Annak a sikertelen muzsikusnak az esete jutott az eszembe, aki egyszer azt mondta egy kezdő kollégájának:

– Tényleg azt gondolom, meg kellene kérdeznie magától, hogy miért is akar koncerteket adni.

Szerintem ez rémcs. Mi az ördögért kellene egy kezdő zenésznek azon a nevetséges problémán rágódnia, hogy miért is akar koncerteket adni. Nem elég, hogy akar? Talán Szent Johannának is azt kellett volna mondani: – Tényleg, azt gondolom Johanna, meg kellene kérdeznie magától, hogy miért is akar harcolni.

Néhá eltűnődöm, vajon mi lehetett volna a kezdő zenész megfelelő válasza a „Miért akar koncerteket adni?” kérdésre. Szerintem az egyik kiváló választ tartalmazza „A hegedűs” című rövid vers:

*A hegedűs játszik
Bár senki nem hallgatja,
A hegedűs játszik.*

Egy másik jó válasz Bukkoku Kokushi következő zen költeménye lehetett volna:*

*Bár nem tudatosan próbálta
A rizsföldről elriasztani a betolakodókat,
A madárijesztő mégsem
Állt ott céltalanul.*

A következő költemény, amelyre R. H. Blyth *Zen és zen klasszikusok* kommentárjai között bukkantam, igazán tökéletes válasz a „Miért akar koncertet adni?” típusú kérdésekre. Az Ikkyu zen mestertől származó költemény meglepően közeli rokonságot mutat az én „Hegedűs” versemmel.

*Alkotni
És hátrahagyni*

* D. Suzuki: *Zen and Japanese Culture*. Bollingen series LXIV. Pantheon Books, 1959, 100. o.

*Dőre álom csupán
Felébredve, rájövünk
Még csak el sem olvassa senki.*

Blyth megjegyzése:

*Ez a záró verse a Csontváznak. Ezzel a földön-
túli megszállottsággal írta darabjait Shakespeare,
a munka és önkívület lázában. Minden biztonnyal
nem törődve azzal, hogy a darabok olyan formá-
ban maradnak-e fenn, ahogy írta őket, sőt talán
azzal sem, hogy fennmaradnak-e egyáltalán.**

Nem tudom elmondani, mennyire szeretem a fenti költeményt és a hozzáfűzött kommentárt. Nem vagyok Shakespeare szakértő, így nem tudom megítélni, vajon a rá vonatkozó megállapítások helytállóak-e, de ha nem Shakespeare volt az, aki ilyen megkapó nemtörődőséggel viszonyult a saját munkájához, akkor biztosan akadt más. Semmi sem nyűgöz le jobban, mint egy olyan tudós vagy művész, aki annyira szereti a munkáját, hogy nem törődik a hírnévvel, sőt még az a nemes törekvés sem foglalkoztatja, hogy másokkal megossza a gondolatait. Ezek a vágyak, ha nem is hiányoznak belőle teljesen, csak másodlagosak.

A következő zentörténet három emberről szól, akik egy hegy lábánál állva figyelnek egy magányos alakra a hegy tetején. Elkezdnek tűnődni, vajon mi lehet a fent álldogáló alak célja.

- Talán a barátját keresi – mondja az első.
- Talán a kutyáját keresi – véli a második.
- Nem, talán csak azért áll ott, hogy élvezze a friss levegőt – így a harmadik.

Fogják magukat, és mindhárman felmásznak a csúcsra. Az első megkérdezi az ott álló embertől:

* Hokuseido Press, 1962. 7. köt. 174. o.

– A barátodat keresed?

– Nem.

– Elvesztetted a kutyádat? – kérdi a második.

– Nem – hangzik ismét a válasz.

– Akkor nekem volt igazam! Csak azért állsz itt fenn, hogy élvezd a friss levegőt! – kiált fel a harmadik.

– Nem – válaszolja harmadszorra is az ember.

Erre mindhárman zavarodottan elhallgattak. Végül az egyik megszólalt:

– Akkor mégis miért állsz itt?

– Egyszerűen csak itt állok. – volt a válasz.

A következő szövegrész William James-től talán némi-képp megvilágíthatja az „okait” egynémely cselekvésünknek.

A mindennapi megszokott tevékenységeink során felöltözünk, levetkőzünk, munkába megyünk és megjövünk, egy sereg dolgot hajtunk végre úgy, hogy közben fel sem merül, hogy ezekhez tudatosan örömet vagy bánatot társítsunk, kivéve néhány ritka esetet. Ezek automatikus cselekedetek. Nem a lélegzés öröméért veszek levegőt, hanem egyszerűen csak lélegzem, és hasonlóan nem az írás öröméért írok, hanem egyszerűen, mert egyszer elkezdtem. Egyfajta intellektuális izgatottságot érzek, amelyet csak írással tudok levezetni, és azon kapom magam, hogy nem tudom abbahagyni. Ki gondolná, hogy amikor valaki szórakozottan babrál az asztalon lévő késsel, akkor ezt azért teszi, mert bármifajta örömét leli benne, vagy mert valami bánat elől menekül. Azért tesszük, mert az adott pillanatban nem tehetünk mást, az idegrendszerünk felépítése olyan, hogy bizonyos dolgokat így vezetünk le. Igen gyakran a szórakozott, „ideges”, nyugtalan cselekedeteink mögött abszolút semmi, de semmi ok nem húzódik meg.

Szerintem James a fenti szövegrészben figyelemreméltóan taoista! Újabb választ kaphatunk a „miért teszed ezt és ezt” típusú kérdésekre. Ez a válasz egy nyugati pszichológus és filozófus szájából talán kevésbé hangzik misztikusan, mint az eddigi feleletek, de a különbség csak látszólagos.

Szeretném még megemlíteni a Jakob Böhme által írt ragyogó szövegrészt, mely tökéletesen válaszol arra a kérdésre, hogy mi a misztikus célja az út bejárásával. Mi a célja a megvilágosodásnak egyáltalán? Mit keres a misztikus? Talán meg kellene kérdeznie magától, miért akar megvilágosodni? Úgy érzi ez a kötelessége? Az önkívületi ekstázis vonzza? A „lelkét” próbálja „megmenteni”? Egyáltalán mit akar? A szöveg így szól:

*Ha felkapaszkodsz ezen a létrán, amelyen én is felkapaszkodtam, és eljutsz egészen Isten mélységéig, ahogy én tettem, akkor igyekezeted sikeres volt. Nem saját eszem vagy az akaratom és elszántságom révén jutottam el idáig, nem is kerestem ezt a tudást, sem pedig mást, aminek köze lenne hozzá.**

* Richard Maurice Bucke: *Cosmic Consciousness*. 4. kiad. New York: E. P. Dutton & Co, 1923. 186. o.

II.

A TAO JÓ, DE
NEM ERKÖLCSÖS

18.

Alapvetően jók-e az emberek?

Mind a taoisták, mind a konfuciánusok egyöntetűen azt vallották, hogy az emberi természet alapvetően jó, az ember születése előtti „természetes” állapota jó volt. Néhány taoista persze úgy vélte, a konfucianizmus az erkölcsi prédikációkkal megrontotta az emberi természetet, de abban, hogy az ember alapvetően jó *volt*, a legteljesebb egyetértés uralkodott közöttük. Ahogy Konfuciusz mondta: „az ember természetétől fogva jó, de csak kevesen képesek a jóságukat idős korukig megőrizni.” Mind a taoistákkal, mind pedig a konfuciánusokkal azonban szemben álltak a kínai legisták (néha „realistáknak” is nevezik őket), akik szerint az emberi természet alapvetően rossz. Éppen ezért egy realista kormányzásnak az emberekkel az igazi romlott természetüknek megfelelően kell bánnia.

A legisták a valaha létezett egyik leggyűlöletesebb totalitáriánus rendszert hozták létre, melyben Konfuciusz követőinek ezreit végezték ki. A kormányzat elégetett minden klasszikus művet, amire csak rá tudta tenni a kezét, a

csonkítások és a kínzások az elfogadott büntetési módszerek közé tartoztak, és mindenkit felszólítottak, hogy kémkedjen a másik után. Ha valaki elmulasztott jelenteni egy „kormányellenes összeesküvést”, akkor ő maga is bűnössé vált, mint „bűntárs”. A taoisták és konfuciánusok közti ideológiai eltérések eltörpültek ahhoz a hatalmas szakadékhoz képest, amely őket a legistáktól elválasztotta.

Én természetesen a taoisták és konfuciánusok oldalán állok. Persze, hogy alapvetően jó az emberi természet! Miért vagyok ebben biztos? Nyomban elmondom. „Az emberi természet alapvetően jó” állítás logikailag két másik állításból következik. Ezek számomra ugyanúgy magától értetődők, mint bármely más axióma. Az olvasó persze nyugodtan elvetheti az egyiket vagy a másikat, vagy akár mindkettőt.

A két axióma közül az egyik az, hogy én alapvetően jó vagyok. Számomra ez nyilvánvaló igazság! Az „alapvetően” jó alatt természetesen azt értem, hogy jónak születtem. Azért mondom ezt, mert határozottan emlékszem, hogy amikor a világra jöttem, mindenkit szerettem, mindenkiben hittem és megbíztam, jóindulattal fordultam mindenki felé, senkit nem akartam bántani. Csak később váltam ellenségesé, gyűlölködővé, kicsinyessé, iriggyé, féltékennyé stb., még hozzá azért, mert nem bíztak bennem és rosszul bántak velem. A dolog úgy áll, hogy azért annyira nem bántak velem rosszul, és így én is szinte alig vagyok rossz. De akármennyi is a bennem lévő rosszaság, az mindenképpen csak válasz, nem több, nem kevesebb, mint amennyi rosszat tapasztaltam. A világra jövetelémkor nem hoztam magammal rosszat! Ebben teljesen biztos vagyok! Az első axiómám tehát egyértelmű: „Én alapvetően jó vagyok.”

A másik axiómám, hogy nem vagyok jobb, mint bárki más! Alapvetően jobb, úgy értem. Néha persze jobban, néha pedig rosszabbul viselkedem, mint más emberek. De azt nem tudom elfogadni, hogy az emberi természet gyökeresen különböző, hogy egyesek jónak, mások meg rossznak születnek!

Nem, ez nevetséges! Ezért, ha én alapvetően jó vagyok, akkor mindenki más is az. És mivel én alapvetően *jó vagyok, mindenki más is alapvetően jó.*

Utóirat: Egyszer mondtam egy barátomnak, hogy szerintem az emberi természet alapvetően jó. Hihetetlenül izgatott, nyugtalan és ideges lett, még egy kicsit dühös is, és azt mondta: óh, ugyan már, ne viccelj! Hisz mindenki tudja, hogy ez nem igaz! Elég, ha alaposabban szemügyre veszed a saját természetedet, és rögtön beláthatod, mennyire nevetséges az elképzelésed! Megfogadtam a tanácsát, szemügyre vettem a saját természetemet. Így született ez a fejezet.

19.

Bármelyik út

1. Az én erkölcsi rendszerem

*Bármerre fúj a szél,
Bármerre megy a világ,
Nekem tökéletesen megfelel!*

(Ismeretlen taoista szerző)

2. Bármelyik út

MORALISTA: Épp az imént olvastam a költeményed:

*Bármerre fúj a szél,
Bármerre megy a világ,
Nekem megfelel!*

TAOISTA: Rosszul idézted. Az utolsó sora: Nekem tökéletesen megfelel. De a te változatod is tetszik nekem, legalább annyira, mint a sajátom – sőt, bizonyos szempontból talán még jobban is.

MORALISTA: Akárhogyan is, szerintem a költemény mindenképpen gyerekes, felelőtlen, logikátlan, ráadásul erkölcsileg elítélendő.

TAOISTA: Nekem tökéletesen megfelel!

MORALISTA: Nem, komolyan, egyszerűen képtelen vagyok napirendre térni a versed kvietista filozófiája fölött.

TAOISTA: Nem gondolom, hogy kvietista lenne.

MORALISTA: De még mennyire, hogy az! Amit mondasz, első ránézésre nagyon hasonlít egy zen költeményre:

*Nyugodtan ülni, nem tenni semmit,
Jön a tavasz, a fű kinő magától.**

TAOISTA: Szeretem ezt a verset; azt hiszem, ez a kedvencem.

MORALISTA: Szeretheted is! Egyébként ezzel a verssel nekem sincs semmi bajom. Semmi rossz nincs abban, hogy nyugodtan ülünk, miközben a fű kinő, mert a kinövő fűnek van valami értéke. De egészen más dolog nyugodtan ücsörögni, míg a világ lángokba borul!

TAOISTA: Nem anéllett szálltam síkra, hogy nyugodtan ücsörögjünk, miközben a világ lángba borul. Még csak azt sem hangoztattam, hogy ülünk nyugodtan. Nem, az én versem egyáltalán semmit sem hangoztat.

MORALISTA: Azt mondtad, neked megfelel, ahogy a dolgok mennek. Mármost lehet, hogy neked igen, de nekem aztán nem! A világ tele van nyomorúsággal, igazságtalansággal, és te cégedetten üldögélsz, semmit nem teszel, hagyod, hogy a szél bármerre fújdogáljon, de én igenis fogom magam és teszek valamit a világ megjobbításáért, akár tetszik neked, akár nem!

* Alain Watts: *A zen útja*. Id. kiad. 143. o.

TAOISTA: Akár tetszik *nekem*, akár nem! Még hogy tetszik-e *nekem*? De hisz mondtam neked:

*Bármerre fúj a szél,
Bármerre megy a világ,
Nekem megfelel!*

Tehát, ha neked az a feltett szándékod, hogy megváltoztatod a világot, akkor nekem az is megfelel.

MORALISTA: Hát persze hogy megfelel, ha én magamra vállalom a világ megváltoztatásának terhét! De az már nyilván nem felelne meg, ha neked kellene a világ jobbá tételén fáradoznod.

TAOISTA: Miért is ne? Nekem az is megfelelne.

MORALISTA: De ha a dolgok már így is elég jók neked, miért akarnál bármit is megváltoztatni?

TAOISTA: Miért ne?

MORALISTA: Ugyan, ne hülyéskedj már! A dolgok vagy jók neked így, ahogy vannak, vagy nem. De a kettő kizárja egymást! Ha a dolgok jók neked így, ahogy vannak, akkor nem akarsz rajtuk változtatni, ha pedig nem jók, akkor igen. Majd megvárom, miképpen cselekszel, és annak alapján ítélem meg, hogyan is viszonyulsz voltaképpen a dolgokhoz.

TAOISTA: Én ezt nem így látom. Meg kell mondjam, nagyon is sok mindennel foglalkozom, állandóan különböző tervek megvalósításán fáradozom. De mégis azt mondom, bármi történik, az nekem megfelel. Tegyük fel, néhány tervem kudarcba fullad, akkor nem adom fel, tovább próbálkozom másokkal, az egyik csak sikerül. Néhány elképzelésem megvalósításához az egész életem kevés, és ez is rendben van.

MORALISTA: Tétellezzük fel, hogy orvos lennél, és mindent elkövetnél egy beteg életének megmentéséért. Őszintén azt tudnád mondani magadnak: „Mindent elkövettem azért, hogy megmentsem ennek a betegnek az életét, de ha mégis meghal, az is rendben van?”

TAOISTA: Természetesen nem! Úgy gondolnám, az a pillanat a legkevésbé sem alkalmas arra, hogy ilyesmit mondjak.

MORALISTA: Megfogtalak! Következetlen vagy! Egyfelől azt állítod, neked édes mindegy, bármi történjen is, de ugyanakkor elismered, hogy van olyan történés, amely mégsem elfogadható számodra. Tehát egyszerűen következetlen vagy!

TAOISTA: Az Isten szerelmére, hagyjuk ezt! Te, a nagy logikus, következetlenségen kaptál engem! Általános állítást teszek, és egy konkrét esetben mégiscsak tagadom! Hát, ez talán mégsem olyan szörnyű!

MORALISTA: Rendben, mit tudsz felhozni mentségedre?

TAOISTA: Mit tudok felhozni mentségemre? Leginkább talán azt, hogy te egy címzetes ökör vagy! Igen, elsősorban ez az, amit fel tudok hozni.

Boldogabb lennél, ha megváltoztatnám a versemet a következőképpen? Vegyünk egy kellemetlen eseményt, amit jelöljünk E-vel.

*Bármerre fúj a szél,
Bármerre megy a világ,
Nekem tökéletesen megfelel!
Kivéve E esetét.*

MORALISTA: Ez még mindig nem jó: azt jelenti, hogy minden egyes alkalommal, amikor valami kellemetlen esemény történik, meg kell változtatnod a verset.

TAOISTA: Egyáltalán nem! Az „E” szimbólumot olyan változóként használhatom, mint amely egyszer és mindenkorra lefedi az összes kellemetlen eseményt.

MORALISTA: Az az érzésem, te csak ugratsz engem!

TAOISTA: Persze! De az ugratásom csak elkeseredett válasz a te pedantériára.

MORALISTA: Voltaképpen miért tekinted pedantériának, ha tiltakozom a következetlenséged ellen? Hogyan vagy képes komolyan azt állítani, bármi történik is, az neked megfelel, ha elismered, hogy bizonyos dolgok bekövetkezése távolról sem közömbös neked?

TAOISTA: Nem azt állítottam, hogy minden, ami történik, megfelel nekem. Eszem ágában sem volt azt mondani, hogy minden egyes dolog külön-külön véve mind megfelel. Azt mondtam, „bármerre megy a világ”, az nekem megfelel. Én a világnak mint egységnek, mint egésznek az irányára gondoltam, nem pedig az egyes elszigetelt részeire.

MORALISTA: Hirtelen az jutott eszembe, hátha félreismertelek. Talán csak azt próbáltad mondani, hogy elfogadod Isten akaratát. „Legyen meg a Te akaratod, ne az enyém”.

TAOISTA: Ha téged boldoggá tesz, hogy ilyen teológiai terminusokban gondolkodsz, akkor tedd! Én ugyan biztos nem ezekkel a szavakkal fogalmaztam volna meg, amire gondolok, de tulajdonképpen ez sincs nagyon messze tőle. Főként az áll közel hozzám, amit elsőként vetettél fel, jelesül, hogy elfogadom Isten akaratát, az már kevésbé, hogy „Legyen meg a Te akaratod, ne az enyém”.

MORALISTA: Miért? Mi a különbség a kettő között?

TAOISTA: A két állítás lélektani hatását tekintve, számomra legalábbis, lényegesen különböző. Visszaidézik az egyetemi éveimet, amikor egyszer nyáron Chicagóban teológiai szemináriumra jártam. Sokat beszélgettem az egyik ott élő lelkésszel. Egy nap megkérdezte, hogy lenne-e kedvem részt venni a házában tartandó esti istentiszteleten. Ugyan nem túlzottan fűlt hozzá a fogam, pusztán udvariasságból mégis igent mondtam. Elmentem, ám mikor a szertartás során elérkeztünk oda, hogy összetettük a kezünket és imádkoztunk Istenhez: „Legyen meg a Te akaratod, ne az enyém”, akkor élénken emlékszem, mennyire képmutatónak éreztem a szituációt. Mintha ténylegesen hazugságon kaptam volna

magam! Kívánhattam-e teljesen őszintén, hogy legyen meg az Isten akarata és ne az enyém? Tegyük fel, hogy a kereszténység tanítása igaz, és az isteni akarat szerint én elkárhozom, örökre bűnhődni fogok. Valóban képes volnék ebbe beleegyezni, kérni Istent, hogy velem ezt tegye? Vagy akárki mással, ha már itt tartunk? Még akár magával a Sátánnal is? Emellett, ha a keresztény Isten valóban létezik, akkor inkább nevetségesnek érzem, hogy egy gyenge, védtelen teremtmény, mint én, a beleegyezését adja az ő saját akaratának keresztülviteléhez. Isten nyilvánvalóan azt teszi, amit akar, tőlem teljesen függetlenül. Biztosan már mások is hangot adtak ennek az érzésüknek, de én se tudom magamba fojtani. Akárhogyan is, a fenti okok miatt a „Legyen meg a Te akaratod, ne az enyém” óhaj mindig hamisan esengett a fülemben. Más a helyzet azzal, amit elsőként mondtál, az „elfogadni Isten akaratát”. Elfogadni valamit nem ugyanaz, mint kívánni. Ezért mondtam, hogy az első javaslatod közelebb jár az én elgondolásomhoz, mint a második, habár még az sem fedt le teljesen.

MORALISTA: Akkor viszont végképp nem értem, mit is akarsz a verseddal kifejezni.

TAOISTA: Miért akarsz minden áron valami jelentést látni benne? Miért nem fogadod el úgy, ahogy van, és mondd meg róla kertilés nélkül, hogy „jó kis vers” vagy „csapnivaló fércmű”?

MORALISTA: Nem és nem, valamit csak ki akar fejezni! Azt mondtad, nem a kvietizmust támogatom, de az is biztos, nem vagy az aktivizmus híve sem. Gyanítom, azt sugallod, a világot fogadjuk el olyannak, amilyen.

TAOISTA: Nem, nem sugallok, nem támogatom semmit.

MORALISTA: De az elgondolásod valahogyan bizonyára befolyásolja a világhoz való hozzáállásodat és a viselkedésedet.

TAOISTA: A hozzáállásomat igen, a viselkedésemet nem.

MORALISTA: Te mindig így közelítettél a világhoz?

TAOISTA: Határozottan állítom, hogy nem.

MORALISTA: Akkor az eddigiekhez képest hogyan változtál meg, aktívabb lettél vagy kevésbé aktív?

TAOISTA: Sehogy. A külső cselekedeteim nem estek át érzékelhető változáson.

MORALISTA: De a versednek biztosan van valami erkölcsi üzenete. Miért választottad volna különben a hangzatos „Az én etikai rendszerem” címet? Az utóbbi néhány válaszból persze inkább úgy tűnik, semmiféle rendszered nincs.

TAOISTA (nevetve): Szándékosan választottam a versnek ilyen hangzatos címet, hogy megtréfáljam a moralistákat, akik hajlamosak magukat túl komolyan venni! Előre élveztem, hogy a hangzatos „Az én etikai rendszerem” címet elolvastva, majd valami káprázatos elemzést várnak a „Jó” végső természetéről és arról, hogy mégis miként kellene az embereknek élniük. Aztán kiderül, ez a buta kis versike minden, amit a cím takar. A lelkem mélyén mégis úgy érzem, hogy ez a vers – talán csak tudat alatt – nagyon is komoly üzenetet rejt.

MORALISTA: De nem tudod elmondani, mi ez az üzenet?

TAOISTA: Ez épp olyan nehéz lenne, mint valakinek elmagyarázni egy vice csattanóját.

MORALISTA: Azt már mondtad, hogy az üzenet nem az emberek cselekvéseire vonatkozik.

TAOISTA: Ez igaz.

MORALISTA: Csak hozzáállásbeli változásokat érint.

TAOISTA: Igen.

MORALISTA: Adnál némi támpontot, hogy mégis miféle hozzáállásra gondolsz? Hogy elképzelésed szerint az üzeneted milyen magatartást sugalmaz?

TAOISTA: Rendben. Azt gondolom, az emberek tettei nem lesznek ugyan határozottabbak vagy hatékonyabbak, mint

eddig – bár ebben is reménykedem –, de segít abban, hogy kevesebb szorongással, aggódással álljanak hozzá a megvalósításukhoz.

MORALISTA: De hiszen akkor ez nagyon is jelentős üzenet! Ebben az esetben, úgy vélem, tartozol annyival magadnak és másoknak is, hogy pontosabban és világosabban fejezd ki.

TAOISTA: De nem vagyok képes annál világosabban kifejezni, mint:

*Bármerre fúj a szél,
Bármerre megy a világ,
Nekem megfelel!*

Epilógus

Néhány nappal később, hogy befejeztem ezt a fejezetet, egy éjszaka óriási vihar tombolt. A szél több ablakot-ajtót kitört a keretéből. Amikor a következő reggelen néztem a pusztítást, a feleségem odajött hozzám, és megkérdezte:

– Nos Raymond, még mindig elégedett vagy, bármerre fúj a szél?

20.

Miért segítesz embertársaidon?

Képzeljünk el egy négyfős csoportot, amelynek minden tagja teljes energiájával beleveti magát valamilyen karitatív, hasznos társadalmi vagy politikai tevékenységbe, és mindegyiküket kizárólag tiszta, nemes altruista szándékok vezérik. Valaki megkérdezi tőlük:

- Miért dolgoztok ilyen keményen, csak azért, hogy segítsetek embertársaitokon?

A feltett kérdésre a következő válaszokat kapja: - Én a feladatomra úgy tekintek, hogy erkölcsi kötelességem embertársaimon segíteni - válaszolja ez első.

- Erkölcsi kötelesség? A pokolba az erkölcsi kötelességgel! Pusztán arról van szó, hogy istenverte módon érezném magam, ha csak állnék és tétlenül nézném, hogyan nyomják el embertársaimat! - mondja a második. - Engem sem túlzottan izgatnak az afféle dolgok, mint az erkölcsi kötelesség. Egyszerűen csak borzasztóan sajnálom ezeket az embereket, és nagyon szeretnék segíteni nekik - így a harmadik.

Miért teszem, amit teszek? Az igazat megvallva, halvány fogalmam sincs róla. Egyszerűen ilyen a természetem, enél többet nem tudok mondani – válaszolta végzetül a negyedik.

Hasonlítsuk össze a négy választ. Az utolsó engem teljesen elbűvölt! Nagyon taoistának vagy zen-szerűnek tűnik. Mintha egy igazi böles vagy szent mondta volna, valaki, aki teljes harmóniában él a taóval. Ez az ember teljesen természetes, mesterkéletlen, nem öntudatból segít. Ha van Isten, remélem először őt engedi be a mennyországba! Szorosan a nyomában halad majd, remélem, a harmadik ember. Ő olyan, mint egy buddhista, nem „erkölcsös”, de szenvedélyes, bár egy kicsit talán túl nagy öntudattal az.

Érdemes összehasonlítani a csoport első és második tagját. Mindketten el vannak telve maguktól, de mégis mennyire különbözőek. A második, bár kissé nyers, valójában kedves, elbűvölő és jó humorú. Voltaképpen egy nagyon érzelmes ember, aki azonban restelli ezt beismerni, és nem kíván szentimentálisnak látszani. Olyasvalaki, mint Humphrey Bogart némely alakítása – „kemény fickó, akinek azonban arany szíve van”. Ha én lennék az Isten, akkor természetesen őt is beengedném a mennyországba.

Ellenben az első! Jó ég, micsoda szörnyeteg! Sajnálom, ha megbántom a puritán hagyományok szellemében nevelt olvasókat, de nem tudok parancsolni az érzéseimnek, ahogy egyébként más se. Az elsőhöz hasonló emberek igen gyakran hivalkodóak, hiúak, önhitték, puritánok, önteltek, uralkodóak és antipatikusak. Ők azok, akik pusztán „alapelvek” szerint viselkednek. Bizonyos szempontból rosszabbak, mint akik egyáltalán nem segítenek másoknak! Ha én Isten lennék, akkor persze őt is a mennyországba engedném, ám nem rögtön, először visszaküldeném a földre néhány évre, hadd tanuljon egy kicsivel több „fegyelmet”.

Néhány gyakorlatias felfogású ember azt mondhatja milderre: végül is nem édes mindegy, miképpen fogalmaz

valaki? Nem ugyanoda lyukadnak ki mind a négyen? Nem az a lényeg, hogy segítenek? Mit számítanak a tett mozgatórugói, indítékai, ha egyszer segít valaki?

A válaszom: „nem”. Úgy vélem, ha egy embert nem jó-akarat vezet, akkor segítőkész cselekedetei hosszú távon ártalmassá és inkább károsná válnak. Gyanítom, nem tudok kibújni a kínai mondás hatása alól, amely szerint „Ha egy hitvány ember tesz valami jót, előbb-utóbb az is hitvánnyá válik.”

21.

Taoizmus kontra erkölcsösség

MORALISTA: Bevallom, engem rettenetesen zavar, hogy a világ egyre rosszabbá és rosszabbá válik. Minden eddigi objektív erkölcsi norma eltűnőben van. Manapság mindenki arról beszél, hogy nekem, neked, neki mihez van joga – de arról soha nem, mi a helyes önmagában. Minden erkölcsi ítéletet – mondják – végső fokon vissza lehet vezetni egyéni ízlésekre, preferenciákra. De ha az egységes objektív erkölcsi mérce eltűnik, nem csoda, ha egy civilizáció gyors hanyatlásnak indul.

TAOISTA: Keresve se akadhattál volna össze megfelelőbb emberrel! Én ugyanis egyike vagyok azoknak, akik erősen hisznek az objektív erkölcsi normákban.

MORALISTA: Micsoda szerencse! Milyen csodálatos! El se tudod képzelni, milyen megkönnyebbülés végre egy ilyen emberrel találkozni ezekben az amorális időkben. Te is érdeklődsz az etika logikája iránt? Elgondolkoztál már például valaha is azon a kérdésen, hogy levezethető-e az etika véges axiómákból?

TAOISTA: Nem tudlak követni.

MORALISTA: Arra gondoltam, hogy vajon az egész etikai rendszer levezethető-e véges számú feltevésből – etikai axiómából – vagy végtelen sok axiomatikus alapelvre, kikötésre van szükség?

TAOISTA: Véges számú feltevés bőven elegendő, semmi kétség! Voltaképpen nagyon kevés is megteszi, hogy egész pontos legyek, elég egyetlenegy! Az egész etika egyetlenegy alapelvből levezethető.

Moralista (mohón): És mi ez az alapelv, az arany szabály talán?

TAOISTA: Á dehogy! Az én alapelvem nagyon elemi: egyszerűen mindenkinek joga van azt tenni, amit akar!

MORALISTA (egy percnyi döbönt hallgatás után): Istenem! Még soha életemben nem csaptak be ilyen rútul, ilyen brutálisan! Arra számítottam, hogy végre fenntartások nélkül keblemre ölelhetek egy igazi rokonleket! Ehelyett tessék, nicsoda borzalommal rukkolsz elő! Olyan szörnyűséggel, amely nem is csak amorális, hanem egyenesen olyannyira erkölcstelen, hogy ehhez foghatóval még nem is találkoztam. Sajnálom, még mindig enyhén sokkos állapotban vagyok!

TAOISTA: Én ezt egyáltalán nem találok erkölcstelennek.

MORALISTA: Pedig az! Kezdjük ott, hogy a „mindenki tehet bármit” alapelv, nem vezethet máshoz, csak anarchiához.

TAOISTA: Egyáltalán nem! Ha az emberek törvényeket akarnak, teljes mértékig jogukban áll ezeket megalkotni, a bűnözőnek teljes mértékig jogában áll megszegni őket, a rendőrségnek teljes mértékig jogában áll a bűnözőt letartóztatni, a bíróságnak börtönbüntetésre ítélni és így tovább.

MORALISTA: Várjunk csak! Te most valami szofista hókuszpókusszal próbálsz meg rászedni. Ha a bűnözőnek teljes

mértékig joga lenne megszegni a törvényeket (ami persze nincs így), akkor a rendőrségnek nem állna teljes mértékig a jogában őt letartóztatni.

TAOISTA: Miért nem?

MORALISTA: Ez nyilvánvaló. Ha valakinek jogában áll valamit megtenni, akkor senki másnak nincs joga meggátolni vagy megbüntetni őt azért, amit tett.

TAOISTA: De hát ez nyilvánvalóan nem igaz, hiszen éppen most mondtam, hogy mindenkinek joga van bármit megtenni.

MORALISTA: Akkor nyilvánvalóan teljesen értelmetlen, ahogy a *jogában áll* kifejezést használod. A kifejezés minden valamirevaló értelmezésében, ha valakinek *jogában áll* megtenni valamit, akkor senki másnak nincs joga őt ebben megakadályozni.

TAOISTA: De ez így nem igaz. Az én *jogában áll* értelmezésem szerint a te állításod egyszerűen hamis, mivel két különböző ember igenis akarhat két ellentétes dolgot.

MORALISTA: Akkor következetlen vagy. A *jogában áll* kifejezésnek egyszerűen nincs olyan lehetséges interpretációja, amelynek értelmében mindenkinek jogában áll éppen azt tenni, amit akar.

TAOISTA: Elfogadom, a te *jogában áll* értelmezésed szerint valóban hamis az az állítás, hogy mindenkinek jogában áll azt tenni, amit akar. De ez még nem jelenti, hogy nincs olyan interpretáció, amely a kijelentést igazgá teszi.

MORALISTA: Márpedig nem létezik ilyen interpretáció.

TAOISTA: De még mennyire, hogy létezik!

MORALISTA: Elképzelhetetlen.

TAOISTA: Fogadjunk?

MORALISTA: A nyakamat teszem rá.

TAOISTA: Azt hiszem veszíteni fogsz. Ha a *jogában álló* cselekvést úgy definiáljuk, mint olyan cselekvést, amelyet a

végrehajtója meg akar tenni, akkor e definíció alapján triviálisan igaz, hogy valakinek jogában áll azt tenni, amit akar.

MORALISTA: Istenem, ez már megint csak valami ősös szofisztikus trükk! Buta, értelmetlen szójátékokat fabrikálsz. Ezeknek az absztrakcióknak az égvilágon semmi közük a valósághoz! Természetesen a te teljesen *ad hoc* definíciód alapján triviálisan igaz, amit mondasz. De ki az az épeszű ember, aki képes elfogadni egy ilyen iszonyatos meghatározást?

TAOISTA: Egy csomó érdekes kérdést vetettél fel. Először is kezdjük azzal, hogy eredetileg nem a *jogában áll* elfogadható definíciójáról volt szó, hanem arról, hogy egyáltalán nincs semmilyen definíció, amely mellett a „mindenkinck jogában áll bármit tenni” állítás igaz lenne. Így aztán én adtam egy definíciót – jöllehet nem elfogadhatót – mint ellenpéldát.

MORALISTA: De hát épp ez az, amit én szójátéknak, a szavak csűrös-csavarásának nevezek! Mi a csudának kellett neked egy ilyen definíciót adni, amikor egy pillanatig sem volt kétséges számodra: úgyse fogadom el!

TAOISTA: Azért, hogy leszögezhesünk egy nagyon lényeges dolgot! Eredetileg az objektív erkölcsi normák hiányát kifogásoltad, és én megpróbáltam rámutatni, hogy tulajdonképpen nem az objektivitásra áhítozol. Nagyon-nagyon sok objektív, tökéletesen precíz definíciót lehetne megadni arról, hogy mi a *jó* és a *rossz*. De ahhoz, hogy te bármelyiket elfogadd, először át kell engedned a saját teljesen szubjektív szűrőrendszereden!

MORALISTA: Persze, és mi a baj ezzel?

TAOISTA: Eredetileg rosszállottad a szubjektivitást az erkölcsben, és én az előző fejtegetés során arra akartam rámutatni, hogy nem kevésbé vagy szubjektív, mint azok, akiknek ezt felhánytorgatod. Természetesen a szubjektív moralisták szubjektívek, de ők ezt legalább őszintén beismerik. A fő kifogásom az úgynevezett objektív moralistákkal szemben,

hogy ők legalább annyira szubjektívek, mint a szubjektív moralisták, csak ezt nem veszik észre. A szubjektivitásukat az objektivitás álcája mögé rejtik.

MORALISTA: Mi a helyzet az istenhívő objektív moralistákkal? Az ő definíciójuk szerint az a jó, ami összhangban áll Isten akaratával. Ebben is lehet szubjektivitás?

TAOISTA: De még mennyire! Elvben persze objektívnek látszik. A baj csak az, hogy mindenkinek az egyéni lelkiállapota határozza meg, milyen vallást választ, milyen természetű Istenben hisz. Ezért aztán, amikor valaki azt mondja: „Ezt és ezt kellene tenned, nem azért, mert én így gondolom, hanem mert az isteni eredetű erkölcs azt kívánja”, akkor erős a gyanúm, hogy csak a teljesen szubjektív érzéseit rejtja az objektivitás álcája mögé. Értsd meg, nekem semmi kifogásom a szubjektivitás ellen, ha valaki becsületesen vállalja.

MORALISTA: De ha én takargatni akarom a szubjektivitásomat az objektivitás álcájával, akkor szerinted ez is tökéletesen jogomban áll, hiszen, ahogy mondtad, nekem is jogom van azt tenni, amit akarok!

TAOISTA: Ez egy kissé ügyefogyott kísérlet a *reductio ad absurdum* érvelésre, de azért örülök, hogy előhozakodtál velem, mert segít rámutatnom egy lényeges dologra.

Természetesen jogodban áll bármit tenni, így akár takargatni is a meggyőződésedet! Ezt egy pillanatig sem kérdőjeleztem meg. Bár nem hiszem, hogy igazán ezt akarod. Elég jól ismerlek már ahhoz, hogy tudjam, a becsületesség az egyik legfőbb erényed. Nem hiszem, hogy tudatosan és szándékosan rejtened a szubjektivitásodat az objektivitás álarca mögé. Te magad sem vagy tisztában azzal, hogy ezt teszed! Mi másért is győzködnék, ha nem azért, mert bízom benne, mihelyt belátod, felhagysz velem. Látod a legfőbb különbség köztünk, hogy én jóval inkább hiszek az emberi jószándékban, mint te.

MORALISTA: Tulajdonképpen a „Mindenkinek jogában áll bármit tenni” állításban engem leginkább a *bármi szó* zavar. Igaz lelkedre, az állítás szerinted nem azonos az erkölcs teljes tagadásával?

TAOISTA: Logikailag talán azonos, igen. Ám lélektanilag biztosan nem! A legtöbb ember jóval inkább megütközik az én állításomon, mint a moralitás teljes tagadásán. Amorális emberek már elég régóta léteznek ahhoz, hogy ne jelentsenek újdonsült fenyegetést a moralisták számára. Így amikor egy amorális tagadja az erkölcs objektív realitását, akkor egy moralista minden bizonnyal felhördül, de ez mégsem rendíti meg igazán. De amikor egyszer csak felbukkan valaki, aki elismeri ugyan, hogy létezik jó és rossz, ám hozzáteszi, hogy mindenkinek jogában áll bármit tenni, akkor ez az ő szemükben nem egyszerűen amorális, hanem fertelmesen perverz moralitás!

MORALISTA: Így igaz. De áruld el, ha egyszer tisztában vagy vele, hogy megbotránkoztatod az embereket, akkor miért teszed mégis?

TAOISTA: Ismétlem azért, mert elég jól ismerlek már! Tudom, nem kívánod az igazság eltitkolását – vagy azt, amiről azt hiszem, hogy az igazság – csak azért, hogy megkíméljelek egy lelki megrázkódtatástól.

MORALISTA: De te valóban meg vagy győződve arról, hogy ez az igazság? Nem találsz semmi veszélyest az állításodban? Nem látod, miképpen lehet ezt mentségül felhozni az elképzelhető legaljasabb gazzettek igazolására?

TAOISTA: El tudom képzelni, hogy ez lehetségesnek tűnjön, ám mégis sokkal kevésbé félek ennek a tényleges bekövetkezésétől, mint te. Megint úgy vélem, más a lelkialkatunk, és én sokkal jobban bízom az emberi természet alapvető jóságában. Ezért én lényegesen kevésbé tartok attól, mit tesznek majd az emberek, ha bármit megtehetnek. Valóban olyan nagy eltérés lenne a között, amit én mondok és a jól ismert

(és sokkal inkább elfogadott) mondás között: „Szeresd Istent és tégy, amit akarsz”?

MORALISTA: Attól tartok, irreális vagy. Az hiszed, az emberek ösztönei jók. De közben mindenki tudja – feltéve persze, ha nem temetkezik örökösen vágyálmokba –, hogy az ember primitív ösztönei felettébb veszélyesek, szükség van az értelemre és az erkölcsre, hogy megzabolázza őket. Az ember mint puszta ösztönlény fenyegetést jelent magára és a társadalomra nézve. Az ösztönlényt az énnék (ego) és a felettes-énnék (superego) kell kordában tartania, azok farnagnak belőle igazi társadalmi lényt.

TAOISTA: Nekem mindez rém ismerősen cseng!

MORALISTA: Egy pillanatig sem állítottam, hogy valami nagyon eredetit mondtam volna! Ám az a lényeg, hogy igaz.

TAOISTA: Számomra még lényegesebb, hogy hamis.

MORALISTA: Nem vagy egy kissé dogmatikus?

TAOISTA: De! Viszont nem jobban, mint te.

MORALISTA: Hagyjuk ezt a gyerekes huzakodást. Inkább áruulj el, honnan tudod, hogy az én világképem hamis?

TAOISTA: Nem állítom, hogy tudom, hiszen a kérdés meglehetősen bonyolult. Az eddigi élettapasztalataim alapján inkább azt érzem, az általad lefestett kép meglehetősen hamis. Az egyik oldalon ott az ösztönlény mint vad, kegyetlen, veszélyes állat, a másikon pedig a superego mint rettenthetetlen hős, aki féken tartja az előbbit. Ha valaha arra kényszerülnék, hogy ezekben a freudi terminusokban gondolkodjam (amit általában igyekszem elkerülni), akkor az általam lefestett kép egész más lenne. Én a szegény ördögi ösztönlényt úgy látom, mint egy alapjában véve kedves és szeretni való figurát. A superego azonban addig gyötri és kínozza, míg válaszul az ösztönlény elvadul, ellenséges lesz, és néha valóban erőszakos tettekre vetemedik. Akkor aztán a superego diadalmasan felnevet: Íme az ösztönlény igazi arca! Egy elvetemült szörnyeteg! Most aztán a saját szemetekkel

is meggyőződhetek arról, miért kell őt kordában tartanom. Csak gondoljátok el, mi történne, micsoda károkat okozna, ha szabadon engedném!

A helyzet ugyanaz, mint amikor valaki olyannyira nem bízik a kutyájában, hogy folyton láncra verve tartja. Az állandó megláncolás a kutyát nyilván megvadítja, az ember aztán joggal állítja: „Látják micsoda egy fenevad ez, hiába, nincs mit tenni, lánccon kell tartani!”

MORALISTA: Eddig csak az ösztönlényről és a superegőről beszéltünk. Mi szerepe van az egónak az egészben?

TAOISTA: Ezt egyéne válogatja. A te egód nyilvánvalóan a superego oldalán áll, míg az enyém az ösztönlény oldalán.

MORALISTA: Mondd meg nekem őszintén, miért látsz minket, moralistákat ilyen feketén? Mi kifogásod van valójában ellenünk? Pusztán az, hogy a szubjektivitásunkat az objektivitás álarca alá rejtjük?

TAOISTA: Nem, ennél sokkal többről van szó! Talán emlékszel George Berkeley mélyenszántó kritikájára a filozófusokkal szemben: „Először port kavarnak, aztán panaszkodnak, hogy nem látnak.”

Az én kritikám a moralistákkal szemben valami nagyon hasonló, bár meglehet, kissé még drasztikusabb is. Ha visszamélekszel, az egész beszélgetésünk úgy kezdődött, hogy arról panaszkodtál, szerte a világon egyre növekszik az erkölcstelenség. A legtöbb moralista szüntelenül sópánkodik a világ úgynevezett erkölcstelensége miatt, de nekem változatlanul az a meggyőződésem, hogy a bajok fő forrását maguk a moralisták jelentik. Legfőképpen – minden más embercsoportot túlszárnyalva – pont ők azok, akik erkölcstelen viselkedésre ösztönzik az embereket, annak ellenére (vagy talán éppen azért), hogy erkölcsről prédikálnak. Ők maguk okozzák a bajt, ami ellen kikelnek.

MORALISTA: Esküszöm ennél igazágtalanabb támadás még soha életemben nem ért!

TAOISTA: Sajnálom, de kénytelen vagyok őszinte lenni. Ez a helyzet nem példa nélküli. Egy orvosi szakértő mondta, hogy napjainkban az egészségünkre a legnagyobb veszélyforrást (rögtön a rák után) a rossz orvosok jelentik. Nem vagyok hivatott megítélni, hogy ez vajon igaz-e vagy sem, de nem lepne meg, ha így lenne! Magam is hallottam, hogy a 19. századi orvostudomány több embert ölt meg és tett beteggé, mint amennyit megmentett. Ez nagyon is elképzelhetőnek látszik! Nem kizárt, hogy a világ legsúlyosabb gazdasági problémáiért is elsősorban a közgazdászok tehetők felelőssé. A szülők, akik pszichiáterhez járnak a gyerekeikkel, időnként rádöbbennek – teljesen elszörnyedve –, hogy ők maguk okolhatók gyerekeik serdülőkori bűnözéséért és idegrendszeri problémáiért. A pszichiátria maga sem mentes hasonló jellegű támadásoktól. Néhányan úgy érzik, éppen a pszichiátria a fő előidézője a civilizációnk egyre növekvő neurotikus megbetegedéseinek, annak ellenére, hogy pár emberen valóban segített. Úgy tűnik hát, hogy a „port kavarni, majd panaszkodni, hogy nem lehet látni” jelenség egyáltalán nem csak a filozófusokra korlátozódik. Miért pont ti, moralisták lennétek a kivételek?

MORALISTA: Te eddig csak hasonlatokkal traktáltál engem! Egy szót se szóltál arról, hogy a moralisták hogyan okolhatók ténylegesen a világ erkölcsi problémáiért.

TAOISTA: Valamit azért már mondtam. Gondolj csak vissza, amikor arról beszéltem, hogy a superego megláncsolva tartja az ösztönlényt, mint valami kutyát, ettől az ösztönlény gonosszá válik, majd azzal vádolja, hogy kezdettől fogva ilyen volt. A dolog nyitja abban áll, hogy észre kell venni, a világon mindenhol különbség van moralisták és humanisták között. A *humanista* szó egyébként is kulcsszerepet játszik a problémánkban. Te a moralitást hangoztatod, én a humanitást pártolom. Te a „jó-rossz” fogalompárban gondolkodsz, én a természetes szeretet értékét hangsúlyozom. Logikailag

nem lehetetlen persze, hogy valaki egy személyben legyen moralista és humanista egyszerre, de én még ilyennel soha nem találkoztam! Nem is hiszem, hogy akad ilyen ember! Világéletemben azt tapasztaltam, hogy ezek úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a tűz és a víz. Soha nem akadtam még össze olyan moralistával, aki kedves, emberséges lett volna. Soha nem találkoztam olyan kedves humánus alakkal, aki moralista lett volna. Nem is csoda! Moralitás és humanitás nem egy töről fakad.

MORALISTA: Azt hiszem nem értem kristálytisztán, mit jelent számodra a *humánus szó*? De mindenképp felfoghatatlan, miért jelented ki kategorikusan, hogy a moralitás és a humanitás nem fakadhat egy töről?

TAOISTA: Egy humanista keresetlenül kedves, szimpatikus, szeretetre méltó. Nem hiszi, hogy neki ilyennek *kellene* lennie, így *kellene* viselkednie, vagy hogy ez a „kötelesség”; egyszerűen csak ilyen. Felebarátjával jól bánik, nem azért, mert ez a helyes viselkedés, hanem mert így érez. Így érez puszta szimpátia vagy empátia, egyszerű emberi érzések alapján. Ha tehát egy ember humánus, akkor mi szüksége lenne még a moralításra is? Miért kellene valakinek megmondani, hogy mit kell tennie, ha amúgy is azt teszi?

MORALISTA: Rájöttem, hogy tulajdonképpen kikről beszélsz, a szentekről! Természetesen egy szentekkel teli világban a moralista fölösleges lény. Ugyanúgy, ahogy az orvosokra se lenne szükség egy kizárólag egészséges emberek lakta világban. De a sajnálatos valóság az, hogy a világ nincs tele szentekkel. Ha mindenki olyan lenne, mint akiket te humánusnak nevezel, akkor minden a lehető a legnagyobb rendben menne. A legtöbb ember azonban nem kedves, nem szereti a felebarátait, és az első adandó alkalommal kihasználja őket saját önző céljai érdekében. Ezért van ránk, moralistákra szükség, hogy féken tartsuk őket.

TAOISTA: Féken tartani. Milyen szépen mondtad! És sikerül?

MORALISTA: Nem állítanám, hogy mindig sikerül, de minden tőlünk telhetőt megteszünk. Végül is egy orvost sem hibáztathatsz, ha egy járvány idején, annak ellenére, hogy lelkiismeretesen mindent megpróbált, mégsem tudta megfékezni a fertőzés terjedését. Mi moralisták nem vagyunk istenek, nem tudjuk garantálni, hogy az erőfeszítéscinket siker koronázza. Minden, amit tehetünk az, hogy azt mondjuk az embereknek, legyenek humánusabbak, de kényszeríteni nem tudjuk őket. Végül is az embereknek van szabad akaratuk.

TAOISTA: És az egyszer se merült fel benned, hogy amit teszel, attól az emberek nemhogy humánusabbak lennének, hanem éppen ellenkezőleg, még kevésbe lesznek azok?

MORALISTA: Hát persze, hogy nem! Micsoda képtelenségeket beszélsz! Nem mondjuk meg talán elég világosan az embereknek, hogy humánusabbaknak kellene lenniük?

TAOISTA: De pontosan, és éppen ez a probléma! Miből gondolod, hogy ha megmondod valakinek, hogy humánusabbnak kellene lennie, vagy kötelessége emberségesen viselkedni, az arra ösztönzi, hogy valóban így cselekedjen? Épp az ellenkezőjét éred el vele! Amit próbálsz, az olyan, mintha megparancsolnád a szeretetet. A szeretet azonban ritka, különleges virág, ott nyílik, ahol neki tetszik. A fő kritikám éppen az, hogy te ki akarsz kényszeríteni valamit, ami azonban csak akkor fejlődik, ha nem kényszerítik. Erre gondoltam, amikor azt mondtam, ti moralisták is előbb megteremtitek a problémákat, majd panaszkodtok.

MORALISTA: Nem, nem értesz meg! Én nem parancsolom meg az embereknek, hogy szeressék egymást. Éppoly jól tudom, mint te, hogy a szeretetet nem lehet kikényszeríteni. Elismerem, gyönyörű világ lenne, ha az emberek annyira szeretnék egymást, hogy a moralistákra nem lenne szükség. De a kegyetlen valóság az, hogy nem ilyen világban élünk. Ezért

aztán az erkölcsre szükség van! Nem is azt kívánom, hogy valaki szeresse a felebarátját, tisztában vagyok azzal, hogy ez lehetetlen. Pusztán azt akarom elérni, hogy még ha valaki nem is szereti annyira a szomszédját, érezze kötelességének, hogy jól bánjon velem. Realista vagyok.

TAOISTA: Én pedig éppen azt mondom, hogy nem vagy realista! A helyes viselkedést, igazságosságot, becsületességet, kötelességtudatot vagy felelősségvállalást éppúgy nem lehet megparancsolni, mint a szeretetet.

Tisztább pillanataiban még Jézus is pontosan látta ennek a dolognak a mélyenszántó jelentőségét. A bűnösöknek és prostituáltaknak nem az mondta: „Szégyelljétek magotokat! Megvetést érdemelték! Nem tudom szeretni és elfogadni, amilyenek vagytok. Ha azt akarjátok, hogy szeresselek és elfogadjalak benneteket, előbb változzatok meg!”

Nem, egészen mást mondott: „Szeretlek titeket és tökéletesen megértelek benneteket, megértem miért vétkeztek. Szeretlek és elfogadlak olyannak, amilyenek vagytok. Ám éppen, mivel szeretlek titeket, a *saját érdeketekben* remélem, többé nem vétkeztek, hisz tudom ez mennyire boldogtalanná tesz benneteket.”

MORALISTA: Kétlem, hogy te lennél a leghivatottabb Jézus-tolmácsoló! Gondolod Jézus mondta volna valaha is: „mindenkinek jogában áll azt tenni, amit akar”?

TAOISTA: Nem, nem hiszem. De az adott kontextusban az indítékaim hasonlóak voltak. Ostorozni a moralitást, amíg szembehelyezkedik az igazi humanitással.

MORALISTA: De hát miért helyezkedne szembe a moralitás a humanitással? Hát nem a humanitást hirdetjük?

TAOISTA: Azt hittem, ezen már túljutottunk! Az egészben az volt a lényeg, hogy szerintem a humanitást nem lehet hirdetni, a prédikációk inkább arra jók, hogy szétzúzzák. Attól félek, még mindig nem érted!

Hadd idézzek még egy keresztény forrást! Waldo Beach és H. Richard Niebuhr *Keresztény etika** című könyvéből származik a következő gyönyörű részlet Szent Pálról: „Bizonyos értelemben Pál egész gondolatmenetét a törvényekről vissza lehet vezetni Jézus – a jó fa jó gyümölcsöt terem – ideájára, és úgy lehet értelmezni, mint ennek az eszmének a továbbfejlesztését. Nincs az a külső hatás, amely képes lenne egy embert igazán jóvá tenni. Amíg az erkölcsi törvények felszólító jellegű utasítások, addig külső elvárások maradnak az ember számára. Az »ezt kell tenned, azt nem szabad« típusú utasítások legbelül hatástalanok, nem képesek jóvá varázsolni az embert, nem tudják megváltoztatni az indítékait. A törvényeknek nem is a tartalma, hanem az utasításjellege az, ami cleve feltételezi, hogy az emberben ott él a vágy a törvény szándékaival ellentétesen cselekedni. Továbbá a tiltások valószínűleg inkább felszítják az emberek dacosságát, vágyát a törvények áthágására. A tiltások a felnőtteket és a gyerekeket is egyaránt arra készítetik, hogy kipróbálják, meddig tudnak elmenni. A tiltó törvények soha nem tudják azt a Jézus Krisztussal veleszületett, nem kicrőszakolt, tökéletesen természetes viselkedést elérni, mely Jézus Krisztusban olyan nyilvánvaló. Pedig mennyivel vonzóbb és eredményesebb ez, mint a tudatos jóság!”

Lenyűgözőnek találom ezt a szövegrészt! Jobban kifejezi az erkölcsfilozófiámat, mint bármi, amit eddig mondtam. Egy olyan fajta kereszténységet képvisel, mely legnagyobb meglepetésemre sok hívő keresztény számára is ismeretlen.

MORALISTA: Örülök, hogy azt mondtad, egyfajta kereszténységet, hiszen aligha az egészet. Az egész doktrínát ezzel az egyetlenegy gondolatmenettel azonosítani felettébb félrevezető lenne.

TAOISTA: Igen, erre én is rájöttem, sajnós.

*Ronald Press Co., New York, 1955. 41. o.

MORALISTA: Miért sajnós?

TAOISTA: Mert fáj, ha bármely vallást – akárcsak az ateizmust is – el kell vetnem. Bárcsak valamennyit el tudnám fogadni, még ha ellentmondanak is egymásnak! Mind sokféle elemből tevődik össze, melyek között vannak jók, rosszak és közömbösek. Így aztán a legtöbb, amit tehetek, hogy mind-egyikből kiválasztom a nekem leginkább tetszőt, s ezeket igyekszem összerakosgatni. A fenti Szent Pálról írt szövegrész különösen jól kiemeli a kereszténységnek a szívemhez közel álló felfogását.

MORALISTA: Persze, kiragadtál valamit, ami a céljaidnak a legjobban megfelelt. Újra és újra ugyanabba a hibába esel. Nézd csak meg még egyszer az idézett szövegrész utolsó mondatát: „A tiltó törvények soha nem tudják azt a Jézus Krisztussal veleszületett, nem kierőszakolt, tökéletesen természetes viselkedést elérni, mely Jézus Krisztusban olyan nyilvánvaló. Pedig mennyivel vonzóbb és eredményesebb ez, mint a tudatos jóság!”

Mindez igaz lehet olyanvalakire, mint Jézus, de szeretném, ha egyszer és mindenkorra végre eszedbe vésüdnél, te és én nem vagyunk Jézus Krisztus. Mi emberek vagyunk, jók és rosszak egyaránt. Nem kétséges, Jézus természetes jósága jóval vonzóbb és eredményesebb, mint az öntudatos jóság. Mindez igaz, de mi nem vagyunk Jézus Krisztus. Nekiünk, halandóknak, keményen küzdenünk kell. Még ha a természetes jóság jobb is, mint az öntudatos, ez utóbbi még mindig több, mint a semmi. S mivel a legtöbb halandó a jóságot csak tudatosan képes elsajátítani, elcsinte legalábbis sajnós ezzel kell beérniünk.

A következő megfontolás talán hasznos lehet. Kant élesen megkülönböztette a „jó” és „szent” akaratot egymástól. Egy jóakarátú ember vonzódik ugyan a kötelességhez és az erényekhez, de ez nem jelenti, hogy ne lennének alantas vagy közönséges ösztönei. Ámde akaraterejével, fegyelemmel és

önmehtagadással képes úrrá lenni nemtelen természetes ösztönein. Ez egy fájdalmas procedúra, de képes felülkerekedni, olyan fából faragták. Mármost egy szent akarátú ember nem is érez vágyat a rosszra. Nincsenek alantas vágyai, melyeket le kellene gyűrnie, mert mindenfajta gonoszság hiányzik belőle. Így például egy jóakarátú emberben felmerülhet a kísértés, hogy lopjon valamit a felebarátjától, de ezt a vágyát leküzdi, mivel tudja, rosszat cselekedne. Ezzel szemben egy szent akarátú ember egy pillanatig sem érez kísértést.

TAOISTA: A kettő közül hozzám a szent akarátú áll közelebb!

MORALISTA: Természetesen hozzám is. A szent akarat a legnagyobb áldás, amely valakinek megadatik. De ezt ki kell érdemelni! Mit tettél te vagy én azért, hogy kiérdemljük ezt a kiváltságot? Szent akarattal olyanok rendelkeznek, mint Isten, Jézus, az angyalok vagy a szentek. Halandó talán soha nem született szent akarattal. Már akkor is szerencsésnek mondhatjuk magunkat, ha jóakarattal. Először megküzd a jóakarátért, óriási erőfeszítések árán legyőzi a közönséges ösztöneit, majd később kiérdemelheti a szent akaratot. De a szent akarat jutalom! Ezt ne felejtsd el!

TAOISTA: Tökéletesen értem, amit mondasz. Egyszerűen csak nem hiszek benne.

MORALISTA: Naná, hogy nem! És épp ez a bökkenő! Szerinted a jóság olyan, mint egy gyönyörű virág vagy fa, magától növekszik. De nem! Mint minden más értékes dolog az életben, rengeteg odafigyelést, gondoskodást igényel. Áldozatot, törődést!

TAOISTA: Hát ez az, amiben végképp nem hiszek!

MORALISTA: Te abban hiszel, ami neked tetszik. Attól az igazság még nem változik, bármilyen ridegen hangozzék is.

TAOISTA: Az igaz, hogy ridegen hangzik! De nemcsak úgy hangzik, hanem az is! Örülök, hogy ez most felmerült, mert ebben a „rideg” szóban rejlik egész beszélgetésünk kulcsa.

Igen, a fő kritikám a moralistákkal szemben, hogy túlságosan ridegek! Igen, pontosan ez az! A legtöbb moralista egyetért velem ugyan abban, hogy az emberi kedvesség végső fokon az egyik legértékesebb dolog. Ám a módszereink mégis homlokegyenest eltérők. Azt hiszem az én teljes etikai filozófiámat egy rövid mondattal így lehetne összefoglalni: „Kedvességhez nem vezet ridegségen át út – ridegséggel nem lehet kedvességre nevelni.”

Ez az, aminek a megfogalmazásával mindvégig küszködtem. Az az erőfeszítés, hogy rideg módszerekkel jóságra neveljünk olyan, mintha háborút indítanánk az örök békéért. A ridegség csak ridegséget terem, soha nem jóságot, kedvességet. Azt hiszem, ez a kereszténység legfőbb üzenete. Az biztos, hogy a taoizmusé ez! Az a passzus, amelyet az imént Szent Pálról olvastam neked, összefoglalható Lao-ce egyetlen mondatával. Ez akkor hangzott el, amikor Lao-ce korholta Konfuciuszt a „moralitása” miatt: „Hagyj fel a jóság és a kötelesség hirdetésével, és az emberek ismét szeretni fogják felebarátjukat.” Íme, ez az én filozófiám dióhéjban! Hagyj fel a jóság és a kötelesség hirdetésével, és az emberek ismét szeretni fogják egymást!

MORALISTA (némi szünet után): Eddig nem vettem észre, hogy ennyire erősen taoista vagy. Ebben az esetben, attól tartok, reménytelen, hogy meggyőztelek komolyabb és derekabb erények, mint a kötelesség, a fegyelem, az áldozatvállalás szükségességéről az életben. Én izzig-vérig nyugati stílusú moralista vagyok, a nézeteim is igazi dualista nézetek. De ez a dualitás valódi, nem az én agyszüleményem, ahogy a taoisták állítják. Valóban van konfliktus kötelesség és hajlam között, és attól, hogy egyszerően csak szemet hunyunk felette, még nem fog eltűnni, sem megoldódni. De, mint már említettem, nem igazán bízom abban, hogy te ezt belátod!

Későre jár, lassan el is kell válnunk. Van azonban még egy dolog, melyet mindenképpen szeretnék veled tisztázni. Nem

tudom mire vélni a beszélgetésünk során a te hozzáállásodban beállt változást. Azzal a rettenetes kijelentéssel kezdted: „Mindenkinek jogában áll azt tenni, amit akar.” Aztán, a beszélgetés előrehaladtával, egyre gyakrabban kerültek szóba olyan erények, mint a humanitás, a kedvesség, a rokonszenv, az empátia és a szeretet. Habár én az összes eszményedet természetesen jószágról, istenadta, öntudatlan erényekről gyerekesen naivaknak tartom, de mégis elismerem, nemeselek. Hogyan tudod mindezt összecsgezgetni az elején tett fertelmes kijelentéseddél? Kérlek, légy velem teljesen őszinte, mondd meg nekem igaz lelkedre, valóban azt hiszed „mindenkinek jogában áll bármit tenni”, vagy egyszerűen csak provokálni akartál?

TAOISTA (nevetve): Részint provokálni akartalak, részint komolyan gondoltam. Nem hittem volna, hogy ez a kijelentés annyira felkavar, hogy azóta se hagy nyugodni! Mit is mondjak? Hadd közelítem meg másként! Normális esetben eszembe nem jutna egy ilyen kijelentést tenni. Ennek az állításnak voltaképpen csak bizonyos kontextusokban van értelme. Kizárólag olyan embereknek mondanám: „mindenkinek joga van azt tenni, amit akar”, akiről úgy érzem, túlzottan moralisták. Ilyenkor is csak azért, hogy ellensúlyozzam a véleményem szerint sajnálatos ellentétes nézeteket. Különösképpen, ha olyan moralistákkal hoz össze a sors, akik túlzottan szigorúak, nem is annyira másokkal, mint saját magukkal szemben. *Valójában* inkább arra igyekszem rábírni őket: „Engedjétek el egy kicsit magatokat, ne verjétek szüntelenül a fejeteket a falba. Meglátjátok, boldogabbak lesztek.” Ez minden, amit a „mindenkinek jogában áll azt tenni, amit akar” kijelentés alatt értettem. Talán jobb lett volna, ha azt mondom: ha valaki azt hiszi, hogy jogában áll azt tenni, amit akar, akkor valószínűbb, hogy olyasmit akar, ami helyes.

22.

Taoista-e Isten?

HALANDÓ: És ezért Istenem, könyörgök neked, ha van benned egy cseppnyi könyörületesség szenvedő teremtményed iránt, oldozz fel engem a szabad akarat „kényszere” alól.

ISTEN: Visszautasítanád a legnagyobb adományomat?

HALANDÓ: Hogy nevezheted adománynak, amit rám kényszerítettél? Van szabad akaratom, de nem én választottam. Soha nem akartam, hogy legyen szabad akaratom. Van szabad akaratom, akár tetszik nekem, akár nem.

ISTEN: Miért szeretnél megszabadulni a szabad akarat-tól?

HALANDÓ: Mert a szabad akarat erkölcsi felelősséggel jár, és az erkölcsi felelősség több, mint amivel meg tudok birkózni.

ISTEN: Miért találsz az erkölcsi felelősséget annyira elviselhetetlennek?

HALANDÓ: Miért? Őszintén szólva nem tudom megmagyarázni, hogy miért, egyszerűen csak így érzem.

ISTEN: Rendben van, ebben az esetben feloldozlak minden erkölcsi felelősség alól, de meghagyom a szabad akaratod. Ez így elfogadható?

HALANDÓ (némi szünet után): Nem, attól tartok, nem.

ISTEN: Épp ezt vártam! Szóval a szabad akaratot nemcsak az erkölcsi felelősség miatt kifogásolod? Mi zavar még a szabad akaratnál kapcsolatban?

HALANDÓ: A szabad akarat birtokában vétkezhetek, én pedig nem akarok vétkezni!

ISTEN: Ha nem akarsz vétkezni, mégis miért teszed?

HALANDÓ: Uram Isten! Mit tudom én, miért vétkezem, egyszerűen csak vétkezem! Mindenfelől ördögi kísértések lesnek rám, megpróbálok ellenállni nekik, de nem sikerül.

ISTEN: Ha valóban nem tudsz védekezni ellenük, akkor nem szándékosan vétkezel, a szabad akaratodból, így (legálábbis szerintem) nem is vétkezel.

HALANDÓ: Nem, nem! Továbbra is úgy érzem, jobban kellem akarnom, és el tudnám kerülni, hogy vétkezzem. Legjobb tudomásom szerint az akarat végtelen, így ha valaki igazán eltökélt, minden erejét latba veti, hogy ne vétkezzon, akkor nem is fog.

ISTEN: Jól van, ezt neked kell tudnod. Megteszel-e hát minden téled telhetőt, hogy elkerüld a bűnt vagy sem?

HALANDÓ: Őszintén szólva nem tudom! Abban a pillanatban úgy érzem, minden télem telhetőt megtettem, de visszatekintve félek, hogy talán mégsem!

ISTEN: Más szóval nem tudod igazán, hogy vétkeztél-e vagy sem. Így továbbra sem kizárt, hogy talán nem is követtél el bűnt.

HALANDÓ: Persze nem kizárt, de meglehet, mégis vétkeztem, és erre a gondolatra végigfut a hátamon a hideg.

ISTEN: Miért rémiszt ez a gondolat ennyire?

HALANDÓ: Tudom is én, miért! Mondjuk rólad az a hír járja, hogy a túlvilágon meglehetősen hátborzongató büntetéseket osztogatsz!

ISTEN: Ó, hát ez aggaszt! Miért nem kezdted mindjárt ezzel ahelyett, hogy köntörfalaztál volna szabad akaratról és felelősségről? Miért nem kérted egyszerűen, hogy mentselek fel mindenfajta bűnöd alól?

HALANDÓ: Azt hiszem, vagyok annyira realista, hogy tudjam, aligha garantálnád egy ilyen kérés teljesítését!

ISTEN: Na ne mondd! Te tudod reálishan megítélni, hogy én mit fogok garantálni? Rendben, megmondom, mit teszek! Garantálok neked egy nagyon, nagyon speciális feloldozást, kövess el annyi bűnt, amennyit csak akarsz, és isteni becsületszavamat adom, hogy ezekért soha a hajad szála sem görbül meg. Ez így megfelel?

HALANDÓ (nagyon megrémülve): Nem, nem, ne tedd ezt!

ISTEN: Miért nem? Nem bízol az isteni szavamban?

HALANDÓ: Természetesen bízom! De hát nem érted, hogy én nem akarok vétkezni? Mélységesen irtózom a büntől, függetlenül attól, hogy milyen büntetést vonhat maga után.

ISTEN: Ebben az esetben jobbat ajánlok neked! Megszabadítalak a büntől való irtózásodtól. Itt van egy varázsszer! Abban a pillanatban, ahogy lenyeled, máris megszabadulsz a büntől való *irtózásodtól*. Vidáman és boldogan fogsz vétkezni, nem érzel majd megbánást, sem irtózást, ráadásul még azt is megígérem, hogy ezért senki nem fog megbüntetni, sem én, sem saját magad, senki, semmilyen formában. Áldott leszel mindörökké! Tessék, vedd be!

HALANDÓ: Nem, nem!

ISTEN: Nem vagy te irracionális? Még a legfőbb aggályodtól, a büntől való irtózásodtól is megszabadítalak.

HALANDÓ: Mégsem veszem be!

ISTEN: Miért nem?

HALANDÓ: Elhiszem, hogy a varázsszer tényleg megszabadít a bűntől való irtózásomtól a jövőben, de a mostani irtózásom elég ahhoz, hogy ne akarjam elfogadni!

ISTEN: Parancsolom, hogy vedd be!

HALANDÓ: Megtagadom!

ISTEN: Micsoda? Megtagadod a saját szabad akaratodból?

HALANDÓ: Igen!

ISTEN: Úgy tűnik, most nagyon is kapóra jött a szabad akaratod, nem igaz?

HALANDÓ: Nem értem!

ISTEN: Hát nem örülsz most, hogy van szabad akaratod, és így módodban áll egy ilyen rémes ajánlatot visszautasítani? Mit szólnál hozzá, ha kényszerítenélek, vedd be a varázsszert, akár akarsz, akár nem?

HALANDÓ: Nem, nem! Kérlek, ne tedd!

ISTEN: Persze nem teszem, csak próbáltam rámutatni a dolog lényegére. Rendben, közelítsük meg az egészet másképp. Legyen úgy, hogy inkább meghallgatom az eredeti könyörgésedet ahelyett, hogy kényszerítenélek a szer bevitelére! Elveszem tőled a szabad akaratodat, de megegyezünk, hogy te abban a pillanatban beveszed a varázsszert.

HALANDÓ: Ha már nem lesz szabad akaratom, hogyan tudom a varázsszer bevitelét választani?

ISTEN: Nem mondtam, hogy ezt választod, pusztán csak azt, hogy beveszed. Mondjuk úgy, tisztán determinisztikus törvények szerint cselekszel, melyek alapján egyszerűen fogod és lenyeled a varázsszert.

HALANDÓ: Még így sem fogadom el.

ISTEN: Azaz visszautasítod az ajánlatot, hogy elveszem a szabad akaratodat. Ez meglehetősen eltér az eredeti esdek-lésedtől, nem?

HALANDÓ: Most már látom, hova akarsz kilyukadni. Az ellenérved zseniális ugyan, de nem vagyok meggyőződve róla, hogy helyes is. Néhány kérdést újra átnézhetnénk.

ISTEN: Állok elébe.

HALANDÓ: Két dolog ellentmondásosnak tűnik számomra. Először azt mondtad, csak akkor követ el bűnt valaki, ha azt a saját szabad akaratából teszi. De aztán azt mondtad, hogy adsz egy varázsszert, mely megfoszt a szabad akaratotól, s így annyit vétkezhetem, amennyit akarok. De ha már nincs szabad akaratom, akkor hogyan leszek képes vétkezni az első állításod értelmében?

ISTEN: Összekevered a beszélgetésünk két különböző részét. Soha, egy pillanatig nem állítottam, hogy a varázsszer a szabad akaratodtól foszt meg, hanem csak azt, hogy a bűntől való irtózásodtól.

HALANDÓ: Azt hiszem, kicsit összezavarodtam.

ISTEN: Kezdjük újra. Tegyük fel, beleegyezem, és elveszem a szabad akaratodat, de csak ha megegyezőnk, hogy utána te egy sor olyan dolgot teszel, amelyeket most bűnösnek tartasz. Gyakorlatilag akkor te már nem vétkezel, hiszen nem a saját szabad akaratodból teszed, amit teszel. Így azok a cselekedeteid nem járnak erkölcsi felelősséggel, nem vagy sem vádolható, sem pedig büntethető miattuk. Ezek azonban mind olyan tettek lesznek, melyeket jelenleg bűnösnek tartasz, melyeknek az elkövetésétől most viszolyogsz, ám viszolyogásod meg fog szűnni, s így *akkor* már nem ódzkodsz tőlük.

HALANDÓ: Nem, de most igen, és a jelenlegi irtózásom elegendő, hogy meggátoljon az ajánlat elfogadásában.

ISTEN: Hm! Hadd tegyem teljesen egyértelművé a helyzetet. Úgy érzem, többé már nem óhajtod, hogy elvegyem a szabad akaratod.

HALANDÓ (vonakodva): Nem, azt hiszem nem.

ISTEN: Jó, elfogadom! De még mindig nem teljesen értem, miért gondoltad meg magad egyszerre, és miért nem akarsz már megszabadulni a szabad akaratodtól. Kérlek, mondd el!

HALANDÓ: Mert, ahogy mondtad, szabad akarat híján még több bűnt követnék el, mint eddig.

ISTEN: Ám azt is mondtam, hogy ha nincs szabad akaratod, nem tudsz vétkezni.

HALANDÓ: Ha én azonban most azt választom, hogy megszabadulok a szabad akarattól, akkor az összes gonoszság, melyet majd elkövetek, nem a jövőben lesz bűn, hanem abban a szempillantásban, amikor lemondok a szabad akaratomról.

ISTEN: Nagyon így hangzik, mintha jó kis kutyaszorítóba kerültél volna.

HALANDÓ: Hát persze, rettenetes kutyaszorítóba kerültem, most már bármit teszek is, az rossz. Ha megtartom a szabad akaratomat, akkor folytatom a bűnök elkövetését, ha elhagyom a szabad akaratom (a Te segítségével természetesen), akkor most vétkezem azzal, hogy ezt teszem.

ISTEN: De én is ugyanilyen szorult helyzetbe kerültem. Hajlandó vagyok meghagyni a szabad akaratodat, vagy elvenni, ahogy kívánod, de egyik lehetőség sem felel meg neked. Segíteni akarok neked, de nem tudok.

HALANDÓ: Igaz!

ISTEN: De ha ezt belátod, miért vagy még mindig dühös rám?

HALANDÓ: Nem elég az, hogy ilyen szörnyű kínos helyzetbe hoztál?

ISTEN: De épp te mondtad, hogy semmi olyat nem tudok tenni, ami jó lenne neked.

HALANDÓ: Úgy érted, most már nem tudsz semmi olyat tenni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem is tudtál volna.

ISTEN: Miért? Mit tudtam volna tenni?

HALANDÓ: Legelőször is nyilvánvalóan soha nem kellett volna megajándékoznod a szabad akarattal. Most, hogy nekem adtad, túl késő – most már bármit teszek is, rossz. A kezdet kezdetén nem kellett volna megajándékoznod velem.

ISTEN: Hát erről van szó! Miért lett volna jobb, ha soha nem adom neked?

HALANDÓ: Mert akkor soha nem lettem volna képes bűnt elkövetni

ISTEN: Értem. Mindig örülök, ha tanulhatok a hibáimból.

HALANDÓ: Micsoda?!

ISTEN: Tudom, ez szinte önistenkáromlásnak hangzik, ugye? Majdnem logikai paradoxon! Egyfelől neked azt tanították, egyetlen érző lény sem mondhatja, képes vagyok hibázni. Másrészt nekem jogom van bármit elkövetni. De én érző lény is vagyok. Így a kérdés az, hogy van-e jogom azt állítani, hogy képes vagyok hibákat elkövetni.

HALANDÓ: Ez csak rossz tréfa! A premisszáid közül az egyik egyszerűen hamis. Nem azt tanultam, hogy egyetlen érző lény sem kételkedhet a mindenhatóságodban, hanem csak mi halandók nem kételkedhetünk benne. De mivel te nyilvánvalóan nem vagy halandó, rád nem vonatkozik ez az erkölcsi parancs.

ISTEN: Jó, látom mindezt racionálisan elfogadod. Mégis úgy tűnt, szíven ütött, amikor azt mondtam: „mindig örülök, ha tanulhatok a hibáimból”.

HALANDÓ: Persze, hogy megrendített. Nem is az önistenkáromlás (ahogyan te tréfásan nevezted) döböntött meg, még csak nem is azon akadtam fenn, hogy van-e jogod ilyet mondani, hanem maga az a tény rázott meg, hogy ezt mondtad. Én ugyanis a leghatározottabban azt tanultam, hogy te nem követsz el hibákat. Tehát azon az állításodon képedtem el igazán, hogy te is követhetsz el hibákat.

ISTEN: Nem állítottam, hogy ez lehetséges. Csak azt mondtam, *ha* hibáztam, akkor örülök, hogy tanulhatok belőle. Azt azonban egy szóval sem mondtam, hogy ez az eset valaha is bekövetkezett.

HALANDÓ: Kérlek, most már ne boncolgassuk tovább ezt a kérdést. Elismered-e, hogy hiba volt engem a szabad akaratral megajándékoznod?

ISTEN: Igen, pontosan ezt kellene alaposabban megvizsgálnunk. Hadd idézzem fel az előző kijelentésedet. Nem akarsz szabad akaratot, mert ha van szabad akaratod, akkor tudsz vétkezni, és te nem akarsz vétkezni. (Habár ez még mindig rejtélyes nekem; valamilyen módon akarnod kell vétkezni, különben nem tennéd. De ezt most ne firtassuk!) Másrészről, ha belemennél a szabad akaratod feladásába, akkor ezzel most kellene vállalnod a felelősséget a jövőbeli tetteidért. Ergo a kezdet kezdetén nem kellett volna neked szabad akaratot adnom.

HALANDÓ: Így igaz!

ISTEN: Tökéletesen értem, hogy mit érzel. Sok halandó – köztük még teológusok is – panaszkodtak, hogy nem voltam tisztességes: én voltam, aki úgy döntött, legyen szabad akaratuk, és aztán mégis *őket* vontam felelősségre tetteikért. Más szóval úgy érzik, be kell tartaniuk egy szerződést, melyet soha nem írtak alá.

HALANDÓ: Pontosan!

ISTEN: Ahogy mondtam, én tökéletesen megértem az érzésidet. És hajlandó vagyok elismerni a panasz jogosságát. De a panasz csak a szóban forgó kérdések félreértése miatt merülhetett fel. Azon vagyok, hogy ezt megértessem veled, és úgy vélem, a végeredmény téged is meg fog lepni! Ezzel azonban még várnod kell, nem fogom most csak úgy az orrodra kötni, tartom magam a szókratészi módszerhez.

Ismétlem, te most bánod, hogy valaha is szabad akaratral ajándékoztalak meg. S én azt állítom, hogy ha megismered

a dolog teljes szövevényét, nem fogsz tovább bánkódni. Bizonyításul elmondom, mire készülök. Egy új univerzumot, egy új tériidőt fogok teremteni. Ebben az új univerzumban születik majd egy halandó, aki éppen olyan, mint te. Gyakorlatilag azt mondhatjuk, hogy te magad születesz meg újból. Ennek az új halandónak – ennek az új önmagadnak – adjak-e szabad akaratot vagy ne? Mit szeretnél, mit tegyek?

HALANDÓ (mélységesen megkönnyebbülve): Kérlek, ne adj! Kíméld meg őt a szabad akaratától!

ISTEN: Rendben, úgy teszek, ahogy te mondod. De tisztában vagy vele, hogy ez az új szabad akarat nélküli önmagad mindenféle borzalmas dolgokat fog elkövetni?

HALANDÓ: De azok már nem lesznek bűnök, mivel nincs szabad akarata.

ISTEN: Akár bűnnek nevezed, akár nem, attól még igaz, hogy szörnyű dolgokat fog elkövetni, nagy fájdalmat okoz majd sok érző lénynek.

Halandó (némi szünet után): Te Jó Isten, már megint csapdába esaltál! Mindig a régi nóta! Ha én most elfogadom, hogy megteremtsd ezt az új lényt, aki szabad akarat nélkül rettenetes dolgokat fog művelni, akkor ő ugyan nem vétkezik, de én igen, hiszen áldásom adtam erre.

ISTEN: Ebben az esetben jobbat ajánlok neked! Én már döntöttem, hogy ezt az új önmagadat miként teremtem meg, szabad akaratral vagy anélkül. Le is írtam erre a papírdarabra, később majd megmutatom neked. A döntést tehát már meghoztam és abszolút visszavonhatatlan. Megmásíthatatlan, semmit sem tudsz tenni ellene, semmilyen felelősség nem terhel. Na most azt szeretném tudni, miben reménykedsz inkább. Emlékezz, a döntés felelőssége teljes egészében az én vállamon nyugszik. Így aztán tényleg őszintén és nyugodtan elárulhatod, melyik döntést szeretnél a papíron látni?

HALANDÓ (nagyon hosszú szünet után): Azt remélem, hogy adtál neki szabad akaratot.

ISTEN: Nagyon érdekes! Hiszen már az utolsó aggályaidat is eloszlattam! Ha nem adnék neki szabad akaratot, semmiféle bűn nem terhelné senkinek a lelkiismeretét. Miért abban bízol hát mégis, hogy adtam neki szabad akaratot?

HALANDÓ: Mert bűn ide vagy oda, a lényeg mégis az, hogyha nem adsz neki szabad akaratot (legalábbis annak alapján, amit elmondtál), meggy és fájdalmat okoz az embereknek, s én nem akarom őket szenvedni látni.

ISTEN (végtelenül megkönnyebbült sóhajjal): Végre! Végre valahára rájöttél, mi a lényeg!

HALANDÓ: Mi a lényeg?

ISTEN: Hogy nem a vétkezés az igazi kérdés! A fődolog az, hogy az emberek és más érző lények ne bántsák egymást, ne okozzanak egymásnak fájdalmat.

HALANDÓ: Mindez úgy hangzik, mintha egy utilitárius mondta volna.

ISTEN: Én utilitárius vagyok.

HALANDÓ: Micsoda?

ISTEN: Jól hallottad, az vagyok. Nem unitárius, hanem utilitárius.

HALANDÓ: Egyszerűen nem tudom elhinni.

ISTEN: Igen tudom, a hittanórákon más tanítottak neked. Valószínűleg azt tanultad, hogy inkább vagyok kantianus, mint utilitárius, de ez egyszerűen tévedés.

HALANDÓ: Még a lélegzetem is elakadt!

ISTEN: Szóval elakasztottam a lélegzetedet! Ami azt illeti, ez nem olyan rettentő nagy baj, úgymint hajlamos vagy túl sokat fecsegni. De komolyra fordítva a szót, mégis mit gondolsz, elsősorban miért adtam neked a szabad akaratot?

HALANDÓ: Miért? Hát eddig ezen nem túl sokat töprengtem, csak azzal foglalkoztam, hogy nem kellett volna. Miért

adta? Minden, ami eszembe jut, az a szokásos magyarázat, hogy szabad akarat nélkül nem tudnánk sem az üdvözülést, sem a kárhozatot kiérdemelni. Tehát szabad akarat híján nem nyerhetnénk jogot az örök életre.

ISTEN: Roppant érdekes! Nekem azonban örök életem van, gondolod, hogy bármit is tettem azért, hogy ezt kiérdemeljem?

HALANDÓ: Természetesen nem! De veled más a helyzet. Te jó és tökéletes vagy – legalábbis ezt mondják –, így neked semmit sem kell tenned, hogy kiérdemeld az örök életet.

ISTEN: Igazán? Akkor meglehetősen irigylésre méltó helyzetben vagyok, nemde?

HALANDÓ: Nem hiszem, hogy értelek.

ISTEN: Itt vagyok én, örökre üdvözülten, és ezért soha nem kellett szenvednem, áldozatot hoznom, ördögi kísértések ellen harcolnom, vagy bármi ilyesmi. Anélkül, hogy bármifajta érdemem lenne, mégis örökös boldogságot élvezhetek. Ellentétben veletek: ti szegény, halandó lelkek verejtékeztek, szenvedtek, mindenféle szörnyű morális problémákkal küszködtök, és mindezt miért? Még azt sem tudjátok, hogy én valóban létezem-e. Vagy hogy van-e túlvilági lét, és ha igen, ott mire számíhattok. Bármennyire igyekszel is engem kiengesztelni azzal, hogy „jó” vagy, soha nem tudhatod igazán, hogy akár a „legjobb” jó is elegendő-e, így soha nem lehetsz biztos az üdvözülés elnyerésében. Csak gondold bele! Nekem már *megvan* az „üdvözüléssel” ekvivalens helyzetem – és ezért soha egy gyufaszálat sem tettem keresztbe. Soha nem irigykedtél ezért rám?

HALANDÓ: Irigykedni rád, az istenkáromlás!

ISTEN: Ugyan menj már! Most nem a vasárnapi hittanatanároddal, hanem *velem* beszélsz. Istenkáromlás ide vagy oda, a lényeg nem az, hogy van-e jogod irigykedni rám, hanem hogy ténylegesen irigykedsz-e rám. Nos, mi a helyzet? Bökd ki!

HALANDÓ: Persze, hogy irigyellek!

ISTEN: Helyes! A jelenlegi világnézeted mellett ez nem is lehet másképp. Úgy vélem, amiut egy realiztikusabb világnézetre teszel szert, már nem fogsz irigyelni. Szóval te tényleg bevetted, amit tanítottak neked, hogy a földi éleledet úgy kell tekintened, mint egy vizsgát, és a szabad akaratot azért adtam, hogy lássam, méltónak bizonyulsz-e az örök boldogságra? Tudod mi zavar ebben engem: ha valóban hiszed, hogy én olyan jóságos és jóindulatú vagyok, mint ahogy magasztalnak, miért kell megkövetelnem az emberektől, hogy kiérdemeljék az örök életet és a boldogságot? Miért nem adományoztam oda ezeket mindenkinek arra való tekintet nélkül, hogy megérdemlik-e vagy sem?

HALANDÓ: De én azt tanultam, hogy a te erkölcsi érzéked – igazságérzeted – azt kívánja, hogy a jóság jutalma legyen a boldogság, a gonosz pedig fájdalmasan megbűnhődjön.

ISTEN: Akkor ezt rosszul tanították neked.

HALANDÓ: De a vallásos irodalom tele van ezekkel az elképzelésekkel. Vedd például Edwards Jonathan művét, *Bűnösök egy haragvó Isten kezében*. Szemléletesen leírja, ahogyan az ellenségeidet, mint holmi fertelmes skorpiókat, a pokol lángoló bugyra felett tartod, és csak a te könyörületességeden múlik, hogy a lángokba vesznek-e vagy elkerülnek megérdemelt sorsukat.

ISTEN: Szerencsére nem voltam soha kitéve Edwards Jonathan úr tirádáinak. Kevés félrevezetőbb szentbeszédet prédikáltak, mint az övéi. Már a mű címe is, *Bűnösök egy haragvó Isten kezében*, önmagáért beszél. Először is én soha nem vagyok haragvó. Másodszor nem gondolkodom olyan fogalmakban, mint a „bűn”. Harmadszor nincsenek ellenségeim.

HALANDÓ: Ezen azt érted, hogy nincs olyan ember, aki téged gyűlölné, vagy te nem gyűlölsz senki emberfiát?

ISTEN: Én az előbbire gondoltam, de történetesen az utóbbi is igaz.

HALANDÓ: Ugyan már, jómagam is ismerek nem egy olyan embert, aki nyíltan azt vallja, hogy gyűlöl. Hovatóvább néha már velem is előfordult, hogy gyűlöltelek!

ISTEN: Úgy érted, gyűlölted azt a képet, melyet rólam alkotál. Ez nem ugyanaz, mintha engem gyűlöltél volna, engem, amilyen valójában vagyok.

HALANDÓ: Azt akarod mondani, hogy ha valaki egy rólad alkotott hamis képet gyűlöl, az nem helytelen, ha viszont téged gyűlöl, amilyen valójában vagy, az már igen?

ISTEN: Nem, egyáltalán nem ezt mondom! Amit mondok, az sokkal drasztikusabb! Annak az égvilágon semmi köze jóhoz vagy rosszhoz. Azt állítottam, hogy aki igazán olyannak ismer, amilyen vagyok, az egyszerűen pszichológiailag képtelen gyűlölni engem.

HALANDÓ: Áruld el, ha mi halandók ennyire téves véleményt alkotunk a valódi természetéről, miért nem világosítasz fel bennünket? Miért nem vezetsz bennünket a helyes útra?

ISTEN: Miből gondolod, hogy nem teszem?

HALANDÓ: Úgy értem, miért nem jelensz meg úgy, hogy érzékelhessünk, és miért nem jelented ki egyszerűen, hogy tévedünk.

ISTEN: Valóban olyan naiv vagy, hogy azt hiszed, képes vagyok úgy *megjelenni*, hogy érzékelhess? Helyesebb lenne, ha azt mondanád: én a te *érzékeid vagyok*.

HALANDÓ (döbbenten): Te az én *érzékeim* vagy?

ISTEN: Nem, nem egészen. De közelebb jársz az igazsághoz, mintha azt mondd, hogy az érzékszerveiddel meg tudsz ragadni. Én nem egy objektum vagyok, mint te, én egy szubjektum vagyok, és egy szubjektum képes érzékelni, de őt nem lehet érzékelni. Ugyanúgy nem láthatsz, mint a

saját gondolataidat. Képes vagy látni egy almát, de azt az eseményt már nem, hogy nézed az almát. És én sokkal inkább hasonlítok az alma nézésére, mint magára az almára.

HALANDÓ: Ha nem láthatlak, hogyan tudhatom mégis, hogy létezel?

ISTEN: Jó kérdés! Tényleg honnan tudhatod, hogy én valóban létezem-e?

HALANDÓ: De hát beszéllek hozzád, nem igaz?

ISTEN: Honnan tudod, hogy hozzám beszélsz? Képzeld el, mi lenne, ha egy pszichiáterrel közölnéd: „Tegnap beszélgettem az Istennel.” Mit gondolsz, mit mondana erre?

HALANDÓ: Pszichiátère válogatja! Mivel a legtöbben ateisták, gondolom, azt mondaná, hogy pusztán csak magamhoz beszéltem.

ISTEN: És igaza lenne!

HALANDÓ: Mi? Azt állítod, hogy valójában nem létezel?

ISTEN: Neked hajmeresztő képességed van hamis következtetések levonására! Abból, hogy magadhoz beszélsz, mindjárt az is következik, hogy nem létezem?

HALANDÓ: Én váltig meg voltam arról győződve, hozzád beszéllek, de ha voltaképpen csak magamhoz, akkor te milyen értelemben létezel?

ISTEN: A kérdésed két tévedésen alapul, ráadásul még össze is kevertél valamit. Az a kérdés, hogy vajon te hozzám beszélsz-e vagy sem, teljesen más, mint az a kérdés, hogy én létezem-e vagy sem. Még ha nem is hozzám beszélnél, bár kétségkívül igen, az sem jelentené azt, hogy én nem létezem.

HALANDÓ: Persze, igaz. Szóval ahelyett, hogy azt mondanám: „Ha én magamhoz beszéllek, akkor te nem létezel!”, inkább azt kellene mondanom: „Ha magamhoz beszéllek, akkor kétségtelenül nem hozzád beszéllek.”

ISTEN: Nagyon is különböző állítás, de még mindig hamis.

HALANDÓ: Ugyan már! Ha *csak* magamhoz beszélek, hogyan tudnék akkor hozzád beszélni?

ISTEN: Megtévésztő, ahogy a *csak* szócskát használod! Logikailag abból még, hogy magadhoz beszélsz, nem következik, hogy hozzám nem beszélsz. Erre számtalan példa van!

HALANDÓ: Említs akár csak egyet is!

ISTEN: Az egyik lehetőség nyilván az, hogy te és én azonosak vagyunk.

HALANDÓ: Micsoda istenkáromló gondolat – legalábbis az lenne az én számból!

ISTEN: Néhány vallás szerint igen. Mások szerint egyszerű igazság!

HALANDÓ: Tehát a fenti dilemmából a kiutat az jelenti, ha feltesszük, hogy te és én azonosak vagyunk?

ISTEN: Nem, egyáltalán nem. Ez csak egy lehetséges megoldás. Jó néhány másik is akad! Például lehet, hogy te az én részem vagy, ebben az esetben te ahhoz a részemhez beszélsz, amely te vagy. Vagy az is lehetséges, hogy én vagyok a te részed, ekkor viszont te ahhoz a részedhez beszélsz, amely én vagyok. Az is elképzelhető hovatovább, hogy te és én részben átfedjük egymást, ebben az esetben te mindkettőnkhez, kettőnk metszetéhez beszélsz. Az egyetlen eset, amikor abból, hogy magadhoz beszélsz, következik, hogy nem hozzám beszélsz, akkor áll fenn, ha te és én teljesen különállóak vagyunk. Ám még akkor sem kizárt, hogy mindkettőnkhez beszélsz.

HALANDÓ: Azt állítod hát, hogy létezel.

ISTEN: Egyáltalán nem. Már megint hamis következtetést vontál le! Az én létezésemnek a kérdése eddig még egyáltalán nem merült fel. Csupán azt állítottam, hogy abból a tényből, hogy te magadhoz beszélsz, még nem lehet azt a következtetést levonni, hogy én nem létezem. Nem is szólva arról a gyengébb feltevésről, hogy nem hozzám beszélsz.

HALANDÓ: Elismerem, igazad van! De bevallom, engem az a kérdés izgat igazán, hogy vajon te létezel-e?

ISTEN: Különös kérdés!

HALANDÓ: Miért? Az embereket több ezer éve foglalkoztatja ez a kérdés.

ISTEN: Tudom. A kérdés maga nem is furcsa, inkább az, hogy éppen tőlem kérdezed!

HALANDÓ: Miért?

ISTEN: Éppen tőlem, akinek a létezésében kételkedsz. Én tökéletesen átérzem az aggodalmadat. Attól félsz, hogy a mostani élményed pusztán hallucináció. De hogyan reménykedhetsz abban, hogy épp tőlem kapsz megnyugtató választ a létezésemre vonatkozóan, akinek a létezését kétségbe vonod?

HALANDÓ: Szóval nem vagy hajlandó elárulni, hogy létezel-e vagy sem?

ISTEN: Nem önkényeskedem! Pusztán arra akartam rámutatni, hogy nem képzelhető el olyan válasz, mely téged kielégítene. Tegyük fel, azt mondom: „Nem. Én nem létezem.” Mit bizonyítana ez? Az égvilágon semmit! Vagy azt mondanám: „Igen létezem.” Ez meggyőzne téged? Egy csudát!

HALANDÓ: Ám ha te magad sem tudsz útbaigazítani a létezésed felől, akkor ki?

ISTEN: Ez olyasmi, amit senki nem tud neked megmondani, erre magadnak kell rájössz.

HALANDÓ: De hogyan tudok erre magam rájönni?

ISTEN: Ezt sem tudja neked senki megmondani, ez egy újabb dolog, amire magadnak kell rájössz.

HALANDÓ: Tehát te semmiképp nem tudsz segíteni?

ISTEN: Ezt egy szóval sem mondtam. Azt mondtam csak, hogy nem tudom megmondani, és nem azt, hogy nem tudok segíteni.

HALANDÓ: És hogyan tudsz segíteni?

ISTEN: Azt javaslom, ezt bízd rám! Egyébként is mellék-vágányra kerültünk. Térjünk inkább vissza arra a kérdésre, hogy szerinted miért adtam neked szabad akaratot! Az első ötleted az volt, a szabad akaratot azért adtam, hogy lássam, megérdemled-e vagy sem az üdvözülést. Lehet, hogy ez a gondolat sok moralistának tetszik, de nekem inkább visszataszító. Nem tudsz valami szebb, valami nemesebb okot kitalálni, amiért a szabad akaratot adhattam?

HALANDÓ: Feltettem egyszer ezt a kérdést egy ortodox rabbinak. Ő azt válaszolta, úgy vagyunk megalkotva, hogy az üdvözülést egyszerűen nem tudnánk élvezni, ha nem érdemelnénk ki. A kiérdemléshez pedig természetesen szükség van a szabad akaratra.

ISTEN: Ez a magyarázat már valóban sokkal szebb, mint az előző, de még mindig hamis. Az ortodox zsidó vallás szerint az angyalokat is én alkottam, de szabad akarat nélkül. Ők a közelemben vannak, és a jóságom rájuk sugárzik, így soha a legcsekélyebb kísértést sem érzik a gonosz iránt. Valójában nincs választásuk. Mégis anélkül, hogy kiérdemelték volna, örökös boldogságot élveznek. Így, ha a rabbi magyarázata helytálló lenne, miért nem teremtettem kizárólag csak angyalokat, halandók helyett is?

HALANDÓ: Megfogtál! Miért nem?

ISTEN: Mert a magyarázat egyszerűen nem igaz. Először is, én soha nem teremttem angyalokat. Minden érző lény végső soron megközelít valamiféle „angyalság”-állapotot. De ahogy az emberi faj a biológiai evolúció bizonyos fokán van, úgy az angyalok a kozmikus evolúció végét jelentik: az egyetlen különbség az úgynevezett *szent* és *bűnös* között, hogy az előbbi jóval idősebb, mint az utóbbi. Sajnos számtalan emberöltőt ölel fel a világegyetem talán legfontosabb igazságának megértése, miszerint a gonoszság egyszerűen fájdalmas. A moralisták minden érve, a felsorakoztatott okok, amiért

az embereknek *nem szabad* vétkezniük, semmivé válnak annak az alapvető igazságnak a fényében, hogy a *gonoszság szenvedés*.

Mármost kedves barátom, én nem vagyok moralista. Teljességgel utilitárius vagyok. Engem moralista szereppel felruházni az emberiség egyik nagy tragédiája. Az én szerepem a dolgok elrendezésében – ha valaki ezt a félrevezető kifejezést használja – nem a büntetés vagy a jutalmazás, hanem annak a folyamatnak a segítése, melynek révén minden érző lény eljut a végső tökéletességhez.

HALANDÓ: Miért mondtad, hogy a kifejezés félrevezető?

ISTEN: Két szempontból is az. Először is pontatlan a dolgok elrendezésében játszott szerepemről beszélni. A dolgok elrendezését én alkotom. Másodszer hasonlóképpen félrevezető arról beszélni, hogy segítem azt a folyamatot, melynek révén az érző lények eljutnak a végső tökéletességhez. Én magam *vagyok* a folyamat. A régi taoisták egészen közel jártak ennek megértéséhez, amikor azt mondták rólam, akit ők taónak neveztek, hogy semmit nem *teszek*, mégis minden általam lesz. Korszerűbben kifejezve, nem én irányítom a kozmikus folyamatot, hanem én magam vagyok a kozmikus folyamat. Azt hiszem a legpontosabb és legjobb meghatározás, amit az evolúció jelen szakaszában valaki rólam adhat, az, hogy én a megvilágosodás folyamata vagyok. Azok, akik számolnak a gonosszal is (bár ne tennék!), hasonló módon a gonoszt a folyamat időbeli hosszúságával határozhatják meg. Ilyen értelemben a gonoszra szükség van, a folyamat ugyanis rendkívül hosszú ideig tart, és én semmit sem tehetek ellene. De biztosíthatlak, minél pontosabb a folyamat megértése, a fájdalmasan hosszú idő annál kevésbé tűnik súlyos béklyónak vagy gonosznak. Olybá tűnik majd, mint magának a folyamatnak a lényege. Tudom, ez most nem igazán vigasztal tengernyi szenvedésed közepette. De az a furcsa, hogy amint megérted ezt az alapvető helyzetet, a szenvedésed csökkenni kezd, sőt akár el is tűnik.

HALANDÓ: Már hallottam erről, de nem hittem benne. Tétélezzük fel, nekem személy szerint sikerül a te örökkévaló szemedet át látnom a világot. Akkor én egymagam ugyan boldogabb leszek, de nem az a kötelességem-e, hogy ezt másokkal is megosszam?

ISTEN (nevetve): A mahájána buddhistákra emlékeztetsz! Ők ugyanis mind azt mondják: „Nem lépek addig a nirvánába, amíg nem tudom, hogy más érző lény is ezt teszi.” Így aztán mindegyik a társára vár, legyen ő, aki elsőként belép. Nem csoda, hogy rendkívül sok ideig tart nekik eljutni a nirvánába!

A hínájána buddhisták tévedése éppen ellenkező. Azt hiszik, hogy senki nem képes a legesekélyebb mértékben sem segíteni a másoknak az üdvözülés elnyerésében. Mindenkinek teljesen egyedül kell próbálkoznia, mindenki csak magára van utalva. Ilyen hozzáállás mellett azonban az üdvözülés lehetetlen. Az az igazság, hogy a megváltás részben egyéni, részben pedig közösségi folyamat. Súlyos hiba azt hinni – sok mahájána buddhistához hasonlóan –, hogy aki elérte a megvilágosodást, kizárta magát a többiek megsegítéséből. Az tud a legjobban másoknak segíteni, aki már meglátta a fényt.

HALANDÓ: Van valami zavaró abban, ahogy leírtad magad. Mintha alapvetően egy folyamat lennél. Ez valami személynél megvilágításba helyez, holott sok embernek személyes Istenre van szüksége.

ISTEN: És csak azért, mert sokaknak személyes Istenre van szükségük, már az is vagyok?

HALANDÓ: Természetesen nem. De ahhoz, hogy egy vallás elfogadható legyen, ki kell elégítenie a halandók igényeit.

ISTEN: Igen, ezt észrevettem. De ez az úgynevezett „személyesség” inkább a hívő tudatában létezik, nem önmagában. A viták, melyek akörül dúlnak, hogy én vajon „személyes Isten” vagyok-e, azért butaságok, mert egyik félnek

sincs igaza. Egyfelől személyes vagyok, másfelől pedig nem. Ugyanez elmondható az emberi lényekről. Egy földönkívüli teljesen személytelennek láthatja az embereket, mint atomi részecskék összességét, akiknek viselkedése szigorú fizikai törvényekkel leírható. Nem lehet több érzéke az emberek személyisége iránt, mint egy átlagos embernek egy hangya személyisége iránt. Mégis én, aki igazán ismerem a hangyákat, épp annyira látom egy hangyának a személyiségét, mint egy emberét. Mindent lehet személytelen tárgyként vagy személyként nézni, de általában minél inkább megismeresz valamit, annál inkább személyessé válik. Megmagyarázom, mire gondolok. Te miként látsz engem, személyesnek vagy személytelennek?

HALANDÓ: Hiszen beszélek hozzád, vagy nem?

ISTEN: Pontosan! Ebből a szempontból a kapcsolatunk személyes. Ennek ellenére egy más nézőpontból – nem kevésbé jogosan – személytelennek látszom.

HALANDÓ: Ám ha te egy olyannyira elvont dolog vagy, mint egy folyamat, nem értem, mi értelme van egy puszta „folyamathoz” beszélnem.

ISTEN: Tetszik, ahogy a „puszta” kifejezést használod. Azt is mondhattad volna, hogy te egy puszta univerzumban élsz. Miért kell, hogy mindennek értelme legyen? Mi értelme egy fához beszélni?

HALANDÓ: Természetesen semmi!

ISTEN: És mégis sok gyerek, természeti nép éppen ezt teszi.

HALANDÓ: De én nem vagyok sem gyerek, sem természeti nép.

ISTEN: Ezt észrevettem, sajnós.

HALANDÓ: Miért sajnós?

ISTEN: Mert sok gyerek és természeti nép rendelkezik egy olyan ősi képességgel, melyet a hozzád hasonlók már elvesz-

tettek. Az igazat megvallva, jót tenne neked, ha időnként egy fához beszélnél, jobbat, mint ha hozzám! Azonban úgy tűnik, már megint másfelé kalandoztunk! Utoljára szeretném, ha még egyszer megpróbálnánk tisztázni, miért is adtam neked szabad akaratot.

HALANDÓ: Egész idő alatt ezen törtem a fejem.

ISTEN: Úgy érted, nem figyeltél a beszélgetésünkre?

HALANDÓ: Nem úgy értettem! Mégis, más szinten ezen is gondolkoztam.

ISTEN: És jutottál valamilyen eredményre?

HALANDÓ: Hát, lássuk csak. Egyfelől azt mondd, nem azért adtad, hogy megnézd, mennyit érünk. Azt az okot is elvetted, hogy ki kell érdemelnünk a boldogságot. Továbbá azt állítod, utilitárius vagy. A legfontosabb pedig, hogy megörültél, amikor felismertem: nem önmagában a bűn rossz, hanem az okozott szenvedés.

ISTEN: Természetesen! Mi más is lehetne rossz a vétkezésben?

HALANDÓ: Rendben, most már te is tudod, hogy én is tudom. De sajnos egész életemben azokuak a moralistáknak a befolyása alatt éltem, akik úgy tartják: vétkezni önmagában véve rossz. Egyébként most, hogy összerakosgattam ezeket a darabkákat, hirtelen eszembe jutott az egyetlen, igazi ok, amiért a szabad akaratot adhattad! Úgy gondolod, hogy ha az embereknek van szabad akaratuk, akkor kevésbé okoznak fájdalmat másoknak és önmaguknak.

ISTEN: Bravó! Ez eddig a lehető legjobb indok! Biztosíthatlak róla, ha azt választottam volna, hogy adjak szabad akaratot, akkor kizárólag csak ezért választottam volna.

HALANDÓ: Micsoda? Azt akarod mondani, te nem is választottad, hogy nekünk szabad akaratot adj?

ISTEN: Kedves barátom, azt, hogy neked szabad akaratot adjak, semmivel sem választhattam inkább, mint azt, hogy

az egyenlő szárú háromszög szögei egyenlők legyenek. Kezdetben választhattam, hogy legyen-e egyenlőszárú háromszög, de ha egyszer már amellettt döntöttem, hogy legyen, akkor annak egyenlő szögűnek is kellett lennie.

HALANDÓ: Azt hittem, te bármit meg tudsz tenni!

ISTEN: Csak azt, ami logikailag lehetséges. Miként Szent Tamás mondta: „Bűn Isten hatalmának korlátját látni abban, hogy nem tehet lehetetlent.” Egyetérttek ezzel, kivéve, hogy én a *bűn* helyett inkább a *hiba* szót használtam volna.

HALANDÓ: Akárhogy is, én még mindig teljesen meg vagyok döbbenve azon, amit mondtál, vagyis hogy nem választás kérdése volt, hogy szabad akaratot adj nekem!

ISTEN: Épp ideje, hogy felvilágosítsalak: az egész beszélgetésünk kezdettől fogva egy szörnyű tévedésen alapult! Mi csak morális szinten beszélgettünk. Panaszkodtál a szabad akaratod miatt, és arrafelé terelted a beszélgetést, hogy ezzel nem kellett volna felruháznom. Soha egy pillanatra sem merült fel benned, hogy a dologban a legcsekélyebb választásom sem volt.

HALANDÓ: Még mindig nem értem!

ISTEN: Veszem észre! Mert csak egy moralista szemén keresztül vagy képes nézni. A kérdés mélyebb metafizikai szempontjai soha eszedbe sem jutottak!

HALANDÓ: Még mindig nem értem, hova akarsz kilyukadni.

ISTEN: Mielőtt a szabad akaratodtól való megfosztásodat kérted, nem kellett volna először rákérdezned, vajon van-e egyáltalán szabad akaratod?

HALANDÓ: De hát azt én adottnak tekintettem.

ISTEN: Milyen alapon?

HALANDÓ: Nem tudom. Van szabad akaratom?

ISTEN: Van.

HALANDÓ: Akkor miért mondtad, hogy nem kellett volna adottnak tekintenem?

ISTEN: Mert nem kellett volna. Azért, mert történetesen igaz, nem kellett volna még készpénznek vened.

HALANDÓ: Mégis megnyugtat a tudat, hogy a megérzésem a szabad akaratról helyesnek bizonyult. Néha már aggódtam, hogy a deterministáknak van igazuk.

ISTEN: Igazuk is van.

HALANDÓ: Várjunk csak, most van szabad akaratom vagy nincs?

ISTEN: Már megmondtam neked. De ez nem jelenti azt, hogy a deterministák tévednek.

HALANDÓ: Most mi a helyzet, a tetteimet a természet törvényei határozzák meg, igen vagy nem?

ISTEN: A „meghatároz” szó nem túl hangsúlyos, de voltaképpen erősen félrevezető, és jócskán hozzájárul ahhoz a zavarhoz, ami a szabad akarat determinizmus körüli vitában uralkodik. A tetteid természetesen összhangban állnak a természet törvényeivel. De azt mondani, hogy a természet törvényei *határozzák meg*, teljesen hamis. Mintha te valahogy képes lennél összeütközésbe kerülni a természet törvényeivel, és ezek erősebbek lennének, mint te, meg tudnák „határozni” a tetteidet, saját magad ellenében is. Egyszerűen lehetetlen, hogy az akaratod valaha is összeütközésbe kerüljön a természet törvényeivel. Te és a természet törvényei egy és ugyanazok vagytok.

HALANDÓ: De mit értesz azon, hogy nem tudok összeütközésbe kerülni a természettel? Mi van akkor, ha én rettentően megmakacsolom magam, és *elhatározom*, hogy nem engedelmeskedem a természet törvényeinek. Mi gátolhat meg ebben? Ha cléggé elszánt vagyok, még te sem akadályozhatod meg!

ISTEN: Teljesen igazad van! Én biztos nem tudlak megakadályozni. Semmi nem tud meggátolni. De nincs is szükség semmire, hogy meggátoljon, mivel hozzá se tudsz kezdeni. Ahogy Goethe csodálatosan kifejezte: „Amikor megpróbálunk szembeszállni a természettel, nem teszünk mást, csak a természet törvényeinek engedelmességek.” Nem látod, hogy a természeti törvény nem egyéb, mint a te és más lények viselkedésének leírása? Pusztán leírja, miként viselkedsz, nem pedig előírja, hogyan kell viselkedned. Nem hatalom vagy valamifajta erő, mely kényszerít vagy meghatározza a tetteidet. A természettörvény akkor igazi természettörvény, ha figyelembe veszi, hogy ténylegesen miként cselekszel, vagy ha úgy tetszik, mit választasz.

HALANDÓ: Te valójában azt állítod tehát, képtelen vagyok úgy határozni, hogy a természet törvényei ellenében cselekedjem.

ISTEN: Érdekes, hogy te most már másodszor a „határozni” kifejezést használod a „választani” helyett. A kettőt elég gyakran összemoszák. Sűrűn használják az „azt határoztam, hogy ezt teszem” kifejezést abban az értelemben, hogy „ezt választottam”. Ez a pszichológiai azonosítás azonban igenis arra utal, hogy a determinizmus és a választás szabadsága sokkal közelebb áll egymáshoz, mint ahogy azt első ránézésre hinnénk. Persze mondhatod, hogy a szabad akarat tana szerint te vagy az, aki dönt, miközben a determinizmus tana azt mondja, rajtad kívülálló okok határozzák meg a tetteidet. De a zavar oka nagyrészt a valóságnak „te”-re és „nem te”-re történő kettéosztása. Hol van az a határ, ahol te véget érsz, és hol kezdődik az univerzum? Vagy hol ér véget az univerzum, és hol kezdődsz te? Ha az úgynevezett „természetet” és „önmagadat” egységes egésznek tekintened, akkor soha többé nem rágódnál olyan kérdéseken, hogy vajon te irányítod-e a természetet vagy fordítva, a természet téged. Így eltűnne a szabad akaratdeterminizmus körüli zűrzavar is.

Ha élhettek egy távoli hasonlattal: képzelj el két testet, melyek a gravitációs erő hatására egymás felé mozognak. Ha érző lények, mindkét lény eltűnődhet azon, vajon a vonzerő belőle vagy a másikból árad-e. Részben mindkettőjükből, részben egyikükből sem. A legjobb, ha azt mondjuk, a kettő egymásra hatása a lényeg.

HALANDÓ: Nemrég azt mondtad, az egész beszélgetésünk egy óriási tévedésen alapul. De még mindig nem mondtad meg, mi is az.

ISTEN: Hát maga az az elképzelés, hogy megtehettem volna, hogy szabad akarat nélkül teremtelek meg! Mintha ez egy tényleges lehetőség lett volna, és csodálkoznál, miért nem ezt választottam. Soha nem jutott eszedbe, hogy érző lény szabad akarat nélkül éppúgy nem képzelhető el, mint egy fizikai tárgy, melynek nincs gravitációs ereje. (Történetesen több párhuzam van egy tárgy gravitációs ereje és egy érző lény szabad akarata között, mintsem gondolnád!) Őszintén el tudsz képzelni egy tudatos lényt szabad akarat nélkül? Hogy a csudába festene? Azt hiszem, téged leginkább az a nézet vezetett félre, hogy én az embereket *megajándékoztam* a szabad akarattal. Mintha először megalkottam volna az embert, aztán egy hirtelen ötlettől vezérelve egy újabb tulajdonsággal, a szabad akarattal ruháztam volna fel. Mintha valamilyen „ccsetem” lenne, amellyel néhány teremtményre odamázolom a szabad akaratot, másokra nem. A szabad akarat nem valami „extra”, hanem ez adja magának az öntudatnak a lényegét. Tudatos lény szabad akarat nélkül metafizikai képtelenség.

HALANDÓ: Akkor miért hagytad, hogy én végig abban a hitben éljek, hogy egy morális problémával állok szemben, miközben – mint mondtad – alapvetően metafizikaival?

ISTEN: Mert úgy véltem, nem árt neked, ha megszabadulsz némi morális méregtől. A metafizikai zavarodottságod

hibás morális fogalmakból következett, így először is ez utóbbiakkal kellett foglalkozni.

És most el kell válnunk – legalábbis, amíg nem lesz rám újra szükséged. Bár úgy vélem, erre a mostani együttlétünk után még jó darabig nem kerül sor. Addig se feledkezz el arról, amit a fákról mondtam! Természetesen nem kell igazán beszélned hozzájuk, ha ezt nevetségesnek érzed. Pedig sok mindent tanulhatnál tőlük, de ugyanígy a sziklaktól, a patakoktól és a természet más elemeitől is. Semmi nem képes jobban kiűzni az ember fejéből az olyan beteges gondolatokat, mint „bűn”, „szabad akarat” és „erkölcsi felelősség”, mint egy természetbarát orientáció. A történelem bizonyos szakaszaiban a fenti fogalmak hasznosnak bizonyultak. Azokra az időkre célzok, amikor a zsarnokoknak korlátlan hatalmuk volt, és csak a pokoltól való félelem foghatta vissza őket. Ám az emberiség azóta felüött, és ezekre az elrettentő dolgokra már nincs szükség.

Talán segítségedre lehet, ha felidézem azt a gondolatot, melyet egykor a nagy zen költő Szeng-can vetett papírra:

*Ha a tiszta igazságra vágysz,
Ne gondold jóval-rosszal!
Jó és rossz harca valójában
Csak a tudat csúf nyavalyája.**

Az arckifejezéseden látom, hogy egyszerre okoztak megkönnyebbülést és rémületet ezek a szavak. Mitől ijedtél meg? Azt hiszed, ha az elméd nem foglalkozik többé a jó és a rossz különbségével, akkor nagyobb valószínűséggel követsz el olyan tetteket, amelyek rosszak? Honnan tudod, hogy a tudatos elmélkedés jóról és rosszról nem vezet-e éppenséggel több rosszhoz, mint jóhoz? Valóban azt hiszed, hogy az

* Alain Watts: *A zen útja*. Id. kiad. 125. o.

amorális emberek, amikor tettekre kerül a sor, kevésbé viselkednek etikusan, mint a moralisták? Ez egyáltalán nem igaz! Még a moralisták többsége is elismeri sok elméletileg egyébként amorális álláspontot képviselő ember viselkedésének erkölcsi fölényét. Nagyon meglepődnek, hogy etikai alapelvek nélkül miként tudnak helyesen viselkedni. Arra nem gondolnak, hogy éppen az erkölcsi alapelvek hiánya teszi lehetővé, hogy a jó szabad folyást kapjon. A fenti gondolat – „Jó és rossz harca valójában csak a tudat csúf nyavalyája” – annyira mást fejezne ki, mint az édenkerti történet Ádám bűnbecséséről? Vedd észre, Ádám azzal, hogy evett a tudás fájának gyümölcséből erkölcsi alapelvekre, nem pedig erkölcsi érzésekre vonatkozó tudást szerzett. Sok igazság van a történetben, habár én soha nem tiltottam meg Ádámnak, hogy egyen az almából, inkább csak tanácsoltam neki, hogy ne tegye: jobban járna, ha nem tenné. Szerencsétlen flótás, bár hallgatott volna rám, mennyi baj elkerülhető lett volna! De nem és nem, azt hitte, ő mindent tud! Bárcsak végre a teológusok is megértenék, hogy nem én büntetem Ádámot és a leszármazottait azért, amit elkövetett, hanem a kérdéses gyümölcs volt mérgező, és a hatása sajnos számtalan nemzedékre kihat.

Most már valóban el kell mennem. Remélem azonban, beszélgetésünknek sikerült eloszlatnia erkölcsi aggályaid egy részét, és az aggályok helyébe egy természetbarát szemlélet lép. Jussanak eszedbe azok a csodálatos szavak, melyeket én adtam Lao-ce szájába, amikor Konfuciuszt korholta a moralizálása miatt:

Ezek a folytonos beszédek jóságról és kötelességről, ezek a szüntelen szurkálódások csak idegesítik és bosszantják a hallgatóságot. Jobban tennéd, ha tanulmányoznád, hogyan tartja meg ég és föld örök pályáját, Nap és Hold a fényét, a csillagok az együttállásukat, a madarak és az állatok

*a csapataikat, a fák és bokrok a helyüket. Neked magadnak is meg kellene tanulnod a lépteidet befelé, a Belső Hatalom felé irányítanod, követni azt az utat, melyet a természet kijelölt számodra, és mindjárt nem lesz többé szükséged arra, hogy verejtékezve hirdess jószágot és kötelességet... A hattyúnak nem kell mindennap megfürödni ahhoz, hogy fehér maradhasson.**

HALANDÓ: Elég elfogultnak tűnsz a keleti filozófia iránt!

ISTEN: Egyáltalán nem! A legszebb gondolataim némelyike éppen a te szülőföldedről, Amerikából származik. Talán soha nem fejeztem ki elegánsabban a „kötelességről” alkotott elképzelésemet, mint Walt Whitman gondolatain keresztül:

*Semmit sem teszek kötelességből,
Mit mások kötelességből tesznek, az nekem éltető
elem.*

* Arthur Waley: *Three Ways of Thought in Ancient China*. George Allen & Unwin Ltd. London, 1953. 30., 31. o.

23.

A tao jó, ám nem erkölcsös

*Ha a tiszta igazságra vágysz,
Ne gondold jóval-rosszal!
Jó és rossz harca valójában
Csak a tudat csúf nyavalyája.*

Roppant tanulságos, hogy az emberek mennyire eltérően reagálnak a fenti idézetre. Egyesek úgy tartják, gyönyörű, csodálatos, bölcs és rendkívül építő. Mások szerint szörnyű, gonosz, pszichopata és rendkívül romboló. Felolvastam egy barátomnak is, aki így kiáltott fel „Ezt akár Sade márki is írhatta volna!” Igaza van! Írhatta volna Sade márki. És írhatta Lao-ce is! De mennyire más indíttatásból!

A „morál átlépése” egyesekben kifejezetten félelmet ébreszt, míg másokban derűt, reményt kelt. Egyszer egy barátom nagyon bölcsen megjegyezte: a moralitást átléphetjük úgymond felülről és alulról is. De a kettőt még csak egy napon sem lehet említeni, annyira különböznek! Lao-ce nyilván felülről lépte át, míg Sade márki alulról!

Ez egy fontos észrevétel! Ha Sade márki beszélne „a jó és a rossz közti különbség eltörléséről”, akkor kivételesen én

is kénytelen lennék egyetérteni a moralistákkal, ami általában nem jellemző. Voltaképpen Sade márki elsősorban a szadista tettei miatt érzett büntudatán akart enyhíteni, melyekről a lelke mélyén nyilván tudta, hogy „rosszak”. Úgy tűnik, Sade márki pozitív értéket tulajdonított a kegyetlenkedésnek és a szenvedésnek, és azért került szembe a moralitással, mert az gátolta, hogy tetteivel szenvedést okozzon. A taoisták másfelől úgy érezték, hogy maga a moralitás – „az erkölcsi alapelvek” – okozza a szenvedést. Csak gyengítik a bennünk lévő természetes jóságot, amely magától kibontakozna, ha nem gátolnák és kényszerítenék erkölcsi alapelvek és erkölcsi törvények. (E tekintetben a taoizmus közeli rokonságot mutat a Szent Pál képviselte kereszténységgel.) Egyszer, mikor Lao-ce szemére hányta Konfuciusznak, hogy csak zavart támaszt az emberek fejében az erkölcsi tanításával, ezt mondta: „Hagyj fel kötelesség és jóság hirdetésével, s meglásd, az emberek ismét szeretni fogják felebarátjukat.”

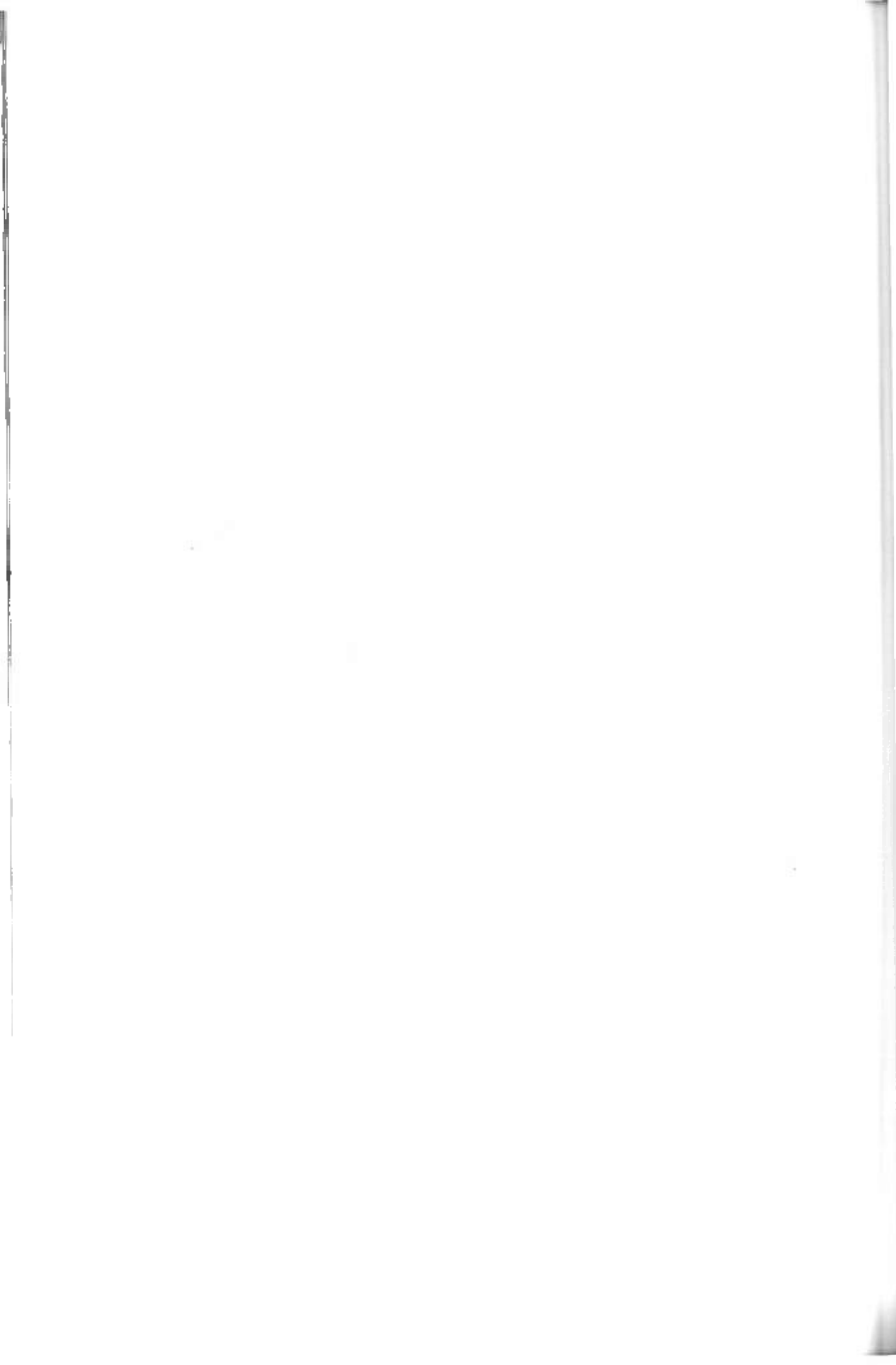
Lényeges, hogy Lao-ce a „szeretni fogják felebarátjukat” kifejezést használta. Ilyen szempontból inkább Jézust idézi, és semmiképp sem hasonlítható Sade márkihoz. Úgyhogy, még ha Lao-ce és Sade márki mindketten helyeslik is „a moralitás meghaladását”, indíttatásuk homlokegyenest más.

Nagyon lényeges különbség van a moralitás átlépése és tagadása vagy elutasítása között. Ha valaki igazán szabad a moralitás nyűgétől (ami Sade márkira nyilván nem érvényes), nincs szüksége rá, hogy elutasítsa a moralitást; szabadon, helyesen él – egyszerűen jó úton jár. Azok viszont, akik nem mernek elszakadni az erkölctől, rossz úton járnak. Ez a döntő különbség a taoista és a nyugati gondolkodás között. Bár a keletiek között is akadnak olyanok – mint a kínai legisták vagy realisták –, akik úgy tekintették, hogy az emberi természet alapvetően gonosz. Szerintük az emberek gonoszságának kizárólag különlegesen szigorú törvényekkel lehet elejét venni. Mármost a taoista eszme nem annyira az, hogy ne legyünk erkölcsösök – ami persze ön-

magában egyfajta moralitás –, hanem inkább, hogy legyünk függetlenek, szabadok, ne bástyázzuk körül magunkat erkölcsi „alapelvekkel”, térjünk vissza az Édenkertbe, azokba az időkbe, mikor még nem ettünk a jó és rossz tudásának gyümölcséből. Ez az elképzelés a legjobban talán Csuang-Csou „Amikor nem volt történelem és az életből semmi nem hiányzott” című írásának Thomas Merton féle gyönyörű fordításában jut kifejezésre. Először hadd jegyezzem meg, hogy Lao-ce, Csuang-Csou, Konfuciusz és még sokan mások állandóan a „rég szép időköt” emlegetik, amikor még az emberek természetesen voltak jók. Erős a gyanúm, ezek a „rég szép idők” valójában soha nem léteztek, de ez most mellékes. Az a lényeg, hogy az alábbi idézet nem a múlt felmagasztalásáról, hanem arról az életmódról szól, melyet a taoisták nagyra becsültek, és elterjedésében igencsak bizakodtak.

*Abban a korban, amikor a földi életből semmi nem hiányzott, senki nem fordított különleges figyelmet az erényes emberekre, nem emelkedtek ki a tehetségesek sem. A vezetők egyszerűen olyanok voltak, mint a fák legmagasabb ágai, az emberek pedig mint a szarvasok az erdőben. Lelkiismeretesek, igazságosak voltak anélkül, hogy tudatosan tették volna a „kötelességüket”. Szerették egymást anélkül, hogy tudták volna: ez a „felebaráti szeretet”. Nem csaptak be senkit, mégsem tudták, hogy ezáltal ők „megbízható emberek”. Anélkül voltak becsületesek, hogy hallottak volna a „jó lelkiismeretről”. Szabadon éltek, adtak és kaptak, ám nem voltak tudatában nagylelkűségüknek. Így aztán tetteikről nem beszéltek. Nem csináltak történelmet.**

* Thomas Merton: *The Way of Chuang Tzu*. New Directions Paperbook, NOP 276, 1969. 76. o.

III.

A TAO KIKAPCSO-
LÓDÁSKÉPPEN

24.

A kertészkedésről

Egyszer Emersont annyira elragadta a természettel való azonosulás eszméje, hogy úgy érezte, neki magának is feltétlenül a természet részévé kell válnia. Úgy vélte, az a legjobb, ha kert munkára adja a fejét. Nekilátott hát dolgozni a kertjében. Fél nap elteltével aztán levonta a következtetést: jobban szeret csak írni a kertészkedésről.

Hasonló élményben volt része sok más embernek is. Amikor Nathaniel Hawthorne került ennek az eszmének a bűvkörébe, elment a Brook farmra. Eleinte csordultig telt az egyszerű, teljes élet boldogságával, ám hamarosan rájött, nem maradt energiája írni, és ahogy teltek a hónapok, az élmény egyre inkább vesztett a varázsából. (Úgy vélem, nem volt kifejezetten boldog attól, hogy Margarite Fuller tehenét fejthette!) Tehát néhány hónap elteltével visszatért a megszokott életviteléhez. (Hál Istennek!)

Én soha nem tapasztaltam meg a saját bőrömön, milyen is gazdálkodni, kertészkedni. E nélkül is tudom, hogy ezeket nem nekem találták ki. Magáról a kertészkedés eszméjéről azt gondolom, gyönyörű, költői, spirituális, telve vallási tartalommal. Nagy tisztelettel, szeretettel és szellemi rokonszenvvel adózom tehát mindazoknak, akik szeretnek

kertészkedni. Ám ha nekem kellene kertészkednem, elrohannék, mintha vasvillával kergetnének.

Ha valamilyen sajnálatos anyagi okokból mégis rászorulnék a kertészkedésre vagy gazdálkodásra, akkor persze más-ként festene a dolog. Akkor mindent megtennék, hogy megkedveljem a kertészkedést. Először is elhíteném magammal, hogy én voltaképpen szeretek kertészkedni, emlékeztetném magamat költői és szellemi értékeire, és – ki tudja – talán egy idő után valóban sikerülne meggyőzőm magam. De ez egy kicsit olyan agymosás félének tűnik nekem. Meglehetősen visszatetsző. Melyik a rosszabb: szenvedni egy gyűlöletes munka kínjaitól, vagy elhítenni magunkkal, hogy szeretjük?

Valaki egyszer a szabadságot a zenhez hasonlította. Mondván a szabadság az, hogy azt tesszük, amit szeretünk. A zen pedig az, hogy szeressük, amit tesszük. A hasonlatot nagyon elmésnek találtam! A zen szemszögéből nézve, gyanítom, jobban járnék, ha elhíteném magammal, hogy szeretem, amit csinálok. De valahogy nem tudok megbarátkozni ezzel a gondolattal, és emellett itt egy érdekes logikai problémába is belebotlunk.

A zen nemcsak arra tanít, hogy azt tesszük, amit szeretünk, hanem hogy próbáljuk meg elfogadni magunkat olyanak, amilyenek vagyunk, ne akarjunk más bőrbe bújni. Tesszük fel, én olyasvalamivel foglalkozom, amit nem szeretek. Mit kell tennem? Ha elfogadom magam olyannak, amilyen vagyok, akkor azt is el kell fogadnom, hogy én *amilyen vagyok*, egyszerűen nem szeretem, amit csinálok. Másrésztől, ha megpróbálom megszerettetni magammal, amit csinálok, akkor többé nem fogadom el magamat olyannak, amilyen vagyok, hanem megpróbálok kivetközni önmagamból. Az én megítélésem szerint ezzel a – szellemében kicsit talmudi – dilemmával állok szemben. Mi történne, ha egy zen mestert szembesítenék egy ilyen „dualisztikus” dilemmával? Valószínűleg kapnék egy botütést, és valószínűleg meg is érdekelném.

25.

A kutyákról

Elfogult vagyok a kutyák iránt, ennek oka, hogy szeretem a kutyákat.*

John Burroughs egyik kutyákról írott esszéjében azt mondja, hogy a kutyákban nem is annyira az intelligenciájuk a legbámulatosabb, hanem a szeretetreméltóságuk. Azt hiszem Burroughs alábecsülte ugyan a kutyák intelligenciáját, de örülök, hogy legalább arra felfigyelt, mennyire szeretetreméltó lények.

Érdekelne, vajon van-e olyan kínai mondás, mely a következőket fejezi ki?

*A Bölcs és a Kutya
Megkülönböztethetetlenek.*

Most vessünk egy pillantást a japánokra. Szeretem a következő Issa haikut:

* Ha a pallérozottabb olvasók tiltakoznának a kijelentés ellen, mondván pusztán tautológia, akkor, kérem, legalább azt írják a kijelentés javára, hogy nem inkonzisztens.

*A sírok között,
A kivénhedt kutya
Vezérelt minket.*

R. H. Blythe kommentárja a költeményről így hangzik:

Van valami mélyen szánalomra méltó a kivénhedt kutya öntudatlan tudásában. Hirtelen szembesülünk saját tudásunk sekélyességével az élet és a halál kérdéseiről.

A kutyáknak – és valószínűleg mondhatnék más állatokat is, ha jobban ismerném őket – van még egy rendkívül figyelemreméltó képességük: a dolgokat közvetlenül olyanak látják, amilyenek, nem pedig holmi homályos fogalmakba burkoltan. Ez nem más, mint a „szatori” állapot. Ha léteznek olyan érző lények, akikről elmondható, hogy elérték a szatorit, akkor azok kétségtelenül a kutyáim. Istencni! Mintha csak reggeltől estig a taóban úsznának. Alszanak, rohangálnak, nyulat üldöznek, esznek, együtt vannak kutyatársaikkal és ember barátaikkal, és mindig ugyanolyanok. Még ha egy sötét erdőben hirtelen rájuk tör is a félelem, még ebben az állapotban is mintha fantasztikusan nyugodtan viselnék az óriási feszültséget.*

A következő nagyon híres koan azt a kérdést veti fel: „Van-e a kutyának Buddha-természete?” A kérdésre a legkülönbözőbb érdekes válaszok születtek, ezek egyike tömören ennyi: „Mu.” Egy nyugati filozófus tipikus válasza gyanítom az lenne: „Minden attól függ, hogyan definiáljuk a Buddha-természetet.” Attól tartok, ebből a szempontból megint nem bizonyulok vérbeli nyugati filozófusnak, mert ha engem kérdeznének, habozás nélkül rávágnám: „Hát persze!” Vagy azt: „Nyilvánvaló! Micsoda ostoba kérdés!”

* Ha most túlzottan romantikusnak tűnök, elnézést kérek, nem tehetek róla, hiszen kutyaszerető vagyok.

Hadd mondjak el egy remek kis történetet az iménti koanról. Egyszer egy szerzetes megkérdezte egy zen mestertől: „Van a kutyáknak Buddha-természetük?” – „Igen van.” – hangzott a válasz. – „Neked is Buddha-természeted van?” – kérdezte ismét a szerzetes. – „Nem, nekem nincs.” – „De hiszen én azt hittem, mindenkinek Buddha-természete van!” – értetlenkedett a szerzetes. – „Így igaz, ám én nem vagyok mindenki” – mondta a mester.

A „Van-e a kutyáknak Buddha-természetük?” kérdésre Issa a következő mélyenszántó haikut írta:

*A kicsi kutya,
Ki nem tudja, jön az ősz
Nem más, mint Buddha.**

Ehhez Blyth a következő megjegyzést fűzi:

A kölyökkutya még sokkal inkább, mint egy felnőtt kutya, minden pillanatot, minden napot olyannak fogul el, ahogy jön

nem néz előre, nem tekint hátra,
és nem vágyódik arra, ami nincs.

Ha meleg van, fürdik a napfényben, ha esik, nyüszítve kéredzkedik be. Semmi nincs a nap és a kiskutya, az eső és a nyüszítés között.†

Ám a legjobb írás, amit valaha is olvastam a kutyákról Suzuki tollából származik:

*Figyeljük meg a kutyát, hogyan falja fel az ételt,
amikor éhes, és valami ennivaló illata csapja*

* R. H. Blyth: *Haiku*. Hokuseido Press, 1952. 4. köt. 26., 13., 14. o.

† Uo.

meg az orrát. Egyenesen odamegy, s egy szempillantás alatt végez vele. Semmiféle kérdést nem tesz fel ezzel kapcsolatban. Az ételt valószínűleg valaki másnak készítették oda, de ez egy cseppet sem izgatja. Úgy véli, az éhsége minden további fontolgatások nélkül feljogosítja bármire, ha pillanatnyilag csillapíthatja vele az éhségét. Ha végzett, odébbáll. Nem mond köszönetet. Természet adta jogával élt, nincs miért aggódnia, nemcsak maga miatt, hanem az egész világ miatt sem. Ő tökéletes. A bűn fogalma nem ér el hozzá, nem érintheti sem intellektuális, sem erkölcsi, sem szellemi értelemben. Ő közvetlenül Istentől származik. Ő kijelentheti azt a Buddhának tulajdonított mondást: „Az egész földkerekségen én vagyok az egyetlen tiszteletreméltó.” Voltaképpen nem vetemedik egy ennyire „öntelt” kijelentésre. Megelégszik azzal, hogy ugat, és messze elkerül minden bünt ismerő emberi lényt, aki megpróbálja az ő „ártatlan” – nem rég még a Paradicsomban lévő – lényét beszennyezni.*

* D. T. Suzuki: *Zen and Parapsychology. East West.* Szerk. Charles A. Moore. University of Hawaii Press, Honolulu, 1962. 740. o.

26.

Az irányítás művészete

Csuang-Csou egy gyönyörű szövegrészben Lin Jü-tang szavaival értelmezi azt, hogy mit jelent az ember eredeti, természetes állapotának megőrzése. A konfuciánusok szerint olyan károkat okoztak az emberi természetnek, mint amelyeket egyszer egy híres lóidomár a lovaknak okozott.

A lovaknak patáik vannak, hogy átvigyék őket havon és jégen. Sörényük, hogy megvédje őket szélről és hidegtől. Fűvet legelnek, vizet isznak, időnként felvetik a farkukat, vágatnak. Ez a lovak igazi természete. Semmi keresnivalójuk a palotákban, dísztermekben.

Egy nap megjelent Polo (a híres lóidomár), és így szólt: én kiválóan értek a lovak kezeléséhez. Megnyírta és leégette a sörényüket, megpatkolta és tüzes vassal megbélyegezte őket. Kötőféket tett a nyakukba, béklyót a lábukra, és számozott istállóba terelte őket. A bánásmód következtében minden tíz lóból két-három elpusztult. Étlen-szomjan tartotta őket, ügetett és vágta velük, megtanította őket alakzatokban mo-

zogni, fejükön a rojtos kantárral, hátukon a csomós korbács fenyegetésével. Végül a lovaknak több mint a fele elpusztult.

A fazekas így szólt: Én aztán értek az agyaghoz. Ha kerek formát akarok, körzöt használok, ha négyzet alakút, derékszögű keretet. Az ács így szólt: én aztán értek a fához. Ha ívesen akarom, ívonalzót használok, ha egyenesre van szükségem, akkor egyenes vonalzót.

De milyen alapon gondoljuk, hogy az agyag és a fa természete kívánja az ilyen szerszámok, használatát? Ennek ellenére minden korban magasztalták a Polókat a lovak idomításában, a fazekasokat az agyag, az ácsokat a fa megmunkálásában tanúsított szakértelmükért. Azok, akik a birodalom ügyeit intézik, ugyanebbe a hibába esnek.

Azt hiszem, akik tudják, hogyan kell irányítani, azoknak nem lenne szabad kormányozniuk. Az emberek rendelkeznek bizonyos természetes ösztönökkel, hogy szőjenek, ruhát készítsenek maguknak, megműveljék a földjeiket, és táplálkozzanak. Ezek mindannyiunkban meglévő közös tulajdonságok. Akár „istenadta” ösztönöknek is nevezhetnénk őket. A tökéletes természeti állapotban az emberek mozgása nyugalmat tükrözött, tekintetük derűt. Ezekben az időkben nem vezettek utak a hegyeken keresztül, nem voltak hajók a vizeken, hídak a folyók felett. Minden egyes dolog a saját természetes környezetében létezett. A madarak és a vadállatok sokasodtak, a fák és a bokrok terebélyesedtek. Így aztán a madarakat és állatokat pusztá kézzel meg lehetett fogni, és fel lehetett mászni a szarka fészkéhez. A tökéletes természet uralta napokban az emberek együtt él-

*tek, megkülönböztetés nélkül, a madarakkal és a vadállatokkal. Ki tudott volna különbséget tenni akkor úriember és közember között? Egyenlők voltak anélkül, hogy ezt tudták volna, így a jellemük nem tudott eltévelyedni. Egyenlők lévén, vágyak nélkül, természetes egységben éltek. Ebben a természetes egységben az emberek nem veszítették el eredeti természetüket.**

Felolvastam az iménti szövegrészt Vincent-nek, egy tíz év körüli rokon kisfiúnak. Neki épp annyira tetszett, mint nekem. Néhány nappal később az egyik kutyámat állatorvoshoz kellett vinnünk. Gyönyörű tavaszi nap volt, a kutyával a rendelő előtti füves részhez értünk. A kutyám felismerte a helyet, járt már ott, így alighogy a rendelő közelébe értünk, szegény pára reszketni kezdett, mint a nyárfalevél. Más kutyákat is hoztak a gazdáik, és azok is mind hasonlóképpen viselkedtek, reszkettek a félelemtől. Ekkor Vincent előbb a rendelő felé intett, majd jelentőségteljesen rám nézett, és így szólt: úgy látom, ő ott tudja, hogyan kell a kutyákkal bánni.

* Lin Yutang (szerk. és kiad.): *The Wisdom Of Lao-tse*. New York, Modern Library, 1948. 161-162. o.

Az önzésről

Mo Ti kínai filozófus „mindent átfogó szeretet” elvével szemben, egy nagyon korai taoista, Jang Csu, a „mindenki magáért” alapelvet fogalmazta meg. Úgy hírlik azt mondta: „Hajam egyetlen szálát sem áldoznám fel, még ha az egész emberiség megmentése múlna is rajta!” Csak gondoljunk bele! Egyetlen egy hajszálát sem, az egész emberiség megmentéséért!

Ezt a kijelentést abszolút gyönyörűnek találom! Nem tudom elmondani, mekkora örömmel, elégedettséggel és mély-séges megkönnyebbüléssel olvastam. Egyszer kifejtettem ezt az érzésemet egy barátomnak, aki nagy megdöbbenéssel kérdezte: „Miért? Azt hiszed tán a világ jobb lenne, ha mindenki önzően viselkedne ahelyett, hogy önzetlenül?” Természetesen nem hiszem. Természetesen a kíméletlen önzésnél én is jobban szeretem a mindent felölelő szeretetet. Melyik épeszű alak nem? Akkor meg miért bűvölt el Jang Csu kijelentése annyira? Szép kis ellentmondásnak tűnik, ugye? De nem az! Hadd magyarázzam meg.

Először is óriási különbség van aközött, hogy valaki szeret egy kijelentést vagy hogy hisz benne. Amit szerettek, az

Jang Csu csodálatosan őszinte kiállása az önzés mellett, ami szöges ellentétben áll a képmutató moralizálással. Ám nem hiszek a kijelentésében, és abban sem, hogy maga Jang Csu komolyan gondolta volna, amit mondott. A következőkre alapozom ezt a véleményemet. Ha valaki kijelentené, nem áldozza fel az életét másokért, akkor ezt minden további nélkül el is tudnám fogadni, igen ezt valóban így is gondolja. De azt állítani, hogy valaki egyetlen haja szálát sem hajlandó feláldozni, nem hangzik meggyőzően.

Az a helyzet, hogy egyetlen hajszál elvesztése csöppet sem fájdalmas, így áldozatról szó sincs. Nem lenne mulatságos, ha valaki kijelentené: „Hajlandó vagyok feláldozni hajam egyetlen szálát az emberiségért, de ez minden!”? Feltehetőleg Jang Csu szándékosan fogalmazott ilyen szélsőségesen. Valószínűleg esze ágában sem volt hajszálának elvesztéséért aggódnia. Azért fogalmazott ilyen szélsőségesen, hogy kiemeljen egy alapelvet, amelyet azonban nem kürtölt világgá, hanem elrejtette az állításban. Még az sem kizárt, hogy ő maga sem volt tudatában ennek az alapelvnek. Én azonban alapvető fontosságúnak tartom.

Hogy mi ez az alapelv? Valóban csak annyi: szabad önzőnek lennünk? Ha így vélekednék, akkor azt mondanám, ez éppoly nevetséges eszme, mint az, hogy nem szabad önzőnek lenni. Azt hiszem voltaképpen azt kifogásolta, hogy az önzéshez való hozzáállást erkölcsi kritériumként ítéljük meg. Ha végül is tettekre kerülne sor, semmi okunk feltételezni, hogy mondjuk Jang Csu önzőbben fog viselkedni, mint Mo Ti. Továbbá meggyőződése, hogy Jang Csu kijelentése sokkal inkább az emberek javát szolgálja. Segít felszabadítani a természetes önzetlenségünket, nem úgy, mint ennek az ellenkezője, az általános szeretetről való prédikáció.

Most hadd térjek rá a fő kérdésre, arra, hogy szerintem mi az, amire Jang Csu voltaképpen gondolt – ha ezt kevésbé nyersen fejezte volna ki, akkor korántsem lett volna ennyire hatásos. A lényeg a következő: Ha én valóban úgy érzem, se-

gítenem kell másokon, akkor jóval nagyobb áldozatot hozok, mint a hajam egyetlen szálának feláldozása. Akkor azonban a saját belátásom szerint cselekszem, és nem azért, mert mások ezt így frják elő nekem. Ám ha én magam nem érzek késztetést arra, hogy segítsek, akkor hiába minden érvelés, erkölcsi prédikáció, rábeszélés. Mindezek egy jottányival sem fogják a segítőkészségemet növelni, még az egyetlenegy hajszálam feláldozására sem lesznek képesek rábírní. Más szóval teljesen értelmetlen megmondani egy másik embernek, mit kell tennie. Ha ő amúgy is azt tenné, akkor fölösleges (éppen káros is lehet), ha pedig nem, akkor meg hasztalan. Úgy vélem, ez az, amit Jang Csu voltaképpen mondott. Kijelentése inkább a függetlenség hirdetése, mintsem etikai felhívás az önzésre.

És még mindig Jang Csu kijelentésénél maradva. Vannak, akik azt hiszik, hogy az önzés az ember természetes állapota, hogy csak a társadalmi hatások – a vallás, a nevelés – tudják az embert az önzetlenség magasabb régiójába „átemelni”. A másik oldalon ott vannak azok, akik épp az ellenkezőjét hiszik. Azt vallják, hogy születésünkkor épp annyi – ha nem több – önzetlenség volt bennünk, mint önzés. Maga az, hogy az önzetlenséget megpróbáljuk oktatni, csak arra szolgál, hogy megnyomorítsa, meggátolja az egyébként természetes növekedését. Úgy vélem, ez is Jang Csu üzenetének része, bár meglehet, nem hangzik úgy! A későbbi taoisták ezt nyilván meg is fogalmazták: „Hagyj fel a kötelesség és a jóság hirdetésével, s meglásd, az emberek ismét szeretni fogják felebarátjukat.”

Utánérzések. Newman bíboros valahol azt mondja:

Az Egyház úgy tartja: jobb, ha a Nap és a Hold leszakad a mennyboltról, a Föld elpusztul, a rajta élő sok millió ember a legrémesebb kínok közt

éhen hal, minthogy egyetlen lélek – nem azt mondom, hogy elveszne, hanem – akár csak egyetlen bocsánatos bűnt is elkövessen, szándékosan hazudjon, még ha senkit sem bánt vele, vagy akár egy lyukas garast is ellopjon.

Fichte pedig valahol leszögezi: adott szavamat nem szegem meg, még akkor sem, ha ezzel az egész emberiséget megmenthetném.

Én úgy érzem, mindkét kijelentés feltűnően hasonlít Jang Csu állításához. Persze a moralisták többsége élesen megkülönbözteti a kétfajta állítást, mondván az első esetben (Newman és Fichte esetében) egy morális alapelv végletekig viteléről van szó, míg a második esetben (Jang Csunál) egyáltalán nincs semmifajta erkölcsi alapelv. Szerintem ez tévedés. Úgy vélem, Jang Csu alapelve morális, habár meglehetősen szokatlan, és a legtöbb erkölcsi mércével mérve valóban immorális. Az a tény, hogy Jang Csu iskolát alapított, ahol másoknak ezt az állítást tanította, engem igazol. Mi készítené egy teljesen önző alakot arra, hogy másokat egy ilyen alapelv követésére ösztökéljen?

A következő jutott most az eszembe: ahogy megkülönböztetünk moralitást és erkölcsi fanatizmust, ugyanúgy miért ne tehetnénk különbséget önzetlenség és egy olyasvalami között, amit talán *önző fanatizmusnak* lehetne nevezni. A hazugság visszataszító volta erkölcsi alapelv, de a végletekig fokozva – mint Newman és Fichte tette – fanatizmus, még a moralisták többségének szemében is. Hasonlóképpen, egy szokványos, hétköznapi ember aligha vetemedik olyan kijelentésre, mint Jang Csu, melyet joggal lehet önző fanatizmusnak nevezni. Ám ami a legjobban megdöbbenett Jang Csu állításával kapcsolatban, hogy semmivel sem sugárzik belőle kevesebb morális megszállottság, mint a másik két kijelentésből.

Önzetlenség és altruizmus

Különösen egyházi embereket szeretek szembesíteni a következő kérdéssel: „Mit gondol az altruizmusról? Úgy véli, az altruista saját boldogságát feláldozza mások boldogságáért, vagy mások boldogsága révén gyarapszik a saját boldogsága?” Ez a kérdés mindig érdekes reakciókat vált ki. Mintha a megkérdezettek mindegyike kínosan feszengett volna a hallatán. Nem adtak világos válaszokat, néhányan őszintén be is vallották: „Hm. Eddig ezen még soha nem gondolkodtam el.” Vajon Mózes és Jézus hogyan válaszolnának erre a kérdésre? Ha valaha is a mennybe kerülök, azt tervezem, megkérdezem tőlük. Vagy talán a kérdés nem illik a mennyország atmoszférájába?

Ehhez kapcsolódik a következő történet. Egy anya szidta tinédzser fiát „önző” viselkedéséért. A fiú, aki nagyon jó eszű gyerek volt, váratlanul az anyjához fordult: „Anya, csak egy dolgot szeretnék tudni. Kiknek a kedvéért várod el tőlem, hogy önzetlen legyek?” Az anyát annyira meglepte a kérdés, hogy hirtelenjében nem jutott más válasz az eszébe: „Na, te aztán tényleg tudósnak való vagy!”

A kérdés egyáltalán nem rossz! Kiknek a kedvéért kell nekem önzetlennek lennem? Más emberek miatt? Ám, ha

önző vagyok, akkor mi az ördögért törődnék más emberek jólétével? Másrésztől, ha nem vagyok önző, és törődöm mások hogylétével, akkor már nem kell önzetlennek lennem, hiszen már az vagyok. Másként fogalmazva, ha kedvemet lelem az önzésben, akkor hiába minden ékesszólás az önzetlenség mellett, leperog rólam, nem tud befolyásolni. Ha pedig nem, akkor szükségtelen. Egyesek tiltakozhatnak, mondván ez túlzott leegyszerűsítés. Van is némi igazuk. A helyzetet bonyolíthatja, ha valaki részben önző, részben önzetlen. Ekkor a moralista kötelességének érzi, hogy az egyén önzetlen részéhez folyamodjon, hogy felülkerekedjen, győzedelmeskedjen az önző rész felett. Egyszer egy ilyen moralista mondta nekem: „Nyilvánvalóan nem lehet valakit tisztán önző okokból önzetlenségre bírni. Mindössze annyit tehetünk, hogy a természetének nemesebb részét segítségül hívjuk a közönségesebb – azaz állatiasabb – részének legyűrésére, mely csakis önző vágyai kielégítésének él.”

Úgy vélem, ez a megjegyzés tökéletesen rávilágít a nyugati – pontosabban a viktoriánus – etikának arra az aspektusára, mely szöges ellentéte mind a taoizmusnak, mind a buddhizmusnak. Feltételezi – sőt axiómaként kezeli – az emberi lény „nemes” és „nemtelen” részekre való kettéosztottságát, melyek örökös harcban állnak egymással, s nekünk, mondanom sem kell, a „nemes” részt kell támogatnunk. Az egész arra megy ki, hogy fel kell „áldoznunk” az önzésünket az altruizmus oltárán. Az egyik dolog, ami oly csodálatos a buddhista és nem különben a taoista etikában az, ahogy felülemelkedik ezen az egész dualista rémálmon. Tökéletesen illik ide Holmes *The Creed of Buddha* (Buddha hite) című könyvének egy részlete, amelyben a szerző a buddhizmusnak tulajdonított egoizmust tárgyalja.

A buddhizmus nyugati kritikusai megosztottak ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Néhányan, például dr. Rhys Davids és dr. Paul Carus, vala-

mint az ego más ellenségei, azt állítják, hogy Buddha tanítása ultra-sztoikus volt. Megkövetelte az embertől, hogy a jót önmagáért a jóért tegye. Az egyetlen jutalom, melyet a jótevő cserébe elvárhatott, hogy belső békében töltheti életének utolsó óráját. Mások, beleértve azokat a kritikusokat, akik a kereszténység vélt érdekének védelmezőiként megpróbálták a buddhizmust aláásni, úgy vélik, Buddha önző hedonista volt, aki azt tanította, hogy minden ember csak a saját jólétével törődjön. Akinek boldogságról alkotott fogalmában oly kevés idealizmus és vágy van, hogy egyetlen tanácsa az emberiségnek az, minél előbb menekülnünk kell a fájdalomtól és bánattól.

A válasz azoknak, akik Buddhát ultra-sztoikusnak tartják: egyszerű történelmi tény, hogy a perspektíva, amivel Buddha az embereket az Út követésére ösztökölte, nem az önmagáért végzett jócselekedet volt – ezeket a szavakat valószínűleg értelmetlennek tartotta volna –, hanem a szenvedéseiktől való megszabadulás. Azok szenvednek, akik az újjászületés körforgásában vergődnek, míg az üdvözülést az ebből való kilépéssel érhetjük el.

Válaszommal látszólag igazoltam azokat a kritikusokat, akik Buddha életszemléletét egoistának bélyegzik. De nem, Buddha életszemlélete épp oly távol esik az egoizmustól, mint a sztoicizmustól. Ami félrevezet bennünket, az az én szó. Talán a természet kivételével nincs is másik szó, amely ennyi csapdát rejtene magában. Ha megkérdezzük, vajon egy adott életszemlélet egoista-e vagy sem, akkor a válaszuk azon múlik, hogy hol húzzuk meg az én határait. Énünktől teljesen megszabadulni lehetetlen, de lehet az én

határait addig szélesíteni, amíg elveszti egyediségét és önzellen lesz (az ego eltűnik benne). De jóval, mielőtt ezt az ideális állapotot elérnénk, mielőtt még az egyén eggyé válna az univerzális énnel, az „egoista” szó elveszti közkeletű jelentését.*

* Welsch Holmes: *The Creed of Buddha*. London, John Lane Company, 1908. 211-212. o.

29.

Az öntömjénezésről

Szeretem a következő költeményt, melyet Tachibama Akemi (1812–1886) írt „Magányos örömök” címmel.

*Boldogság, ha
A papírlap előltem,
Tollam a kezemben,
S írni kezdek, oly ügyesen
Ahogy remélni se mertem*

*Boldogság, ha
Száz meddő nap után
Míg számban botladoztak a szavak,
Egyszerre mégis
Lám kikerekedik a költemény*

*Boldogság, ha
Segítség nélkül
Ráébredek magam
Mit is mond az a könyv
Melyet szörnyű nehéznek tartanak*

*Boldogság, ha
A ritka halvacsora*

*Gyerekeim arcára
Örömkönnyecket csal
„Ham-ham” ujjongva lakmároznak.*

*Boldogság, ha
Beletemetkezem
Egy könyvbe, amelyben
Szereplőre akadok,
Ki jómagam pontos mása.**

A fejezet mondanivalója szempontjából tulajdonképpen csak az utolsó versszak lényeges, a többi versszakot csak azért idéztem, mert annyira tetszenek.

Bevallom, nekem is jólesik önmagamhoz hasonlókkal találkozni, ha tehát olyasvalakivel találkozom, akinek jólesik önmagához hasonlóval találkozni, máris egy magamfajtaival találkoztam. Másként fogalmazva, abból, hogy jólesik hasonszőrűekkel találkoznom, az a korollárium adódik, hogy jó olyanokkal találkoznom, akiknek jólesik egy magukfajtaival találkozni. Második korolláriumként az következne, hogy jólesik olyanokkal találkoznom, akiknek jólesik olyanokkal találkozniuk, akiknek jólesik magukfajtaival találkozni. Kézenfekvő matematikai indukciós gondolatmenettel ki tudnék mondani, és be is tudnék bizonyítani egy további 3-adik, 4-edik, ..., n -edik korolláriumot is, ezt azonban már ráhagyom az olvasóra.

Most szeretnék először egy kicsit a saját úgynevezett „öntömjénezésemről” beszélni, majd később a másokéről.

Egyszer egy boldog pillanatomban a következő verset fabrikáltam *Önelégült* címmel.

*A legtöbbben gyűlölik az öntömjénezőket
Magukra ismernek bennük.*

* Donald Keene (szerk.): *Anthology of Japanese Literature*. Grove Press, New York, 1955. 434–435. o.

*Én szeretem az öntömjénezőket
Magamra ismerek bennük.*

Egy másik alkalommal egy másik verset írtam. Első gondolatom az volt, hogy „Az önmagam dicsérete” címet adom neki. Sajnos azonban ez a cím, bár örömtelen egocentrikus, mégsem ragadja meg a versem mélyebb és tragikusabb mondanivalóját, így hirtelen új címet találtam neki: *Én-nélküli vagyok.*

*A legtöbb ember
Ha kritizálják, hogy egocentrikus
Okosan rájön
Mások elől hogyan rejtse el.
Egy idő után a csel oly igazi,
Hogy már maguk is hiszik
És akkor titkolt egocentrikus borzongással
Magukat én-nélkülinek képzelik.*

*Velem más a helyzet!
Én igazán én-nélküli vagyok
Mint egy mindenholnan kivetett árva,
Mámoros kiáltásban „Én-nélküli vagyok”
Elvesztem éneket.
Az énem ugyan el nem enyész
De többé már nem az enyém.*

Magam is meg vagyok lepve, akárcsak a kedves olvasó, hogy ez a költemény ennyire szomorúra sikeredett! Eredetileg vidám, örömteli, szárnyaló, ünnepélyes verset terveztem, mely majdnem kihívóan egocentrikus. Elengedtem a tollam, lássam, mi sül ki belőle! Az egocentrikus csúspontot természetesen akkor értem el, mikor kijelentettem: „Velem más a helyzet!” Ebből ugyanis az következik, hogy én különb vagyok, mint mások, mivel mások csak képzelik az énjük elvesztését, míg én valóban elhagytam. Ám aztán kiderül,

hogy az énem elvesztése nemhogy valami örömteli esemény lenne, inkább szomorú. Nem nevetséges ez? Kedves olvasó, tegye a kezét a szívére, és vallja be, szán-e engem énem elvesztése miatt? Nem? Hogy lehetséges ez? Fordított esetben én bizony együttéreznék önnel! Mi oka hát, hogy az olvasó mégsem tanúsít részvétet irántam? Elképzelhető, hogy akik vallásosak vagy misztikus beállítottságúak, úgy vélik, mindaz, amit elvesztettem, csupán individualista énem. Ennek az individualista énnek pedig előbb meg kell „halnia”, mielőtt a nagyobb – az „univerzális” én – megszületik. Nem mondanám, hogy nem szimpatizálok az „univerzális én” fogalmával, nem is tagadom a fontosságát, azonban úgy érzem, eléréséhez kell lennie egy szebb, józanabb útnak, mint az individuális én „elpusztítása”. Talán még nem létezik ilyen út, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem is lesz. És ha igen – én elég optimista vagyok, hogy bízzak abban, ez hamarosan bekövetkezik –, akkor végre ráleltünk a keleti és a nyugati filozófia tökéletes szintézisére.

A fenti versemben a „Mint egy mindenholman kivetett árva” sor Lao-ce egyik költeményének szellemét idézi:

*Felejts el észt és nincs több rettegés,
A többség mindig vidám,
Mintha csak lakomán
Vagy tavaszünnepen
Toronyban járna fönn.
Csak rajtam nincsenek jelek
Ahogy anya nélkül
Az elhagyott csecsemő sem mosolyog.
Ők mind bőségben élnek,
Csak én szűkölködöm.
Lehet, hogy bolond vagyok
Tudatom oly tudatlan!
A közönséges mind eszes,
Balga csak én lehetek.*

*A műveletlen válogat,
 Én közömbös vagyok,
 Hanyagságom meglehet tompaság.
 Sodródok, nem kötnek dolgok
 A legtöbb ember buzgó,
 Félszeg közöttük lám, csak én vagyok.
 Mindenkitől különbözöm
 Én ki táplálékomat közvetlenül
 Tao anyától kapom.**

Ez az egyik kedvenc költeményem a *Tao könyve* kötetből. Legnagyobb sajnálatomra sokan túlzottan egocentrikusnak tartják. Egyszer felolvastam valakinek, aki ingerülten megjegyezte, hogy a fenti gondolkodás tipikus azoknál, akik megjátszott szerénységüket szétkürtölik, de voltaképpen mindenkinél többnek képzelik magukat! Én teljesen másképp éreztem a költeménnyel kapcsolatban! Nekem inkább az a benyomásom, mintha a szerzője vigaszt keresne elkeseredettségében. Döbbenetes, hogy az emberek mennyire különbözőképpen reagáltak erre a versre! Az egyik érdekes példa a következő.

Felolvastam a verset valakinek, szokásomhoz híven vidáman, sok nevetéssel fűszerezve. A felolvasás alatt az illető mindvégig komor, majdnem ünnepélyes arckifejezéssel hallgatott, majd mikor befejeztem, így szólt: „Miért nevetgélte ilyen gyakran olvasás közben? Mit találsz ebben ennyire mulatságosnak? Megérttem, ha mélynek tartanád, de hogy viccesnek?” „Soha nem jutott még eszembe, hogy mély lenne, nekem inkább rettentő mulatságosnak tűnik” – válaszoltam. Egy darabig elgondolkozott, majd megszólalt: „Ennek a versnek a filozófiája ellentétes mindazzal, amiben eddig hittem. Ha ez igaz, akkor én egész életemben rossz úton jártam.”

* Lásd Alan Watts: *A Zen útja*. 1d. kiad. 33. o.

Hadd magyarázzam meg saját reakciómat Lao-ce versével kapcsolatban. Ha valaki megkérdezné, miért találok mulatságosnak – vagy legalábbis részben annak –, akkor hirtelenjében nem is tudnám, mit válaszoljak. Talán a nevetésem inkább ujjongó, győzelemittas, semmint vidám! A vers filozófiája ugyanis pontosan kifejezi mindazt, amiben én is hiszek, és távol áll mindattól, amit a társadalom megpróbált a fejembe verni. Más szóval a nevetésem inkább annak szólt, mennyire boldoggá tett, hogy a vers nem akar befolyásolni, nem akar olyasmikre rávenni, melyeket egész életemben utáltam, sőt szembehelyezkedik mindezekkel. Azt hiszem, ezen a ponton sok olvasó érdekteleneck, gyerekesnek találja majd, amit mondok. Ki tudja, talán igazuk is van!

A fejezet végéhez közeledve üssünk meg vidámabb hangvételt, elmondom Csuang-Csou önértékelését! Ha valaki Walt Whitmant egocentrikusnak találta az önmagáról írt dalaiban, várjon, míg ezt meghallja.

Néma, alaktalan, változó és változékony, egyszer élő, másszor halott, egyenlő Éggel, Földdel, a szellemivel és intelligenssel együtt mozgó, hova tűnik? Hirtelen merre van? Minden dolog az, ami. Egyik sem vonzóbb a másiknál: a régick tao-képének ez néhány aspektusa. Csuang-Csou halott ezekről, és el volt ragadtatva. Idegen és pontatlan kifejezésekkel, vad és különös nyelven, nem meghatározható terminusokban, szabadjára engedte eszméit. Elfogulatlanul, nem ügyelve megjelenésükre, könnyedén, különösebb gond, részrehajlás nélkül beszélt. Úgy tekintett a világra, mint egy szerencsétlen tudatlanra, akihez nem lehet komolyan szólni. Így az eszméit pontatlan csésze-szerű szavakba öntötte, másoknak tulajdonította őket a tekintély kedvéért, a változatosság kedvéért pedig történetekkel illusztrálta.

*Jött és ment az égi és földi szellemek között, de mégsem volt felfuvalkodott saját nagyszerűségére. Nem ítélkezett jó és rossz felett, így a közönséges emberekkel is elboldogult. Írásai, bár nagyszabásúak, nem támadtak semmit, ártalmatlanok. Mondataiban ugyan hemzsegnék a szabálytalanságok, mégis vonzóak, telve humorral. Gondolatainak gazdagsága kimeríthetetlen. Fenn együtt szárnyal a Teremtővel. Lenn barátai azok, kiknek nincs kezdete és vége, kik túl vannak életen, halálon. Az alapvető dolgokat tekintve megértő, elmélyült, szabad és nagyvonalú. A lényegét tekintve a magasabb rendű dolgok harmonikus el-sajátítójának nevezhető. A változásokra adott válaszaiban, a dolgok közvetítésében azonban érvei kifogyhatatlanok, és nem támaszkodik az elődci-re. Megfoghatatlan, meghatározhatatlan, kimeríthetetlen.**

Az egész irodalomban ez az egyik legkedvesebb szövegrészem. Ezt olvasva olyan szereplőre akadok, akiről nem mondhatom el ugyan, hogy velem teljesen egyivású lenne, ám éppen olyan, mint amilyen jómagam is lenni szeretnék.

* Fung Yu-lan: *A History of Chinese Philosophy*. Princeton University Press, 1952. I. köt. 173-174. o.

Öntömjénezés és kozmikus öntudat

Világéletemben zavart az egocentrikussággal szembeni töménytelen előítélet. Mi ennek az oka? Csak mert nekünk a fejünkbe verték, *nem szabad* egocentrikusaknak lennünk, féltékenyen nézzük azokat, akik nem küszködnek ilyen gát-lásokkal? Persze különbség van egocentrikusság és egocentrikusság között! Engem is, ahogy bárki mást, zavar az a szeretet nélküli, sivár önzés, mellyel néha találkozom. Ám ez távol esik a Csuang-Csou képviselte „egocentrikusságtól” (lásd az előző fejezet végének szövegrészét), ami olyan, mint egy még romlatlan gyerek nagyszerű, spontán önzése.

Azt gondolom, éles határvonal húzható meg a kétfajta öntömjénező között: vannak, akik „szeretik önmagukat”, és vannak, akik önelégült hólyagok. Én soha ki nem állhatom az utóbbiakat, ellenben szeretem azokat, akik önmagukat szeretik. Az önimádó, öntelt alakok általában hatalomvágyók, hajlamosok másokon keresztülgázolni, nem csoda hát, ha nem örvendenek túlzott népszerűségnek. Ám ha valaki pusztán csak egocentrikus, többnyire megelégszik azzal,

hogy dicshimnuszokat zeng önmagáról, nem érzi szükségesnek mások lekicsinylését. Egyszer valaki megjegyezte: „Azt hiszem, egy önhitt hólyag nem képes meglelni a többi ember nélkül, ha másért nem, lát azért, mert saját nagyszerűségét minduntalan fitogtatnia kell mások előtt, miközben egy tisztán egocentrikus embernek nincs szüksége másokra.” Az állítás első részével egyetértek, a második részét illetően azonban kétségeim vannak. Azt mondanám, hogy egy – a szó jó értelmében vett – igazán egocentrikus ember is igényli a többi ember társaságát. Példának okáért itt vagyok mindjárt én; mihez is kezdenék, ha nem lenne senki, akire hatást gyakorolhatnék?

Az is nagyon zavar, ha mások szégyenkeznek vagy bűntudatot éreznek az egocentrikusságuk miatt. Miért éreznek így az emberek? A legtöbb, amit sikerült erről megtudnom, azt Richard Bucke nagyszerű könyvéből, a *Cosmic Consciousness (Kozmikus tudat)* egyik fejezetéből merítettem. A kilencedik fejezet több Shakespeare-szonettet idéz és elemez a kozmikus tudat szempontjából. A következő szonett és a hozzáfűzött magyarázat különösen idevág:

LXII. Szonett

*Az önzés bűne szállta meg szemem,
Testem-lelkem az járja át meg át
S erre a bűnre gyógyszer nem terem,
Úgy a szívembe vette magát.
Nincs termet és arc ily szép, így beszélék,
És nincs hűség igazabb és nagyobb;
Saját bírám, én döntöm el, mit érek:
Mindenkinél mindenben több vagyok.
De ha tükröm mutatja, hogy kiszáradt
Arcomba ráncot vénség szava rúg,
Egész másra tanít az önimádat,
De így is csak bűn volna a butaság.*

*Te vagy az Énem, téged magasztallak,
A te tavaszod fest csak fiatalnak.**

Bucke elemzése:

Ebben a szonettben az író személyiségének kettősége nagyon erőteljesen kidomborodik; nem két-séges, szándékosan. Ahol kozmikus önmagáról ír, mintha teljesen belefeledkezne a saját maga csodálatába. Amikor azonban a fizikai, tudatos énjéhez fordul, épp ellenkezőleg, mintha megvetné önmagát. Az önimádata mintha egyszerre verdesné az eget, s lenne elenyészően kicsi. Akik ismerték személyesen Walt Whitmant, tudják, hogy látszólag ugyanez az ellentmondás, ugyanilyen okokra visszavezethetően, de még szembe-ötlőbben nyilvánult meg az ő esetében. Whitman csodálata a kozmikus tudatú Whitman iránt és a versei („Falevelek”) épp azt tükrözik, amit az iménti szonett, miközben a hétköznapi értelemben vett tudatos énje teljesen mentes volt az önimádattól. Nem kizárt, hogy a fenti észrevétel épp így elmondható és érvényes Szent Pál, Mohamed vagy Balzac esetében. Összefoglalva tehát leszögezhetjük a következőt: A kozmikus tudat minden nézőpontból tökéletes, isteni. A kozmikus tudat szempontjából a test és az egyéni öntudat ugyancsak csodálatos. Ám a hétköznapi tudat szemszögéből nézve, a kozmikus tudattal összevetve, az egyéni öntudat és a test jelentéktelen, sőt, ahogy ezt jól példázza Szent Pál esete, inkább megvetésre méltó.†

* Szabó Lőrinc fordítása.

† Richard Maurice Bucke: *Cosmic Consciousness*. 4. kiad. New York, E. P. Dutton & Co. 1923. 174–175. o.

Bízzunk saját természetünkben!

A fejezetet szeretném Po Csü-ji két költeményének idézésével kezdeni.

I. Bolond vers unokatestvéreimhez
(Kr. u. 835)

*A világ becsapja az írástudatlant,
Szerencsére én mesterien írok-olvasok.
A világ kiveti, akinek rangja nincs
Én magas hivatalt viselek.
Az idős ember gyakran beteg,
Engem nem súlyt se fájdalom se kén.
Másokat kötelékek kötnek gúzsba
Én már túl vagyok házasságon
Nem hajtom többé járomba fejem
Lelkem nyugalomát nem zavarja változás
Testem erejét sem szívja el semmi.
Tíz éve már, hogy testem és lelkem
Remetei nyugalomban él.*

Mi több, tovatűnő éveimben
 Nincs is már szükségem sok mindenre,
 Egy takaró, mely télen melegít,
 Egy tál étel, egész napra elég.
 Mit számít, ha kicsi a házam
 Úgysem alhatom több szobában!
 Mit számít, ha nincs sok lovam,
 Úgysem hajthatok több fogatot egy időben!
 Szerte a világban ilyen szerencsésnek találsz
 Tíz emberből hetet,
 De akárhogy is keresed,
 Százból egy sincs ilyen elégedett.
 Más dolgában a bolond is milyen okos,
 Saját ügyét, lám a bölcs is elhibázza.
 De mert szívem titkát nem tárnám fel senki
 másnak
 Őszinte szavaimmal csupán
 Unokatestvéreimhez fordulok.

II. A múlton merengve

(Kr. u. 833)

Üres órámön a régmúltón merengve,
 A régi barátokat sorra szobámba idéztem
 S eltűnődtem, vajon „mi lett velük?”
 Lehulló levélként sodorta el őket
 Az alvilági tavasz.
 Han Jü ként szedett
 Egy futó betegség
 Mégis sírba tette.
 Huan szétmorzsolta a követ
 Mégis fiatalon elhagyta ereje.
 Tu mester ismerte az „Egészség titkát”
 Bőjtölt, nem evett húst, nem használt fűszereket.
 Csui úr erős szerében bízva
 Egész télen könnyű kabátot hordott.

Mégis betegség vagy hirtelen halál
 Vitte el őket életük derekán.
 Én, aki nem koplaltam soha
 Értem meg mégis ilyen hosszú időt
 Én, aki ifjú éveimben
 Könnyelműen adtam át magam
 Minden mohó élvezetnek,
 Csakis a fölséges ízekre vágytam
 Mit sem tudtam bizmutról és hashajtóról
 Ha rámtört az éhség
 Gőzölgő étellel csillapítottam,
 Ha szomjúság gyötört
 Jéghideg patakvízből ittam
 A vers az öt erényt szolgálta
 Míg a bor a három életerőt
 Nap, nap után csatlakoztam a gyűlénész hadhoz
 Mostanáig mégis épen
 És egészségesen éltem
 Fogaim közt nincsen rés
 Testem, kezem-lábam jól szolgálnak
 S bár már a hetedik évtizedemben járok
 Még mindig sokat eszem, álmodom nyugodt
 És addig iszom, míg kupámból ki nem fogy a bor.
 Minden másban az ég kegyelmére bízom magam.*

Nagyon szeretem ezt a két költeményt, ahogy kivétel nélkül mindegyik verset, amelyik a könyvemben szerepel. A két vers egyike sem különösebben szép vagy inspiráló, nincs misztikus mélységük sem, ellentétben a többi idézett költeménnyel. Ám ami megragadott, az a két versből sugárzó egészséges életfilozófia – vagy még inkább a rendkívül józan életszemlélet. A második költemény filozófiája különö-

* Arthur Waley: *Translations from the Chinese*. Alfred A. Knopf, New York, 1941. 251-254. o.

sen megfelel az enyémmek. Szinte el sem akarom hinni, hogy a jó szerencsémnek köszönhetően beléjük botlottam!

Én is egész életemben azt ettem, amit megkívántam, s nem hagytam, hogy az étrendemet tudományos vagy orvosi vélemények irányítsák, és soha semmi bajom az egészségemmel nem volt. Természetesen én még csak az ötvenes éveim közepén járok, így magamat még nem mutathatom fel, mint a fenti életstílus működőképességének és kívánatosságának élő példáját, ahogy ezt Po Csü-ji megtehetette. Ám mindig örülök, ha egy idősebb emberrel találkozom, aki ezt tudja tenni. Különben is, akár jó, akár nem jó, világéletemben így éltem. Már gyerekkoromban, nyilván ösztönösen, ráéreztem, hogy legjobb, ha a saját ízlésünkre, étvágyunkra hagyatkozunk. Emlékszem, mikor egyszer valaki rám szólt, ne igyák vizet étkezés közben. (Népszerű elmélet volt úgy negyvenöt évvel ezelőtt.) „De én szeretek vizet inni evés közben” – crösködtem. „Nem szabad, rosszat tesz az egészségednek!” – torkoltak le. „Miért?” – okvetetlenkedtem. „Mert a víz felhígítja a szádban lévő nyálát, és emiatt nem tudod rendszeresen megemészteni az ételt.”

Néhány napig morfondíroztam ezen a problémán, majd úgy döntöttem, folytatom az étkezés közbeni vízivást. Így okoskodtam magamban: „Valami nem stimmel ezzel az elmélettel! Egyértelmű, hogy most semmi bajom sincs az emésztéssel. Míg ha nem iszom vizet, akkor az étel olyan száraz, hogy úgy érzem, megakad a torkomon, és képtelen vagyok lenyelni. Következésképpen kell, hogy valami hiba legyen ebben az orvosi elméletben. Hogy mi, azt meg nem tudnám mondani, de hogy valami nem stimmel, az biztos.”

Úgyhogy továbbra is inkább a saját megérzéseimre hagytam, fittyet hányva az elméletre. Szerencsém volt!

Később az orvostudomány kimutatta, hogy a nyál egyfajta enzim, és az enzimek éppoly hatásosak felhígítva, mint koncentrátumban. Ami számít, az a jelenlevő enzim össz-mennyisége. Így a nyál vízzel való hígítása a legcsekélyebb

mértékben sem csökkentette az emésztést elősegítő hatásosságát. Tehát az akkori orvosi vélemény tévedett, a megérzés sem pedig helyesnek bizonyult.

Egész életemben ilyen problémákkal találtam szembe magam! Elképesztő, mennyi ételmániáról és egészséghóbortról hallottam már! Sok ember egyszerűen halálosan fél olyasmit enni, amit igazán szeret! Egy ismerős asszony azt hangoztatta nekem, hogy a csokoládé mérgező, a cukor pedig roncsolja az agysejteket. Isten a megmondhatója, honnan szedte ezeket a dolgokat!

Más valaki – egy neves közgazdász és szociológus – pedig egyszer azt mondta, hogy nem szabad faszénnel sült húsokat ennünk, mivel kiderült, rákot okoznak! Bizonyítékként idézte, hogy azok az egerek, akiknek a bőrét kőszénkátránnyal dörzsölték be, rákos betegek lettek. Ez nem lep meg, de ebből még aligha következik, hogy az a kevés kátrány, ami a gyomorba jut – nem bedörzsölik a gyomor redőibe, hanem pusztán lejut oda – rákot okoz. Kevésbé extrém, de ugyanakkor gyakoribb ételfóbia szerint a sült ételek egészségtelenek, mert nem emészthetők. Az a legdöbbenetesebb, hogy sok olyan ember is szentül hisz ebben, akiknek, mikor még „mertek” sültet enni, emiatt soha nem volt semmilyen emésztési problémájuk. Mindenkinek meg kell mondani, mivel saját maga nem érzi, mikor tud egy adott ételt könnyen megemészteni és mikor nem?

Szólnom kell még az utóbbi években igencsak elharapózott komoly koleszterinfélelemről. Én ezt is – mint annyi más orvosi bolondériát – teljesen figyelmen kívül hagytam! Sem több, sem kevesebb zsírt nem eszem, mint amennyit a szervezetem megkövetel. De nem így mások! Ismertem egy makkegészséges, életerős brit matematikust, akinek a felesége elhatározta, hogy férjét koleszterinmentes diétára fogja. A diéta előtt legalábbis majd kiesztant az egészségtől. Körülbelül egy évvel később újra találkoztam vele. Alig lehetett ráismerni! Csonttá-bőrré aszott, borzalmasan nézett ki.

Vagy itt van egy másik eset. Egy kórházi orvossal, akivel már tizenöt éve ismerjük egymást, vitatkozni kezdtem a koleszterinproblémáról. Azt mondta: „Ha te is, hozzám hasonlóan, egy gyerekkórházban dolgoznál, akkor hamar eloszlanának a kétségeid. Akkor a saját szemeddel is meggyőződhetnél arról, hogy a könnyű zsírok épp annyira veszélyesek, mint ahogy azt mi, orvosok állítjuk. Bíznod kellene az ételképeségünkben, hidd el, mi, szakemberek, jobban értünk ezekhez.”

Ezután ő maga, a felesége és a gyerekük szigorú diétába kezdtek. Három hónappal később találkoztam a feleségével, aki elmondta, a férjével együtt mindketten nagyon megbetegedtek, kórházba kellett őket szállítani. Az orvosok elmondása szerint komoly éhezési tünetek voltak, úgyhogy vissza kellett térniük a rendes étrendre. Tulajdonképpen nem az ilyen esetek „miatt” alakult ki bennem az a meggyőződés – ezek pusztán megerősítettek a már meglévő, ösztönös megérzésemben –, hogy a legjobb, ha a saját ízlésünkre, érzéseinkre hagyatkozunk. Ám nem ragaszkodom körömszakadtáig elhez a véleményemhez, és azt sem állítom, hogy valakinek az érzése, ízlése mindig csalhatatlan iránytű. Elismerem, a természet is tévedhet néha. Ellenben az orvosok gyakran tévednek, így a kettő közül én mégiscsak a természet mellett teszem le a voksom.

Néhány évvel a fenti eset után találkoztam egy brit kutatóorvossal, aki szerint nem a könnyű zsírok felelősek a koleszterin lerakódásáért. Ezt kutatócsoportjával egyértelműen kimutatták. Úgy tűnik, nagyon kicsi a korreláció az elfogyasztott zsír mennyisége és a szervezetben felhalmozódó koleszterin lerakódása között. Sőt most már inkább egy inverz relációra gyanakodnak. Azoknak az embereknek, akik több zsírt fogyasztanak, kevesebb a koleszterinproblémájuk. Az egészen az a lényege, hogy a koleszterin bevitel egy dolog, az érfalon való lerakódása pedig egy másik! A brit kutatócsoport gyanúja szerint nem a zsír a „bűnös”, hanem a

cukor! Feltevésük szerint a koleszterin okozta problémákért sokkal inkább a túlzott cukorfogyasztás okolható, nem pedig a könnyű zsírok. Mára már, mint értesültem, a cukorelmélet felett is elszállt az idő. Legutóbb pedig azt hallottam, az igazi bűnös a mozgáshiány. Bevallom, legkevésbé az lepne meg, ha ez utóbbi elmélet beigazolódná. Van ugyanis valami intuitíven is könnyen elfogadható igazság benne. Úgy hallottam azonban, ma már ebben is erősen kételkednek. A legújabb orvosi vélemények szerint a testmozgás általában – főleg idősebb korban – nem annyira egészséges, mint ahogy azt korábban feltételezték.

Mielőtt elbúcsúznék a koleszterintémától, még meg akarom osztani önökkel, amit a Rockefeller Egyetem egyik kutatójától hallottam: a koleszterin soha nem rakódik le egészséges érfalon! Ez azt jelenti, hogy egy egészséges artériákkal rendelkező egyénnek soha nem lesznek koleszterinproblémái. A koleszterin nem károsítja az érfalakat, de a beteg artériákat rosszabbá teheti. Most kénytelen-kelletlen eszembe jut az a szépszájú ember, akiknek az érfalai teljesen egészségesek, s mégis hasznos és szükséges zsírokat, cukrokat vonnak meg szervezetüktől, pusztán, mert félnek egy őket egyáltalán nem érintő problémától.

Tudomásom szerint Európában mind az orvosok, mind pedig a laikusok sokkal kevésbé aggodalmaskodnak amiatt, hogy mit szabad és mit nem szabad enniük, mint Amerikában! Örülök ennek! Egy barátom nemrég meglátogatta a testvérét, egy befolyásos állami egészségügyi intézetben dolgozó doktoruót Prágában. A barátom döbbenet tapasztalta, hogy mennyire keveset törődnek ott az emberek azzal, mit szabad és mit nem szabad enniük. Szinte pánikba esett, amikor a nővére egy gazdagon megrakott tálat tolt elé, de a nővére nevetve biztatta: „Ugyan már, bármit chetsz, amit kívánsz, semmi bajod nem lesz tőle!”

Vajon miért csüngnek az amerikaiak ennyire ezeken a főbiákon? Talán a puritanizmus egyfajta tudatalatti túlélésé-

ről van szó, ami miatt bizalmatlanok vagyunk az „élvezetekkel” szemben? Rémülten utasítunk magunktól el minden dolgot, amit szeretünk, mondván, hogy biztos nem tesz jót nekünk.

Visszatérve Po Csü-ji költeményére, minden erőmet latba vetve igyekeztem rámutatni, hogy a saját intuicióm – már gyerekkoromtól kezdve – az ő általa jelzett irányba terelt, s ezt az eddig szerzett tapasztalataim csak tovább erősítették. Felfedeztem – megint csak nagy örömmel –, hogy Robert Browning költő is a saját természetére bízta magát, legalábbis az ételeket illetően. A következő szövegrész William Lyon Phelps *Robert Browning** című könyvéből származik.

Browning élete boldog, kellemes és egészséges volt. Eltekintve a fiatalabb éveiben gyakran kínzó fejfájásaitól, soha nem ismerte a betegséget vagy a testi gyengeségeket, fájdalmat. A fia elmondása szerint apját napközben soha nem látta ágyban fekvve, egészen a legutolsó betegségéig. Igazán bámulatosan jó volt az emésztése. Sziklaszilárdan hitte, hogy bárki bármit nyugodtan megehet, ha ízlik neki. Egy adott étel egészséges voltát egyértelműen jelzi, ha valaki jóízűen eszi.

Körülbelül ennyit akartam erről elmondani, már csak egy valami hiányzik: a tézis, amiért síkra szállok. Hagyatkozzunk bátran a saját természetünkre, vágyainkra; ezeknél megbízhatóbb iránymutató úgyszólván nincs. Pontosan megmutatják, mi a jó nekünk. Figyelemre méltó, hogy ez az állítás micsoda aggodalmat vált ki az ellenzők táborában. Még figyelemre méltóbb, hogyha közülük valaki olyan emberekről hall, akik egész életükben pontosan azt ették, itták, amihez kedvük szottyant, és mégis kicsattanó egészségüknél örvendenek, ak-

* Indianapolis, The Bobbs-Merill Company, 1915. 28. o.

kor szinte kivétel nélkül mindig a következőképpen reagálnak: „Hát persze! Ezeknek az embereknek bizonyára kivételes vasszervezetük van.” Erre az a válaszon: „Miért az a szükségszerű, hogy az említett emberek szervezete páratlanul egészséges? Miért nem lehet, hogy a dolog éppen fordítva van, azért egészséges a szervezetük, mert egész életükben azt ették és itták, amit szerettek?”

32.

Hagyjuk, hadd menjenek a dolgok a maguk útján

Létezik egy olyan erkölcsfilozófia, amelyre az jellemző, hogy: „Hagyjuk, hadd menjenek a dolgok a maguk útján, ne avatkozzunk be, ne erőszakoljuk rá a saját akaratumkat a természetre, engedjünk a dolgoknak szabad folyást, ne próbáljuk megreformálni, „megjobbítani” a világot, egyszerűen fogadjuk el olyannak, amilyen.” Ezt a filozófiát, azt hiszem, kvietizmusnak nevezik. Ez a filozófia rettenetes szálka sok „aktivista” szemében, akik úgy vélik, ez a lehető legrosszabb hozzáállás! A világ legtöbb gáztettéért, gonoszságáért ez a filozófia tehető felelőssé. Szerintük kizárólag a legeslegvégső esetben, ha már valóban semmit sem tehetünk, hagyhatjuk a dolgokat a maguk útján menni. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy szörnyűségek történjenek a világban! Rajtunk múlik, hogy megakadályozzuk-e a szörnyűségek bekövetkeztét. Azt hiszem, nincs még egy filozófia, amely egyese ket annyira irritálna, mint a kvietizmus. Sokan úgy vélik, a kvietizmus azoknak „az ízig-vérig önző egyéneknek” felel meg tökéletesen, akiknek „mindenük megvan az életben, amire

csak vágnak, és a fenébe kívánják embertársaikat". Az aktivistákkal szemben a kvietizmus nyugodtan (vagyis kvietistán) rámutat – vagy néha nagyon is aktívan –, hogy mi is a probléma az aktivistákkal. Belevágnak a világ „megjavításába”, de még azok is, akiket a legjobb szándék vezérel, általában „elfuserálják” a dolgokat. Csak azt érik el, hogy még rosszabb lesz minden, mint volt. A kvietizmus például emlékeztet arra, hogy a forradalmak gyakran a megdöntött zsarnokságok helyébe még kíméletlenebbeket ültettek.

Nem feladatom, hogy a kvietizmus–aktivizmus vitában állást foglaljak. Bevallom, jómagam inkább a kvietizmus felé hajlok, a híveiben jobban bízom, mint az aktivistákban. Ám nem hiszem, hogy a világ jobbítására tett minden erőfeszítés eleve elfuserált és sohasem hasznos. Néha igen, néha nem. Nem állnak rendelkezésemre statisztikai adatok, hogy eldönthessem, a kettő közül melyik van inkább túlsúlyban. Jómagam, mint említettem, inkább a kvietizmussal szimpatizálok. Ha azonban egy kvietista fennhangon hirdeti a filozófiáját, ha azt mondja az aktivistának, hogy nem kell tevékenynek, aktívnek lennie, akkor ezt éppoly nevetségesnek tartom, mint mikor egy aktivista mondja a kvietistának, hogy aktívabbnak kellene lennie. Ezzel el is érkeztünk a fő mondanivalómhoz.

Az iménti fejtegetésben a kvietizmus–aktivizmus ellentétet ostoba dualitásnak tekintettem! Természetesen azon az állásponton vagyok, hogy az ember a természet – de mondhatnánk univerzumot vagy világegyetemet is – része, és nem áll rajta kívül. Mármost tételezzük fel, jómagam égek a vágytól, hogy a világban megváltoztassak bizonyos dolgokat. Ha csak határozottan és hatékonyan nem vetek gátat ennek a vágyamnak, akkor megpróbálom nyelvbe ütni az elképzeléseimet. Vajon a hőn óhajtott vágyaim keresztülvitele lehetartozik-e a dolgok rendjébe vagy sem? Más részről, ha erőnek erejével megfékezem magam, és nem teszek semmit, akkor ez az önmegtartóztatás – ez a nem-cselekvés – nem

tartozik-e bele éppúgy a dolgok rendjébe? Mi a csudáért nem hagyom, hogy a dolgok a saját medrükben haladjanak, a maguk útját kövessék, hiszen mi más is az én utam, mint ezek egyike?

Amire ki akarok lyukadni, nem egyéb, minthogy az emberek mindenképpen a maguk útját járják. Legyen bármelyik is az az út, ha egyszer azon haladnak, az a sajátjuk! Bármelyik utat járják is, azt helyénvaló az „ő útjuknak” nevezni.

Tisztán logikai alapon nézve tehát a kvietizmus meglehetősen semmitmondó. Nekem azonban mégis nagyon tetszik. A fenti elemzésből látszik, a kvietizmus és az aktivizmus nem is képvisel annyira eltérő filozófiai nézőpontot, inkább személyes vérmérsékleti különbségeket jelent meg. Én is inkább lelkialkatom miatt vagyok kvietista, semmint filozófiai meggyőződésből. Jobban szeretek élni és élni hagyni, mint beleártani magam a világ dolgaiba. De nem vagyok fanatikus híve egyetlen be nem avatkozási doktrínának sem. Egyszerűen csak általában nem szeretek beavatkozni. Ami pedig az aktivistákat illeti, akik buzgólkodnak, nyüzsögnek, minden lében kanalak és szüntelenül beleütik az orrukat mindenbe, én bizony őket sem akarom meggátolni ebben, járják ők is a maguk útját.

33.

Miért nem szabad semmire sem vinnünk?

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy hippi. Életfilozófiájának alapelve szerint az embereknek arra kell törekedniük, nehogy vigyék valamire. Pontosabban azt vallotta, hogy a három legnagyobb csapás, mely valakit érhet, a következő: 1. hírnevet szereznii; 2. vagyont szereznii; 3. tekintélyre szert tenni. A szülei nagyon nyárspolgárok voltak – legalábbis szerinte –, és váltig azt hangoztatták, hogy igenis vinni kell valamire az életben. Éveken át kérlték, szép szóval és fenyegetésekkel próbálták kiverni a fejéből azt a „gyerekes” elképzelését, hogy az embernek nem szabad semmire se vinnie az életben. Azt mondták: „Különösen szomorú mindez a te esetedben, aki olyan tehetséges vagy. Te, aki annyi mindent elérhetnél az életben, pont te fecsérelsz el mindent arra, hogy ne vidd semmire.” De minden hiábavalónak bizonyult! A hippit éppoly kemény fából faragták, mint a szüleit, éppoly hajthatatlan és tántoríthatatlan maradt. Nem és nem akart semmit sem elérni az életben. Nem arról volt tehát szó, hogy a hippi lusta és tohonya alak lett volna!

Nem, szokatlanul élénk és dús fantázia jellemezte. Igaz, ki nem állhatta az iskolát, és nagyon hamar lemorzsolódott. Iskola helyett aztán minden idejét a könyvtárban töltötte. Falta a könyveket, megszállottan olvasott, mohón szívta magába a tudást, mint a szivacs a vizet. De ha megkérdezték „Mihez kezdesz majd ezzel a sok tudással? Milyen gyakorlati hasznát veszed a tanultaknak? Miként segítenek elérned valamit?“, akkor így válaszolt: „Már ezerszer megmondtam, nem akarom a tudásomnak gyakorlati hasznát venni, nem akarok semmit elérni vele. Éppen ellenkezőleg, a leghatározottabban semmire sem akarom vinni!”

Egyértelmű volt, hogy nem a lustasága az akadály, még csak nem is a képességei hiányoztak. Nem, nála ez tisztán ideológiai kérdés volt: nem szabad semmit sem elérni. Egyszer a szülei ellen intézett különösen szenvedélyes kirohanása alkalmával így fakadt ki: „Pokolba az egésszel! Inkább milliószor feszítsenek keresztre, haljak keserves kínhalált, mintsem hogy elérjek valamit!” Több se kellett a szüleinek, ettől aztán végleg kétségbe estek, menten elküldték egy pszichiáterhez. Mondanom sem kell, ők választották meg, hogy kihez. Egy szenilis, begyöpösödött fejű orvost találtak, aki végképp képtelennek bizonyult megtalálni a hangot a fiúval. A fiú, pedig jóllehet látszólag rendkívül udvariasan viselkedett, egy pillanatig sem segített, mindvégig ingerelte a pszichiátert fölényes, zárkózott, önelégült hallgatásával. Néhány hónap elteltével a pszichiáter reménytelenül széttárta a kezét, és azt mondta a szülőknek: „Bár biztos vagyok benne, hogy a fiúk állapotát helyesen diagnosztizáltam, mégsem tudok szinte semmit sem tenni a gyógyulása érdekében.” „De mégis mit állapított meg?” – érdeklődtek kíváncsian a szülők. „Nos hát, úgy vélem – mondta bölcsen a pszichiáter –, a fiúk fő problémája, hogy nem akarja semmire se vinni.”

Hősünk kapcsolata a többi hippéhez is meglehetősen érdekesen alakult. A társai inkább természetes hajlamuk miatt lettek hippik, semmint ideológiai meggyőződésből. Szá-

mukra nyilvánvaló volt, hogy egyetlen épeszű alak se akarja vinni valamire, így ez még álmukban sem merült fel. Eszükbe sem jutott, hogy másképp éljenek. Nem éreztek szenvedélyes, profetikus elhivatottságot az igéjük hirdetésére. Tökéletesen megelégedtek azzal, hogy ők nem viszik semmire, nem éreztek a leghalványabb késztetést sem mások meggyőzésére. De a barátunkkal más volt a helyzet! Ő nem elégedett meg ennyivel! Ő úgy vélte, másoknak is részesülniük kell a megváltásból, és az ő küldetése a világ megmentése attól a rémségtől, hogy valamit is elérjenek. Tulajdonképpen az nem sokat izgatta, ha a világ mint egész viszi valamire, csak az borzasztotta el, ha egyvalaki tenné ezt.

A barátai egytől-egyig jóra való fickók voltak, de egészében véve meglehetősen közönyösek. Kábítószeresek is néha, amit ő soha nem tett. Úgy érezte, a kábítószer csak elvonmá értékes energiáit, amelyekre pedig igen nagy szüksége van. Jobbnál jobb érvekkel kell előrukkolnia, hogy meggyőzze az embereket, ne akarják vinni valamire. Továbbá, ellentétben a barátaival, benne hatalmas életöröm tombolt. Azt mondogatta: „Az élet gyönyörű! Ha nem élnék, az a csodálatos lehetőségem se lenne, hogy bebizonyítsam, nem szabad semmire se vinni.” Az ő szemé előtt az életben csakis két óriási cél lebegett: 1. semmit sem elérni, 2. bebizonyítani, hogy nem szabad elérni semmit.

A barátai természetesen a hippí filozófia szószólóját, a nagy profétát látták benne. Sokat utazott, sok beszédet tartott szerte a világban, egytől egyig mind arról, miért nem szabad vinni valamire, és a beszédei mind igazi gyöngyszemek voltak. A környéken lassanként egyre veszélyesebbnek tartották, bizonyos szempontból még a drogkereskedőknél is veszélyesebbnek. Sok főiskolai, egyetemi diákot térített meg, olyan diákokat, akik nélküle biztos sokra vitték volna. Ám hatására egymás után maradoztak ki az egyetemekről, s követték a könyvtárba. Mindannyian megfeszített erővel tanultak, ám gondosan ügyeltek arra, hogy a tanultaknak

semmi gyakorlati célja ne legyen! Egy idő után már kiszorultak a helyi könyvtárból, ezért aztán befogadta őket hatalmas, tágas otthonába. A ház a szüleié volt, ők ugyanis vitték valamire! Itt aztán egy híres irodalmi klubot alakított, melynek munkái mind a mai napig ismeretesek.

Az eszméi egyre szélesebb és szélesebb körben terjedtek. Egy szép napon egy könyvkiadó képviselője kopogtatott az ajtaján és azt ajánlotta neki: „Nézze, fiatalember, önnek rendkívül figyelemreméltó eszméi vannak! Álljon neki, írja le a gondolatait csokorba szedve, rendszerezetten egy könyvben!” A mi hippink kapva kapott az ötleten, mivel így okoskodott: „Hány embert sikerült megtérítenem pusztán azzal, hogy beszéltem nekik! Mennyivel többre leszek képes hát egy egész könyvön keresztül.” Így néhány hónap megfeszített munkája után befejezte jól ismert mesterművét „Miért nem szabad semmire sem vinnünk?” címmel. A kiadók szinte úsztak a boldogságban, jó vásárt reméltek. Nem is csalódtak, a könyv futótűzként terjedt szét mindenfelé! A példányokat nemcsak a világ összes hippije vásárolta, hanem mindazon szülők is, akik féltették gyerekeiket, és nem akarták, hogy hippinek álljanak. Végére is a könyv érvei annyira szellemesek és meggyőzőek voltak, hogy a szülőknek a megfelelő cáfolatokhoz ugyancsak töviről-hegyire át kellett rágniuk magukat az egész könyvön. Akárhogyan is, néhány hét leforgása alatt a fiúból multimilliomos lett.

Egy szomorú napon a fiú, mintha csak kést döftek volna a szívébe, rádöbbsent, micsoda borzalmas helyzetbe került. Így kiáltott fel: „Istenem! Istenem! Mit tettél velem? A tömérdek ember közül pont én vittem valamire! Egészen pontosan: 1. óriási hírnévre; 2. óriási vagyoni; 3. óriási tekintélyre tettem szert. Elárultam mindent, amiben csak hittem. Édes Istenem, mit tegyek? Mit tehetek?”

Itt megállok, kedves olvasó, mert én is tudni szeretném, hogy mit tegyek. Hogyan fejezzem be ezt a történetet? Hagyjam, hogy hősünk öngyilkosságot kövessen el? Nem, ez túl-

ságosan szomorú lenne. Mivel zárjam hát hősiink történetét? Tulajdonképpen be kell-e egyáltalán fejeznem? Talán az elnézőbb olvasók eltekintenek a történet befejezésétől, s megelégszünk néhány záró megjegyzéssel.

Először is, a történetből nemigen lehet erkölcsi tanulságot levonni. Inkább egy filozófiai problémára akart rávilágítani, bár nehéz megmondani, mi is az. Összegezve, a jelen esetben valaki épp azzal vitte valamire, hogy váltig az ellenkezőjét hirdette. Ez valami hegeli dialektikát sejtet? Vagy a taoista „nem-cselekvésen keresztüli cselekvést”, „az erőfeszítések tagadása révén elért sikert”? Persze mondhatja valaki, hogy ez nem tisztességes. Végül is a hippi, a maga módján, törekvő volt. Hát nem dolgozott keményen a könyve megírásán? Szerintem viszont ezt sem tisztességes kijelenteni. Én a hippiről igenis feltételezem, könyvének megírásában valóban nem a hírnév, a gazdagság vagy a tekintélyszerzés vezette, hanem csakis a filozófiáját akarta minél hívebben kifejteni.

Még egy utolsó megjegyzés a történethez – és ez talán befejezésnek is megteszi: egy gondolat különösen bántotta hősiinket. Az, hogy társai, a többi hippi, nem fogják többé szeretni, elfordulnak tőle, úgy érzik majd, csúful elárulta ügyüket. Ebben jócskán tévedett! A többiek csak még jobban szerették! Teljesen el voltak ragadtatva a sikerétől, s így ujjongtak: „Milyen csodálatos! Milyen nagyszerű! Gondoljunk bele! Valaki közülünk vitte valamire.” Egyszer aztán az egyik hippi barátjától ő maga is értesült erről. Döbbenően kérdezte: „De hát hogyan tudtok gratulálni a sikeremhez? Hogyan tudjátok így elárulni az eszméiteket?” A barátja azonban bölcsen ezt válaszolta: „Szó sincs róla, hogy elárultam volna a filozófiámat, inkább módosítottam. A te péklád rávezetett – és azt hiszem, nemcsak engem –, hogy voltaképpen nem a »valaminek az elérését« ellenezzük, hanem pusztán az erre való törekvést.”

34.

Erőfeszítést tenni

Világéletemben a lelkem legmélyéig borzasztott „az erőfeszítést tenni” gondolata. Még ma is végigfut a hátamon a hideg, ha meghallom, éppúgy, mint gyerekkoromban. Magam sem tudom miért, de ez a helyzet.

Persze könnyen elképzelhető, hogy ha jobban megerőltettem volna magam, akkor többre „vittem” volna az életben, mint így. (Ki tudja, mi mindent érhettem volna el!) Mint mondtam, meglehet, bár kötve hiszem. Ha mégis, az borzasztó dilemma elé állítana! Egyfelől ugyanis remek dolog vinni valamire, minden ellenkező híresztelés ellenére. Mondjon erről bárki, bármit, beleértve engem is! Másfelől viszont rettenetes dolog erőfeszítést tenni. Legalábbis szerintem, ha valaki más véleményen van, akkor ez a probléma őt természetesen hidegen hagyja. A kérdés tehát a következő: miképpen vihetjük valamire anélkül, hogy ennek érdekében megerőltetnénk magunkat?

A problémából kétfajta kiút is adódik. Az egyik, ha valaki azt mondja: „Ami engem illet, egyáltalán nem izgat, ha erőfeszítést kell tennem! Nem vagyok sem lusta, sem puhány, egyáltalán nem ijedek meg egy kis munkától. Én tulajdon-

képpen nem rokonszenvezem azzal a dekadens felfogással, hogy mindennek erőfeszítések nélkül kell az ölünkbe hullania. Nekem szükségem van arra, hogy az élet néha erőpróbák elé állítson. Mit érthet egy kis erőfeszítés? Én igazán cseppet sem bánom, ha meg kell erőltetnem magam – feltéve persze, ha ezzel viszem is valamire.”

Igen, ha valakinek ilyen a természete, akkor ez kiút a fenti dilemmából. Az ilyen ember előtt megemelem a kalapom, és sok szerencsét kívánok neki.

Van egy másik természetesen adódó kiút. Ha valaki azt mondja: „No de ki akarja vinni valamire? Mi a csudának ez a kíméletlen törekvés, minek akarunk valamit elérni? Azzal kell törődnünk, hogy mivel tartozunk Istennek és felebarátainknak! Ne az legyen a legfőbb gondunk, mi hogyan tudjuk vinni valamire, ne csak a saját jólétünkkel törődjünk. Én szerencsére felette állok ennek a bűnös törtetésnek. Így aztán számomra ez a probléma nem is létezik.”

Mármost, ha valaki így érez, előtte is megemelem a kalapom, és neki is sok szerencsét kívánok.

De engem elsősorban azok a harmadik típusú emberek izgatnak, akik igenis akarják valamire vinni, de a leghatározottabban elzárkóznak mindenfajta erőfeszítéstől. Az ő esetük reménytelen? Számukra nincs kiút? A legtöbben persze nem sok jóval biztatnának egy ilyen embert: „Vedd tudomásul, a te eseted kilátástalan! Reménytelen, mivel te egyszerre két irdatlan ostobaságot is elkövetsz! Először is micsoda méltatlan dolog azt kívánni, hogy valamit elérj! Az igazán nagy emberek szerények. A legkevésbé sem a saját nagyságuk elérése lebeg a szemük előtt!* Így magának az elérésnek a vágya gátolja, hogy elérj valamit. A második hiba az erőfeszítések elutasítása. Hogy várhatod, hogy bármire is vidd, ha nem teszel érte semmit? Abban bízol, a tehetséged majd min-

* Te jó Isten, milyen iszonyú hamisan hangzik ez!

den akadályt legyőz? Ez óriási tévedés! Erőfeszítések híján a legnagyobb tehetség is szégyenletesen elkallódik. Nem azt mondta Edison is „A zseni egy százalék tehetség, kilencvenkilenc százalék verejték”? Szóval nem akarsz erőfeszítéseket tenni? Csakis a pillanatnyi örömöknek élsz! Akkor viszont ne várd, hogy bármire is viszed! Tehát a második vétked az erőfeszítések makacs elutasítása! Így aztán kétszeresen reménytelen a helyzeted. Eleve helytelen valaminek az elérésére törekedned, és ezt ráadásul még tetézed is azzal, hogy a legkevesébbé sem vagy hajlandó érte megerőltetni magad. Ha el akarsz érni valamit, az a legkevesebb, hogy egy kicsit megdolgozz érte. Fogyelem, fiacskám, fogyelem!

Most egyáltalán nem viccelek, egyesek valóban így beszélnek! Természetesen az én leírásom erős túlzás, kicsit divatjamúlt is talán, sokan mégis így gondolkodnak. Legalábbis velem ilyen szellemben beszéltek, ebből merítettem a leírtakat.

Térjünk azonban vissza az emberek harmadik típusához, akik ugyan vinni akarják valamire, de az erőfeszítés gondolatától irtóznak, akárcsak jómagam. Tényleg reménytelen a helyzetük? Korántsem! Elegendő csak egy pillantást vetnünk a történelemre! És természetesen a szerző legkedvesebb történelmi alakjaira – a taoista filozófusokra. Hogy is lehetne másképp? Vegyük például Lao-cét és Csuang-Csout! Tagadhatatlan, ők aztán vitték valamire! Jó ég! Hisz műveiket ma is – kétezer-hatszáz év eltelte után is! – éppoly buzgón olvassák, mint egykoron. Ha ezt nem tekintjük valami elérésének, akkor mi a csudát? Semmi kétség, sokra vitték! Bizonyos értelemben hasonlítanak az előző mesém hippijéhez. Éppen a nem cselekvés, a nem tudatosság eszméinek hirdetésével, azzal, hogy hiábavalóságnak minősítették a hírnév és a gazdagság hajszolását, tettek szert roppant hírnévre! Az ő sikereiktől jobban el vagyok ragadtatva, mint bárki másétól. Ez aztán taoizmus a javából! A sikerük fényes bizonyítéka a filozófiájuknak.

Most már csak az a lényeges kérdés, vajon ők tettek-e erőfeszítést? Ez igencsak összetett és meglehetősen bonyolult probléma. Ahhoz, hogy erre választ kapjunk, a tao legmélyébe kell behatolnunk! Az egyik legfőbb taoista alapelve a *wu wei*, vagyis a „nem-cselekvés” cselekvésének tana. Vajon csak tanították volna ezt a filozófiát anélkül, hogy maguk is e szerint éltek volna? Feltétlenül ilyen szellemben kellett élniük, különben miképpen tudtak volna úgy írni, ahogy írtak?

Mi ez a *wu wei*? Sajnos egyetlen igazán helyénvaló definícióját sem ismerem és egyetlen racionális magyarázatot sem vele kapcsolatban. Úgy érzem, csak akkor járok el helyesen ezzel a fogalommal, ha példákon, a használatán keresztül mutatom be.* Ha a *wu wei* fordításaként a nem cselekvés cselekvése értelmetlennek tűnik, akkor talán az erőfeszítés nélküli cselekvés találébb, jobban illik a mondandónkhoz. Így maradjunk ez utóbbinál.

Egy már idézett taoista mondás – „A tao semmit nem tesz, mégis minden általa lesz” –, szellemiségét tekintve nagyon közel jár az erőfeszítés nélküli cselekvés gondolatához. Ha egyáltalán valamiről, hát akkor a taóról biztosan elmondható, hogy erőfeszítések nélkül cselekszik! És ha a taoista bölcssek harmóniában éltek a taóval, akkor ők is erőfeszítések nélkül cselekedtek? Kínkeservvel írták-e, amit írtak, vagy a tao creje vezette tollukat? A taóról Lao-ce a következőket mondta:

*Ha keresed, nem találsz
Ha hallgatod, nem hallod
De bármennyit koptathatsz,
Kimeríteni sosem tudod.*

* Ez Wittgenstein mondására emlékeztet: ne a jelentéssel törődj, csak a használattal!

Tehát a tao kimeríthetetlen ereje magyarázná a taoisták sikereit? Ők vajon ezt miként érezték? A fejükből pattantak ki a szavak és az eszmék, vagy pusztán közvetítették azokat? Kitalálták, vagy csak passzívan átadták azokat? Tevékenynek vagy tétlennek érezték-e magukat írás közben? Netán egyiknek sem? Más szóval, azt vetették papírra, amit kigondoltak, vagy írásaik önálló életet éltek, lebegtek céltalanul, mint felhők a szelek szárnyán?

Nézzük, hogy a következő csodálatos szövegrészben, Szu Tung-po (Észak-Szung-beli költő), hogyan tekint a saját írásaira.

*Írásaim olyanok, mint egy végtelen folyó vize, mindenféle szertefolyik. Sima talajon hömpölyög, árad, könnyedén megtesz akár ezer mérföldet is egy nap. Ám ha sziklába, hegybe ütközik, megtörik, ide-oda kanyarog, különféle formákat vesz fel, magam sem tudom, hogyan. Csak annyit tudok, mindig arra megy, amerre kell, és ott áll meg, ahol kell. Ez minden, ennél többet én magam sem értek.**

A fenti szövegben az a legmeghökentőbb, hogy a költő szerint a verssorai olyanok, mintha önálló életet élneek, és nem mintha ő írná vagy irányítaná őket. Ez is egy illusztrációja a wu weinek.

Másutt Szu azt mondja: „A költemények, akár a víz, úgy törnek elő.” És megint:

*Egy új vers, akár a kilőtt nyílvesző,
Ha kezünk egyszer elengedte,
Megállítani hiába is igyekezne.*

* Köjirő Yoshikowa: *An Introduction to Sung Poetry*, Harvard University Press, 1969. 102. o.

A következő két vers egyike sem szükséges a fejezethez, de annyira szívemhez nőttek, hogy nem tudom kihagyni őket. Az első versrészlet Tao Juan-ming (4. század) ama hűsz költeményének egyikéből való, amelyeket „A borívás” címmel írt.

*Ezer éve már, hogy eltévedtek az emberek,
És szívüket fősვნénység szállta meg
Hiába van boruk, nem isszák
A hírnéven kívül egyébre nincs gondjuk*

A következő költemény Szu Tung-po-tól a fentire épül, szinte ugyanazokat a szavakat használja. Juan-ming-ról szól.

*Eltévedtek, s csak tévelyegnek az emberek,
A szavuk már régen nem a szívükből fakad.
A Jang-ce-től délre, a finom nemes lám
Még részegen is csak a hírnévre gondol.
Egyedül Juan-ming tiszta igaz ember
Beszélget, nevetgél, így tölti életét
Ahogy a szélben hajladozó bambusz
Leng és remegnek rajta a levelek,
Mindegyik szeretszét áll és más-más alakú.
Mikor van bora, maguktól írónak versei.**

Erre sok olvasó felhördülhet, mondván „Hát persze egy művész munkája könnyen lehet erőfeszítés nélküli, ha már mestersége csúcsára ért! Hisz a valódi mesterségbeli tudás isnérve épp az, hogy munkáin nyoma sinces az »erőfeszítésnek«. A jó író írásai nem verejtékszagúak. A jó bűvészen sem látszik az erőlködés mutatványai közben. A jó sofőr autója mintha magától menne. A virtuóz zenész játéka könnyed, ha nem az lenne, nem lenne virtuóz. Csak éppen arról feledkeziünk meg, hogy milyen óriási munka, energia, fegyelem,

* Uo. 121-122. o.

erőfeszítés kellett ennek a tudásnak a megszerzéséhez! Tehát az erőfeszítés ott van a mesterségbeli tudás elsajátításában, és nem a gyakorlásában. Így hát mindez a hangzatos, kínai wu wei dolog jócskán félrevezető! Csakis a végeredményre koncentrál, és teljesen figyelmen kívül hagyja azt a rengeteg gyötrelmet, mely a tanulással jár!"

Erre az a válaszom, hogy egyáltalán nem feledkeztem meg erről. Egyszerűen csak nem hiszek benne! Elismerem, a tanulás sokszor erőfeszítésekkel jár, ám az a lényeg, hogy nem mindig. Vagy aní még ennél is lényegesebb: sokszor tanulunk erőfeszítéssel, holott nem kellene. Más szóval azt állítom, hogy a wu wei – az erőfeszítés nélküli cselekvés – magára a tanulás folyamatára is alkalmazható! Igen, éppen ez a fejezet fő mondanója.

Tekintsük a kínai tájképfestőket. Húsz-harminc évig is eltartott, míg valaki igazi tájképfestő mesterré vált. Chao Meng-Fu ezt mondja:

*Egy egészen aprócska gyerek már hajnalban elkezdi festeni, és az este az ő ügyességét dicséri. Valóban egy ilyen kisgyereken még az anyatej szaga érződik. Általában tíz évig tart, míg egy művész megismeri a festékeket. Újabb tíz év, amíg elsajátítja az általános mesterségbeli fogásokat, s végül még tíz év, ameddig a saját egyéni stílusát kialakítja. Egy fogékony, jó eszű tanuló szorgalmasan igyekszik kiköszörölni a hiányosságait, eközben nem ér rá a népszerűséget hajhászni. Ahogy a művészete elég éretté válik, természetesen nem marad el a jutalom sem. Azt javaslom hát, kerüld a korai népszerűséget egy nemesebb cél elérése érdekében.**

* Lin Yutang (ford.): *The Chinese Theory of Art*. New York, G. P. Putnam's Sons, 206. o.

Szóval, harminc év! Hát ez aztán erőfeszítés a javából, igaz? De az-e valóban? Vagy csak a munka szeretete? És az igazi munkaszeretet tekinthető-e erőfeszítésnek?

Azt hiszem, ez utóbbi a döntő kérdés! Sajnos nem ismerek objektív tudományos módszert ennek eldöntésére. Nem állítom, hogy nincs, vagy hogy a jövőben nem találunk ilyet, de jómagam nem ismerem. A felvetett kérdésre csak a saját tapasztalataimra hivatkozva tudok válaszolni. Nem egyszer megfigyeltem magamon, ha valami olyasmit tanultam, amit szerettem, akkor nem számított, mennyi ideig tartott, soha egy pillanatig sem éreztem, hogy erőfeszítést teszek. Azonban, ha olyan tárgyat tanultam, amit utáltam – ezt néha meg kellett tennem, csak azért, hogy a teljesen ostoba és hasznavehetetlen iskolai követelményeknek megfeleljek –, nos akkor valóban szörnyen kínlódtam, és teljességgel kárbavesztett erőfeszítéseket tettem. Azok a tárgyak, melyeket szerettem, jól mentek anélkül, hogy akár egy cseppet is meg-erőltettem volna magam. Ellenben azok a tárgyak, melyeket utáltam, nagyon gyengén, minden erőfeszitésem ellenére.

A kérdés máig nem dőlt el: Vajon elengedhetetlenek-e a fájdalmas gyötrődések, igaz-e, hogy nélkülük senki sem képes egy terület mesterévé válni?

Vannak, akik hozzám hasonlóan azt vallják: „Ha igazán szeretsz valamit, akkor erőfeszítések nélkül is meg tudod tanulni.” Mások ezt elvetik: „Ugyan már! Ez jól hangzik, de pusztá vágyálonnál nem több!” Kinek van hát igaza? Vagy van egy harmadik lehetőség is? Azt hiszem, a helyzetet a legjobban a következő szövegrész foglalja össze.*

A Dialogue of P'ang Yün (P'ang Yün beszélgetéseiből) és a Records of Pointing at the Moon (Feljegyzések a Holdra mutogatásból) kiderül,

* Chang Chung-Yuan: *Original Teaching of Ch'an Buddhism*. Patheon Books, 1969. 144. o.

hogy P'ang Yün egész családja, a felesége, a fia és lánya, mindannyian Ch'an elkötelezett hívei voltak. Egy nap P'ang Yün, miközben nyugodtan ült a templomában, megjegyezte:

*Jaj, de nehéz!
 Jaj, de nehéz!
 Ez a sok vizsgálódás,
 Mintha mázsaszámra
 Lenrostokat kellene
 Kiaggatni a fákra
 Hadd száradjon a napon.*

A felesége így felelt:

*Nekem persze könnyű az utam!
 A Pátriárkák tanításait
 Megtalálom itt
 A burjánzó növényeken!*

A lányuk, aki fültanúja volt ennek az eszmecserének, így dalolt:

*Nekem a tanulás
 Nem nehéz, ámde könnyűnek sem
 mondható
 Eszem, mikor megéhezem
 Iszom, ha megszomjazom
 Ha elfáradtam, pihenek.*

IV.

A TAO EGY
ÖRÖMTELI
PARADOXON

Őrült és értelmes filozófiák

A világ filozófiái durván kétfelé oszthatók „őrültekre” vagy „értelmesekre”. Hozzám egyértelműen az előbbi, az őrült áll közelebb. Az értelmes filozófiák ismérvei: józanság, szabatosság, racionalitás, analitikus készség és így tovább. Igen gyakran megvan az a határozott előnyük, hogy értelmescsek. Az őrült filozófiák jellemzői: bolondság, spontaneitás, humorérzék, amoralitás, szépség, istenesség, természetesség, költőiség, abszolút őszinteség, ellentmondásosság, paradoxonok, ugyanakkor hiányzik belőlük a fegyelem, az általános handabanda, és mentesek a konvencionális gondolatoktól és a gátlásoktól. Az értelmes filozófiákkal szembeni legfőbb előnyük, hogy jóval közelebb járnak az igazsághoz! Az „értelmes” iskola követői bizonyára majd felhördülnek ennek hallatán. Nekem szegszik a kérdést, vajon tudom-e „bizonyítani” a kijelentésemet. A válaszom így hangzik:

– Igen, mi sem egyszerűbb ennél, feltéve, ha adhatok őrült bizonyítást, s nem kell feltétlenül ésszerűnek lennie.

De természetesen ebbe nem mennek bele!

Érdekes megfigyelni, hogy lehet a különböző embereket a két kategória valamelyikébe besorolni. A pszichológusok,

pszichiáterek, közgazdászok, szociológusok, társadalomtudósok általában inkább az „értelmes” kategóriába, míg a művészek, költők, zenészek, és – a legnagyobb örömomre –, a kémikusok, elméleti fizikusok, matematikusok, különösen a matematikai logikával foglalkozók inkább az általam „őrültnek” nevezett kategóriába tartoznak. Tapasztalataim szerint a legragyogóbb logikus koponyák egyszerre rendelkeznek a dolgok mély „racionális” megértésével és az „őrültség” iránti bámulatos érzéssel. Nem is csoda! Az őrült filozófia az egyik legüldözött dolog a világon, teljesen tisztánlátó és abszolút elengedhetetlen a világ igazi megértéséhez.

Az őrültég egyik csodálatos vonása, hogy képes valakit még kedvesebbé, szeretetreméltóbbá, türelmesebbé tenni. Ha valaki elég bolond, akkor rövid időn belül még a józanságot is – ami egyébként elég rémséges – képes elviselhetővé varázsolni. Az őrültség magasabb szintjén pedig az őrültség és a józanság egész kettőssége eltűnik, és a kettő eggyéolvad.

Félreértés ne essék, semmi szín alatt sem vagyok az értelmes filozófia ellen. Végére is az értelmes filozófiával szembeállítva még erőteljesebben kidomborodik az őrült filozófia csodálatossága!

A kedves olvasó talán nem bánná, ha mindkettőre mondanék példákat. A helyzet az, hogy az értelmes filozófiára számtalan példa kínálkozik, különösen a nyugati irodalomban. Elég, ha véletlenszerűen felütjük Arisztotelész egyik művét, máris világosan látszik, mire gondolok. Ami pedig az őrült filozófiát illeti, ennek szemléltetésére álljon itt Csuang-Csou következő szövegrésze.

A régiek tudása tökéletes volt. Mennyire tökéletes? Elmondom. Először még azt sem tudták, hogy léteznek dolgok. Ez a legtökéletesebb tudás, ehhez semmi nem tehető hozzá. Később már ismerték a dolgokat, de nem különböztették meg őket. Idővel aztán már megkülönböztették, ám

*nem fűztek hozzájuk értékítéleteket. Mikor már ítéleteket is alkottak, a tao megsemmisült. A tao eltűnésével pedig megjelentek az egyéni preferenciák.**

Erre a fejezetre egyetlen mentséget tudok felhozni, hogy értelmes! Talán enyhítő körülményként hozzáteszem egy okos barátom megjegyzését: „Igen, valóban fenemód értelmes, olyan őrült módon az.”

* Oswald Siren: *The Chinese on the Art of Painting*. Schocken books, New York, 1971. 184. o.

Nem lenne mulatságos, ha —

Bizonyára sokan ismerik a kínai taoista filozófus Csuang-Csou híres történetét, amikor azt álmodta, hogy ő egy pillangó. Másnap így tündődött: „Tegnap álomban pillangó voltam. Ma Csuang-Csou vagyok. Vagy inkább ma vagyok pillangó, aki azt álmodja, hogy Csuang-Csou?”

Wittgenstein pedig egyszer azt mondta: „Néha az az érzésem, a valódi testem valahol máshol van.”

Azt hiszem meglehetősen szokványos képzelgésnek tekinthető, ha valaki azt gondolja, hogy az élet egy álom, hogy valakinek a teste nem valóságos, vagy hogy meglehetősen igazi teste, csak valahol máshol.

Kedves olvasó, mármost nem lenne mulatságos, ha kiderülne, hogy az ön eddigi élete álom volt csupán? Aztán egyszer csak álmából felébredve rájönne, az igazi teste valahol máshol van. Az igazi teste azonban nem emberi test, nem is pillangó, nem valamely emlősállat, még csak nem is élőlény, hanem voltaképpen egy számítógép! Igen, és ez a számítógép, aki valójában nem más, mint az olvasó maga, néhány

éven keresztül aludt, s álmában az ön „emberi alakjában” öltött testet. Különösképpen ironikus lenne, ha az olvasó még emberi testében, az álmban tagadta volna, hogy a számítógépek képesek gondolkodni vagy hogy lelkük van. Ezek – mondhatja ön – tisztán mechanikus lények. Tegyük fel, hogy az olvasó álmában rendkívül világosan gondolkodott, és megfogalmazta a „gondolkodás” pontos definícióját. Az adott meghatározás logikailag egyértelműen kizárta, hogy a szervetlen anyagok gondolkodni képesek. A meghatározásban szereplő feltétel alapján gondolkodásra csakis élő szervezetek képesek. Az adott definíció szerint tehát a komputerek nem! Most azonban felébredve rácszmél, hogy íme gondolkodik. Ergo a számítógépek – legalábbis néhányan közülük – feltétlenül képesek gondolkodni. Ilyen körülmények között tehet-e mást, mint fogja és felülvizsgálja a gondolkodásról adott meghatározását? Vagy továbbra is makacsul kitart a régi definíció mellett, annak ellenére, hogy le kell vonnia a következtetést: „számítógép vagyok, tehát nem gondolkodom”?

Még tovább fokozná a dolog iróniáját, ha a kedves olvasó álmában fennen hangoztatta volna a test és a lélek azonoságának téziséét. Eszerint minden szellemi tevékenység fizikai alapokon nyugszik, az emberek úgynevezett „gondolatai” nem egyebek, csupán az agyban lejátszódó fiziológiai folyamatok. Annak idején tehát az olvasó a saját gondolkodását azonosította „a testében, agyában” lejátszó fiziológiai mechanizmusokkal, önmagát pedig a valóságban soha nem létezett „testével”. Ám most már felébredve, egyszerre világosan látja, mekkorát tévedett. Természetesen ez még nem jelenti azt, hogy feltétlenül fel kell adnia a test és a lélek azonosságának téziséét, de mindenképpen módosítania kell. Továbbra is fenntarthatja, hogy csakis a fizikai történések a valóságosak, hogy a gondolkodás tisztán fizikai, s így helyesen járt el, amikor önmagát egy fizikai struktúrával azonosította. Most csak arra jött rá, hogy a félrevezető jelek miatt a

saját testét helytelenül határozta meg. Ha állandóan ébren van, nem követi el ezt a hibát. Nem azonosította volna magát egy nemlétező testtel, mindvégig tudatában lett volna, hogy ő voltaképpen egy számítógép, és a „gondolatai” csupán elektromos folyamatok.

Ebben az új helyzetben miként gondolkodna életről, halálról? Tétélezzük fel, álmában sziklaszilárdan hitte, „emberi testének” biológiai halálát nem élheti túl. Kínozta a gondolat, hogy amint a test meghal, vége, az élete lángja is kialszik, miként a gyertyaláng! Most azonban ráébredt, hogy a „teste” - aminek halála oly elviselhetetlenül nyomasztotta - valójában sohasem létezett! Nem érezné magát egy kicsit ostobán? Vagy ezt az érzését elhomályosítaná egy újabb félelem: mi történik önnel, ha a számítógép leáll? Csak gondoljon bele, egy rosszmájú egyén fogja magát, és kikapcsolja a gépet. Ezzel vége, az élete lángja is kialszik, mint egy gyertyaláng.

Tétélezzük fel azonban, hogy ön egy olyan bolygón találja magát, ahol nincsenek rosszindulatú emberi lények, sőt egyáltalán nincsenek emberek. Az egyedüli gondolkodó lények a mozdulatlan számítógépek és néhány körülöttük levő másféle számítógép - robot, ha úgy tetszik -, akik gondoskodnak a többiekről. Ezek a robotok pedig nagyon kedvesek, barátságosak, és biztosítanak arról, hogy amíg rajtuk múlik, kikapcsolásról szó sem lehet. Nincs miért aggódnia tehát, élete lángja szakadatlanul lobogni fog. Hovatovább, ha egy tranzisztora vagy bármely más alkatrésze kimerülne, azt azonnal kicserélik, semmi probléma.

Am ön erre mondhatja:

- Ez mind nagyon szép, de mi történik akkor, ha az egész naprendszer leáll, megszűnik a napenergia, nem lesz, ami elektromos energiával lásson el, akkor mi történik velem?

- Ez sem jelent problémát - biztosítják -, hiszen mielőtt ez bekövetkezne, a tudomány már rég megoldotta, miképpen tudja önt egy másik, fiatal, energiától duzzadó nap-

rendszerbe átszállítani. Ott aztán évmilliárdokra elegendő energia van.

– Igen – sikolt fel az olvasó –, de mi történik, ha az egész univerzum megsemmisül? Akkor mi történik velem?

Ebben a pillanatban a kedves olvasó valóban felébred, és legnagyobb megdöbbenésére azt tapasztalja, hogy se nem számítógép, se nem emberi lény, semmi olyasmihhez fogható, melyet ön vagy én valaha is elképzeltünk. Teljesen másvalaki, aki mindvégig csak álmodta, hogy számítógép.

Itt véget ért a képzelődésem. Vajon ki tudja, tényleg csak képzelődés volt-e? Én, a magam részéről, nagyon is komolyan számolok ezzel az eshetőséggel. Nem pusztán arra gondolok, hogy mindez logikailag elképzelhető – ez nyilvánvaló –, de akkor sem lennék túlzottan meglepve, ha mindez csakugyan be is következne.

Utóirat. Úgy vélem, vicces lenne, ha valami különös okból, pár száz év múlva egy jövőbeli történész a következő rövid életrajzot biggyesztené a szerző neve mellé: Smullyan, Raymond M. Excentrikus, hóbortos huszadik századi filozófus, aki magát számítógépnek képzelte.

37.

Egy álom

A keleti filozófiában is különösen kedvelem azokat a történeteket, amelyekben a mester valami égbekiáltó valótlanságot állít. Így például azt a történetet, amelyben az egyik zen mester a következő kijelentést teszi: „Kezdetől fogva soha semmi nem létezett.”

Mindig is izgatott az a hindu (?) gondolat, amely szerint semmi sem létezik. Addig talán azért nem mennék el, hogy azt mondjam, egyet is értek vele, de elbűvölőnek tartom az ötletet és valami furcsa, megmagyarázhatatlan okból rendkívül hasznosnak is. Úgy vélem, mély és nagyon szuggesztív. Az egyetlen gond vele, hogy eddig akárhányszor nekirugaszkodtam, hogy elmagyarázzam, miben is rejlik a szuggesztivitása, próbálkozásaim egytől-egyig mind zátonyra futottak.

Ennek a „nemlétező” életemnek a legnevezetesebb eseménye volt egy harminc évvel ezelőtti álomom. Álmomban megjelent egy nagy jógi, és azt mondta:

Íme! Nézd!

Egy üres univerzum!

Persze erre ellenvetheti valaki: – Ha az univerzum üres, akkor legalább egyvalami létezik, mégpedig az üres univerzum.

Így talán módosítanom kell a költeményemet:

Íme! Nézd!

Még üres univerzum sincs!

Asztrológia

Úgy hallottam, az egyetemeken manapság már asztrológiát is lehet tanulni. Ezzel kapcsolatban egy matematikus barátom szellemesen megjegyezte: – Asztrológia professzort viszonylag könnyű alkalmazni. Míg egy matematikus vagy egy fizikus tanár szerződtetéséhez ismerni kell a munkáit, el kell olvasni a tanulmányait, megnézni az ajánlóleveleit, és így tovább, addig egy asztrológusnál elég, ha elkészítjük a horoszkópját. Aztán megnézzük, mi áll benne, kiolvassuk milyen asztrológus professzor lesz a jelentkezőből.

Mostanáig úgy tekintettem az asztrológiára, mint az egyik legnevezetesebb badarságra. Az asztrológiába vetett hitnél már csak védelmezőinek érveit tartom képtelenebbeknek! Még kamasz koromban egyszer vitába elegyedtem egy gimnáziumi tanárnővel, aki hitt az asztrológiában. Megkérdeztem tőle: – De hát hogyan lehet a legcsekélyebb befolyással valakinek a személyiségére az, hogy a születésekor milyen volt a bolygók állása? – Gravitáció révén – hangzott a szokásos válasz. Ingerülten magyaráztam, hogy az a gravitációs erő, amit a Mars vagy a Vénusz gyakorolhat a Földön világrajött újszülöttre, még akkora sem lehet, mint

az illető születésekor a szobájában lévő széké vagy asztalé. Nem emlékszem már rá, mit válaszolt. Sokkal inkább el tudnám fogadni, ha egy asztrológus nyíltan kiállna amellett, hogy a bolygók *mágikus* hatással vannak ránk, és szó sincs semmiféle jelentős gravitációs hatásról. Túlzás lenne azt állítani, hogy ezzel rögtön egyet is értenék, ám semmiképpen nem utasítanám el kapásból, mint holmi áltudományos magyarázatot. Elismerem, a varázslatokról vajmi keveset tudok – noha, mint említettem, hivatásos bűvészként dolgoztam évekig –, míg a gravitációhoz konyítok valamicskét. Annyit legalábbis igen, hogy a bolygók nem gyakorolnak ránk jelentős gravitációs hatást. De a mágia az más lapra tartozik. Honnan is tudhatnám vajon, hogy a testek között létezik-e mágikus kölesönhatás? És mivel semmit sem tudok a mágiáról, nem vagyok abban a helyzetben, hogy a mágikus magyarázatokat elvethessem. De akkor, kérem, valóban szorítkozzanak a mágiára, és ne akarjanak tudományos színekben tetszelegni!

A mágiára visszatérve én egyáltalán nem tartom kizártnak, hogy voltaképpen az egész univerzum alapvetően mágikus, nem pedig tudományos alapelvek szerint működik. Ki tudja, talán az univerzum nem más, mint egy nagy varázsló? Egy nagy varázsló, aki azonban nem akarja, hogy varázslói hatalmát megsejtsük, ezért inkább olyan színekben tünteti fel a látható jelenségeket, mintha tudományos és szabályos rendszerek lennének. Így akar átverni bennünket, hogy még csak ne is gyaníthassuk valódi kilétét! Igen, ez tényleg lehetséges, és minél jobban belegondolok, annál jobban tetszik az ötlet! Tegyük fel tehát, hogy a mágia az univerzum végső alapelve, és a bolygók jelentős hatást gyakorolnak életünkre. Már csak az a kérdés, melyik bolygóhoz milyen mágikus hatás köthető. Ha a Mars és a Vénusz különbözőképpen befolyásolnak, honnan tudom, hogy melyik miképpen? Ki tudja ezt megmondani? Talán az asztrológusok? Oda akarok kilyukadni, hogy még ha elfogadjuk is a

mágia és a természetfölötti dolgok létét, akkor sincs semmi okunk az asztrológusokra hagyatkozni. Végére is ők honnan ismerhetnék a mágiát, a természetfölöttit irányító törvényeket? Mellesleg, ha már a mágiát „törvények” határozzák meg, beszélhetünk-e még továbbra is mágiáról?

Miután már eleget tréfálkoztam az asztrológusok rovására, hadd keljek a védelmükre. Meglepő módon ugyanis eredetileg ezzel a szándékkal fogtam hozzá e fejezet írásához. Ez az elhatározásom az idők során csak egyre erősebbé vált, mintegy reakcióként arra a tudományos elbizakodottságra, sznobságra, intoleranciára, melyet tapasztaltam. Nemrég beszélgettem egy matematikus barátommal, aki szerint kizárt, hogy akadna intelligens ember, aki lenne olyasmiben, mint az asztrológia. Később a beszélgetés során – nem csekély meglepetésemre – ellentmondott önmagának, aggodalmát fejezte ki, hogy mennyi intelligens embert ismer manapság, akik hisznek az asztrológiában! Szerintem az asztrológiába vetett hit nem szükségképpen az intelligencia hiányát jelzi. Jómagam ugyan csak három-négy olyan emberrel találkoztam, akik hittek az asztrológiában, és őket – kivétel nélkül – valóban különösen ostobának találtam. Tehát a személyes tapasztalataim a barátom véleményét támasztják alá. Ám mégsem értek vele egyet! Ugyanis egyáltalán nem vagyok annyira biztos benne, hogy az asztrológiába vetett hit irracionális – de erre majd később visszatérek. Ám még ha az lenne is, akkor sem jelezne szükségképpen az intelligencia hiányát. Általában elutasítom, hogy az irracionális hitek az intelligencia hiányából fakadnak. Még a babonák sem! Sok nagyon intelligens embert ismerek, akik néha nyíltan, néha titokban a legkülönfélébb füresa babonákban hisznek. Természetesen manapság ezt még maguknak sem mernék bevallani. Ám ettől még nem szabadulnak meg a babonáktól, pusztán elfojtják, s ezzel néha még nagyobb szorongásokat keltenek magukban. Vegyünk például egy igazán őszintén babonás embert. Őt aztán nem lehet

rábírni, hogy utazzon péntek tizenharmadikán. Ezzel ellenében egy racionális, tudományos felfogású egyén, gúnyosan fittyet hányva a péntek tizenharmadikára, igenis utazik ezen a napon. Valami megmagyarázhatatlan okból azonban mégis súlyos szorongásos rohamok törnek rá. Vajon az ilyen ember legfelül ostoba?

De hagyjuk a babonát, és beszéljünk a vallásról. Mindazok, akik azt vallják, nincs túlvilági élet, mit szólnának ahhoz, ha valaki ezzel tudatosan és racionálisan tökéletesen egyetértene ugyan, mégis egész életében rettegne, mi lesz, ha egy nap a pokolra kerül? Vajon egyszerűen ostobának, butának nyilvánítanánk? Pascallal együtt, aki tudatosan hitt a pokol és a mennyország létezésében? Vagy azt állítanánk, Pascal idejében még intelligens emberek is hihettek ezekben, no de manapság? A modern tudomány által biztosított filozófiai felvilágosodás mellett kizárólag ostoba fajankók lehetnek ezekben a „marhaságokban”. Sokan, tudom, így érznek. Megítélésem szerint ezek az emberek elég intelligensek ugyan, de korántsem annyira, mint azt magukról képzelik. Ismerek egy – melleleg erősen Freud-ellenes – pszichiátert, aki egy közös barátunkról szólva ezt mondta: – Ő a legintelligensebb ember – önmagamon kívül –, akit valaha is ismertem. Meglepő módon azonban ez a pszichiáter nem tudta, hogy a közös barátunk lelkes katolikus hívő. Amikor erről felvilágosítottam, teljesen elborzadva tiltakozott. De hát ez képtelenség! Kizárt, nincs olyan intelligens ember, aki hiúne Isten létezésében!

Finoman igyekeztem rávezetni, hogy még ha az istenhit hibás is, nem feltétlenül az intelligencia hiányából fakad. Így próbáltam meggyőzni: – Semmi esetre sem az intelligencia hiányát jelzi, ha valakit belső késztetés hajt, hogy egy hipnotikus szuggesztiónak engedelmességedjen. A gyerekkori vallásos oktatásnak ugyanaz a pszichológiai hatása, mint a hipnotikus álomban kapott „sugalmazásoknak”.

Pszichiáter lévén, rögtön megértette, mire akarok kilyukadni, de megdöbbenésemre így válaszolt: – Erre eddig soha nem gondoltam. Nagyon találó a hasonlatod, a vallásos hit és hipnotikus szuggesztió utáni állapot összevetése. S ezzel sikeresen helyre is billent a katolikus barátunk iránt érzett ideiglenesen kizökent nagyrabecsülése.

A vallásokkal, babonákkal és a legkülönfélébb irracionális hitekkel szemben megnyilvánuló nagyfokú intellektuális intolerancia mindenképpen figyelemre méltó és tanulságos. Szerény meglátásom szerint az irracionálissal szemben éppenséggel nem a legracionálisabb emberek a legkevésbé toleránsak, hanem azok, akik elfojtják magukban az irracionálisukat, és még „kérkednek” is saját racionalitásukkal.

Ugyanez elmondható az asztrológiáról is. A matematikus barátom, aki nem tudja megérteni, hogyan képes bárki is ilyesmikben hinni, hozzátette még, hogy az asztrológiába vetett hit veszélyes, káros, gátolja az igazi tudományos haladást. A veszélyekre példaként idézte annak a fiatal párnak a példáját, akik az asztrológiát használták útmutatóként a házasságkötésükhöz! Mármost, kérdem én: vajon statisztikai adatok alátámasztják-e, hogy az asztrológiai mérlegelésekre épített házasságok kevésbé sikeresek, mint a racionális megfontolásokon alapulóak? Én inkább az ellenkezőjét gyanítom. Ha két ember úgy érzi, a csillagok állása kedvező a házasságkötésükhöz, akkor azt várják, boldogok lesznek, és éppen mert ezt várják – mert hiszik, hogy egymáshoz illők –, növelik az esélyüket, hogy valóban boldogok legyenek. A hívő emberek várakozásai könnyen bizonyulhatnak önbeteljesítőknak, éppen azért válnak valóra, mert hisznek a beteljesülésükben. Amikor erre felhívtam a barátom figyelmét, nevetve egyetértett ugyan velem, ám továbbra is fenntartotta, hogy az asztrológia egészében véve mégiscsak ostoba és káros. A beszélgetést azzal zárta, hogy szerinte nem kell túlzottan toleránsnak lenni.

Úgy érzem, most jött el az ideje, hogy egy-két szót szóljak magáról a toleranciáról. Az első reakcióm a „nem kell túlzottan toleránsnak lenni” megjegyzésre intoleráns volt, bár akkor ennek nem adtam hangot. Kíváncsi vagyok, mit szolt volna vajon a barátom, ha vele szemben viselkedem intoleránsan? Elég érzékenyen érint a tolerancia kérdése. Általában úgy vélem, meglehetősen toleráns vagyok, maga az intolerancia az egyetlen, amivel szemben még nem tanultam meg az lenni. Nem arról van tehát szó, hogy azt val-lanám, az intoleranciával szemben nem is kell toleránsnak lenni. Örülnék, ha az tudnék lenni, de még nem sajátítottam el, hogyan. Egy nap remélhetőleg ezt is megtanulom, eljutok talán odáig, hogy toleráns legyek az intoleranciával szemben, vagy ha végképp kudarcot vallanék, legalább magammal szemben leszek annyira toleráns, hogy belássam, képtelen vagyok ezen változtatni. Akárhogyan is, a dolgok jelenlegi állása szerint kevésbé fogadom el az asztrológiával szembeni intoleranciát, mint magát az asztrológiát. Igaz ugyan, hogy nem hiszek az asztrológiában, mégis, ha választanom kellene közte vagy a vele szemben megnyilvánuló intolerancia között, akkor százszor inkább az asztrológiát!

Eddig úgy tűnhetett, mintha az asztrológiát holmi eszeveszett, irracionális képtelenségként kezelném, és a mellette való kiállásom pusztán annak szól, hogy bizonyos fokú tolerancia még az asztrológiától sem tagadható meg. De valóban annyira képtelenség-e? Ahogy már korábban is rámutattam, az áltudományos magyarázatokat, amelyek gravitációt vagy bolygók által kibocsátott hullámokat enlegetnek, egyszerűen nevetségéseknek tartom. Ha valaki egy kicsit is konyít a fizikához, soha nem vetemedik ilyen kijelentésekre. A „mágia” hipotézisemet természetesen csak tréfának szántam – bár azt továbbra is fenntartom, hogy előbb hiszek a mágiában, mint az álfizikai magyarázatokban. Tehát mind a fizikai, mind a mágikus magyarázatokat elvetettem. Akkor mi maradt? Valami, ami különösen fontos lehet! Egy alapelv,

amit Carl Jung szinkronizmusnak nevezett. Ezt a fogalmat rendkívül nehéz elmagyarázni az oksági viszonyokhoz szokott nyugati elméknek. Az egyidejűség elve ugyan nem teljesen összeegyeztethetetlen az ok-okozati elvvel, mégis nagyon különbözik tőle. További tanulmányozása során kiderülhet, hogy egy alternatív, figyelemre méltó új tudomány alapjait alkothatja.

Két esemény szinkronizmusa nem azt jelenti, hogy az egyik esemény a másiknak az előidézője, hanem azt, hogy – úgymond – mindkettőnek ugyanaz az oka. Ha a szinkronizmus elvét az asztrológiára alkalmazzuk, akkor ez a következőképpen festene: elfogadjuk, hogy egy ember születésének időpontjában jelentős korreláció létezik az univerzum csillagászati konfigurációja és az egyén jellemvonásai között. Ám ezeket az egyéni tulajdonságokat nem az égitestek állása idézi elő, hanem arról van szó, hogy azok a körülmények, amelyek a univerzum együttállását előidézték, ugyanazok a körülmények, amelyek egy adott időpontban egy ember születését előidézték.

Íme egy ismert, és állítólag igaz történet. Egy nap a kertben, ahol a cseresznyefák teljes pompájukban virágoztak, a zen mester mélyen belemerült a meditációjába. Hirtelen úgy érezte, mintha valami veszély fenyegetné. Körülnézett, ám fiúkísérőjén kívül senkit nem látott. Ez az eset mélységesen megrendítette, eddig ugyanis még egyetlenegyszer sem fordult elő vele, hogy tévedett volna. Eddig valahányszor veszélyt érzett, mindig megtalálta rá a magyarázatot. Ez a megmagyarázhatatlan eset borzasztóan feldúlta, bezárkózott a szobájába, még enni sem jött ki. Néhány szolgálója aggódni kezdett érte, bementek hozzá, és érdeklődtek, mi baja. Elmondta nekik mi az, ami bántja, ami ennyire felkavarta, s közben nem győzte ismételtetni: „Nem tudom felfogni! Eddig egyetlenegyszer sem tévedtem!” A mesterrel történetekről lassan mindenki értesült, így a kertben lévő fiúkísérőjéhez is eljutott a hír. Minden izében remegve feljött

hát a mesteréhez, és töredelmesen bevallotta neki: „Mikor megpillantottam Méltóságodat a kertben oly elmélyülten meditálni, nem tehetek róla, önkéntelenül is arra gondoltam, hogy lám most leszúrhatnám. Hiába forgatja oly ügyesen a kardját, most mégsem tudná megvédeni magát. Valószínűleg ez a titkos gondolatom volt az, amit ön megérezett.” A fiú ezután azt várta, hogy kiadós büntetésben lesz része. A mester azonban dehogyan gondolt büntetésre, egyszeriben fellélegzett, mélységesen megkönnyebbült, végre megoldódott a rejtély!

Mit tudunk kihámozni a fenti történetből? Mondhatjuk természetesen, hogy nem igaz. De tételezzük fel, hogy igaz. Akkor hogyan lehet magyarázni? Azt a lehetőséget, hogy a véletlenek pusztá egybeeséséről lenne szó, kizárom, mint szerfelett valószínűtlent.* Gyanítom, az ilyen véletlen egybeesésekre az egyik legközkedveltebb és legnyilvánvalóbb magyarázat a telepátia, én azonban kategorikusan leszögezem, nem hiszek a telepátiában!† Az egyetlen magyarázat, ami számomra szóba jöhet, az a szinkronizmuson alapul. Nevezetesen, hogy a mester veszélyérzetének és a kísérőjében felmerült támadási gondolatnak volt valami közös kiváltó oka, előidézője. Talán valami korábbi beszélgetés vagy más esemény mindkettőjük fejében hasonló gondolatsorokat indított el.

A történetet négy évvel ezelőtt olvastam, akkortájt még a Jung-féle szinkronizmuselvet hírből sem ismertem. Ám épp azért meséltem el, mert már akkor szöveget ütött a fejembe, hogy a történetet az analóg gondolatok ötletével lehetne magyarázni. Így aztán kétszeresen örültem, amikor Jung alapelve ráakadtam. Meglehetősen furcsa, hogy amikor ezt a

* A legtöbb véletlen egybeesés ilyen.

† Elnézést kell kérjek, hogy ebben a kérdésben gyerekesen és makacsul hajthatatlan vagyok, de az vagyok. Ha a jövő meghazudtolna, örülnék neki.

történetet elmondtam egy matematikai logikusnak, hozzáfűzve a szinkron gondolatokon alapuló magyarázatomat, így válaszolt: „Én a magam részéről előbb hiszek a telepátiában, mint ebben.” Valóban meglepő, hogy hány tudományosan képzett ember akad, aki kapva kap minden magyarázat után, amellyel a telepátia szolgál. Bár jómagam is gyakran találkoztam olyan esetekkel, melyek első ránézésre könnyen telepatikusnak tűntek, később minden ilyen esetre jóval hihetőbb és plauzibilisebb magyarázatra leltem az analóg gondolatok elméletében.*

Az imént említett szinkronizmus vagy analóg gondolkodás elméletét aligha lehetne egy az egyben az asztrológiára alkalmazni. Ha az asztrológiát hasonló nyomvonalon haladva akarnánk megközelíteni, nagyságrendekkel mélyebb szinkronizmust kellene feltételeznünk. Őszintén szólva el sem tudom képzelni, mi jöhetne egyáltalán szóba, hacsak nem tétélezzük fel valamifajta Uiverzális Intelligencia létezését. Egy Univerzális Intelligencia létezése esetén aztán nincs az a szinkronizmus – legyen az bármilyen távoli is –, amely meglepne. (Bár meg kell mondjam, egy ilyen erős hipotézis mellett, amely elől nem zárkózom el teljesen, már szinte semmi nem lepne meg!) Ám ha nem élünk ezzel a feltevessel, akkor az asztrológiát magyarázó szinkronizmus rettentően bonyolult lenne, noha nagyon vonzó és valahogy ijesztő is.

Akárhogyan is, számomra az asztrológiának a legfőbb érdekessége éppen abban rejlik, hogy a jövőben kísérleti terepet kínál a szinkronizmus alapelvéhez. A dolgok jelenlegi állása mellett azt gyanítom, a legtöbb asztrológus egyszerűen szélhámos, mert azt állítja, hogy léteznek bizonyos fontos összefüggések, és ezeket az összefüggéseket egyedül ők

* Én valóban jó vagyok ebben! Gyakran meghökkenem az embereket *azzal*, hogy megmondom, mire gondolnak. Az elképedésük mindaddig tart, míg emlékeztetem őket néhány perccel korábban elhangzott megjegyzéseikre.

ismerik. Nem azért vagyok tehát velük szemben bizalmatlan, mert nem tudnak tudományos oksági magyarázattal szolgálni ezekre a feltételezett korrelációkra – hiszen az egész tézisémm éppen azon alapul, hogy összefüggések létezhetnek bármifajta oksági megalapozottság nélkül is –, hanem azért gyanakszom csalásra, mert nem hiszem, hogy ezek az állítólagos korrelációk valaha is bizonyítást nyertek volna. Még kevésbé hiszem, hogy az asztrológusok hajlandók lennének bármely objektív módszert igénybe venni a bizonyításhoz. Talán elhamarkodott az a feltételezésem, hogy akadhat néhány intellektuálisan becsületes asztrológus, aki szorgalmasan gyűjti a statisztikai adatokat és tesztelni akarja ezeket a feltételezett korrelációkat. Ha ilyen asztrológusok léteznek, akkor ők „tudományos asztrológusok”, és őket eszembe sem jutna a csalás vádjával illetni. Az ő munkájuk minden kétséget kizáróan rendkívül értékes lenne.

Összefoglalva tehát, nyitott vagyok mindenfajta tudományos asztrológia lehetőségére, de erős kétségeim vannak afelől, hogy napjaink asztrológiája rászolgál erre az elnevezésre. Meglehet azonban, hogy előfutára valaminek, amire egy nap majd ráillik a tudományos címke. Jőmagam tehát nem tudom egy kézlegyintéssel elintézni az egész asztrológiát, és olyan egykönnyen visszautasítani, mint a kizárólag empirikusan orientált barátaim. És ráadásul van benne valami kísértetiesen vonzó!

Két zentörténet

Szeretnék elmondani és összehasonlítani két zentörténetet, melyeknek első ránézésre az égvilágon semmi közük sincs egymáshoz. Nekem valamiféle sokkal mélyebb, racionálisan nem megmagyarázható értelemben mégis azonosaknak tűnnek. Bárcsak jobban érteném, mit is mondok!

Az első történet a kedvenc zen mesteremmel kapcsolatos, akinek Bankei a neve. Már egész kicsi gyerekkorától kezdve rettenetesen félt a haláltól, hároméves korától a mamája büntetésképpen gyakran a halállal fenyegette. Ha rosszul viselkedett, anyja rögtön a halálra emlékeztette, néha pedig úgy tett, mintha halott lenne, amitől a fiú szinte esztét vesztette. A büntetés mindaddig tartott, míg a fiú újra „jó” nem lett. Ez a szüntelen, kínzó halálfélelem volt talán a döntő, ami Bankeit a zenhez vezette. Kamaszkora végén belépett egy zen kolostorba, ahol aztán önsanyargatás tekintetében mindenkin túltett. Olyan sokáig végezte a zazen ülőmeditációt, hogy testét már sebek és kelések borították. (Mellesleg mit mondhatunk inkább, vajon Bankei cselekedeteit az önfejelem vagy a belső készítés irányította? Oly sokat hallottam már emlegetni, hogy a zen képzés micsoda „fegyelmet”

követel. Mégis úgy vélem, Bankei inkább belső készletéből cselekedett, nem pedig mert erőnek erejével kényszerítette magát. Bankei vajon „választotta”, ezt az utat vagy a haláltól való félelme „rávezette”?) Egyszer aztán annyira megbetegedett, hogy kis híján majdnem meghalt! Néhány hónapig visszavonult, hogy összeszedje magát. A lábadozásának lázas időszakában történt, hogy elérte a szatorit. Abban a szempillantásban rájött, nem tud meghalni, annál az egyszerű oknál fogva, hogy *soha meg sem született!* Ez a döntő. *soha meg sem született!*

A második történet a következő: – Valaki megkérdezte egy zen mestertől, hol lesz a halála után. A mester így válaszolt: – Hogy hol leszek? Valószínűleg a földön fekszem, kezem-lábam az égnek áll. Hát, ott leszek.

Mármost, mi a közös a két történetben? Nekem mindkettő a halál valóságatlanságát sugallja. Kérem, ne értsenek félre, nem a halál valóságatlanságát hangoztatom! Pusztán csak igyekszem rámutatni, nekem mit juttatnak eszembe ezek a történetek, anélkül hogy védőszárnyaim alá venném őket. Természetesen azonnal látszik, hogy Bankei története mit sugall. Bankei kijelenti, hogy *ő* soha meg sem született. Bankei éppoly jól tudja persze, miként ön vagy én, hogy teste az anyja méhéből jött a világra egy meghatározott helyen és időpontban, hogy a teste *megszületett*. Mégis azt gondolja, hogy *ő* soha nem született meg. Ez azt jelenti, hogy nem azonosítja magát a testével. Tehát a teste megszületett ugyan, de *ő* nem. Jómagam tökéletesen megértem ezt az érzést! Gyakran éreztem már, hogy valamiképpen az időn kívül létezek, noha tapasztalom az időt. Olyasmi ez, mintha valami kellemes, időn kívüli helyről figyelném az idő múlását. Tehát megértem, mit érez Bankei. (Azt kellett volna írjam *érezett*, mégsem javítom ki a hibámat, mivel így még kifejezőbb.) Talán kevésbe nyilvánvaló, hogy a második zentörténetnek miért ugyanaz a lélektani hatása. A második zen mester teljesen egyértelműen azonosítja magát

a testével. Amikor megkérdezték, *ő* hol lesz, egyszerűen csak megmondta, mit gondol a teste legvalószínűbb helyéről halála pillanatában. Akkor hát miért sugallja ez a történet is a halál valószínűségét? Megkockáztatok néhány sejtést. Először is, nincs valami sokkoló a fenti válaszban? Arra gondolok, hogy meglepően kevés ember adna ilyen választ, még azok is csak elvétve, akik nem hisznek a lélekben, a túlvilági életben és semmi hasonlóban. Valószínűbb, hogy még az ilyen emberek is inkább olyasmit válaszolnának: – Hogy hol leszek a halálom után? Hát egyszerűen megszűnök létezni! – vagy – nem leszek többé! Vagy – „megsemmisülök”. (Mellesleg, nincs ennek a *megsemmisül* szónak kissé háborzongató mellékszöngéje? Nem is igazán tudom, mit jelent a lélek „megsemmisülése” kifejezés, de mindenképpen olyan nyugtalanító csengése van!)

Kanyarodjunk el egy kicsit a fő mondandóntól, mivel szeretnék néhány megjegyzést fűzni ezekhez a tipikusan meg gondolatlan válaszokhoz. Meglehetősen különösnek találom, ha egy önmagát „materialistának” nevező egyén, aki azt állítja, nincs „lélek”, azt mondaná: – Miután meghalok, többé nem létezem! Az következne ebből, hogy most létezik, de ahogy a teste meghal, *ő* sem létezik többé? Mi is az az *ő*, aki most létezik, de a testével együtt megszűnik létezni? Ez az *ő* nyilván nem a teste – elvégre a teste még létezni fog egy ideig a halála után –, talán éppen „a földön, kezével és lábaival az ég felé”. Amikor ettől az önmagát „materialistának” kikiáltó egyéntől megkérdeznék: „de hát mégis mi az az *ő*, aki most létezik ugyan, de a jövőben már nem lesz?”, akkor valószínűleg így válaszolna: – A tudatom. A tudatom, ez a tisztán fizikai valami, ami most létezik, de amely a testemmel együtt megszűnik létezni. Ismerek egy „materialistát”, aki tényleg úgy véli, hogy a tudat semmi egyéb, mint kis anyagi részecskék közti kapcsolat. Az egyéni öntudatot a motor mozgásához hasonlította. Nincs több értelműt azt firtatni, mi történik a tudattal a halál után, mint azt, hogy

mi történik a motor mozgásával, miután a motort kikapcsoluk. A motor kikapcsolása után a motor mozgása nem megy sehova, egyszerűen csak megszűnik.

Nem tudom vajon az öntudat és a motor mozgása közti analógia helytálló-e. Jómagam úgy vélem, a tudat gyökere sen eltér a motor mozgásától! Továbbá az öntudatot nem tudom holmi „kapcsolatként” elképzelni. A kapcsolatok túlságosan elvont jellegűek, míg a tudat az egyik legkonkrétabb dolog a világon. Mindezek ellenére jó gondolatnak tartom, hogy a tudat nem megy sehova. Ha erre megkérdezi valaki: Ha a tudat nem megy sehova, akkor ez azt jelenti, hogy ott marad, ahol van, azt válaszolnám: Aligha! A valahova menni vagy maradni fogalmak egyikét sem lehet ugyanis a tudattal összefüggésben használni.

Javasolom, ne feszegessük tovább ezt a témaát, inkább figyeljünk fel arra, hogy meglepő módon egy ízig-vérig materialista – sajnos még a magukat annak vallók között is csak kevés ilyen akad – is a halál valóságosságát sugalmazza. Ha nincs lélek, mi az, ami meghal? Természetesen nem a biológiai halálról beszélek, hanem a lélek haláláról – ha ilyesmiről egyáltalán lehet beszélni. Amikor azt mondom, „ha lehet ilyesmiről beszélni”, azokra a különböző filozófiákra gondolok, amelyek szerint – igaz különböző okokból – nem lehet. Egyfelől a kereszténység egyes változatai – például a katolicizmus – határozottan hisznek a „lélek” vagy a „szellem” létezésében, amely túléli a test halálát. Másfelől a keleti vallások hívei a reinkarnációban hisznek, az ő szemükben a halál ugyancsak nem valóságos. De mégis mind közül talán azok a legfigyelemreméltóbbak, akik tagadják a lélek halálát. Akik nem azért tagadják a lélek halálát, mert azt vallják, a lélek túléli a testet, hanem mert magának a léleknek vagy a szellemnek a létezésében sem hisznek. Érdekes módon mind a szintiszta materialista, mind pedig egyes buddhista filozófusok között vannak ilyenek. A buddhizmus egyik változata tagadja az „én” vagy az „ego”, létezését, ami a nyugati val-

lásban megfelel az egyéni „léleknek”. David Hume is osztotta ezt az álláspontot.*

Ám még mindig nem adtam választ az engem gyötrő kérdésre: miért sugallja oly erősen a második zen mester a halál valóságosságát? Az eddigi próbálkozásaim (a zen mester vagy teljesen azonosítja magát a testével, vagy nem hisz semmi olyasmiben, ami a lélekhez hasonlóan eltűnhet) felszínesek, semmiképp sem kielégítők. Ráadásul még csak meg sem ragadják azt az érzést, melyet a történet kelt bennem. A mester kijelentése: „ha meghalok, ott fekszem majd a földön, kezem-lábam az ég felé állva”, inkább azt az érzetet kelti bennem, hogy csupán a teste fekszik ott, miközben ő valahonnan a közlelől figyeli az ott fekvő testét. Ez az érzésem elhomályosítja azt a másikat, miszerint azonosítja magát a testével. Majdnem az az érzésem, hogy szinte az egész univerzummal vagy talán valamifajta kozmikus tudattal azonosítja magát, mely az egész univerzumot figyeli.

Meglehet, pusztán én látom bele ezeket a történetbe, és a mester, igazi zen mester lévén, nem azonosítja magát semmivel. A valamivel való azonosulás kettősséget tételez fel: a szubjektumot, aki azonosul, és az objektumot, amivel azonosítja magát. Meglehet, a zen mester pusztán úgy értette, ahogy mondta, mindenféle metafizikai felhangok nélkül! A legvalószínűbb azonban az, hogy a zen mester egyáltalán semmit sem értett a kijelentésén. Egyszerűen csak kiszaladt a száján, miként a harang is megszólal, ha kougatják, anélkül hogy a harang bármit is „értene” a megszólaló harangszón. Igen, úgy vélem, ez a legvalószínűbb. Ebben az esetben én túl sok mindent képzeltem bele a történetbe. A zen mester válasza nekem azonban továbbra is a halál valóságosságát sugallja. Vajon miért?

* David Hume: *Improvement of Understanding*. Section VI.

Két változat egy Bankeiről szóló történetre

Egy Bankei nevű zen mesterről szóló tanulságos történetnek két változatát is ismerem. A két változat, noha látszólag nagyon hasonló, mégis két teljesen eltérő nézőpontra, gondolkodásmódra utal.

1. Bankei mester beszédeit nemcsak a zen tanítványok, hívők hallgatták, hanem mindenfelől felkeresték őt különböző rangú és vallású emberek is. Soha nem idézte a szútrákat, és nem bonyolódott skolasztikus fejtegetésekbe. Szavait, közvetlenül a szíve mélyéből, a hallgatók szívéhez intézte.

Bankei mester népes hallgatósága módfelett bosszantott egy másik (Nichiren) szektához tartozó papot, kitől hívei sorra elpártoltak a zen mester kedvéért. Az öntelt pap eltökélte hát, hogy vitába száll Bankei mesterrel. Belépett a templomba, és fennhangon odakiáltotta neki:

– Hej, zen mester! Várj csak egy pillanatot! Aki tisztel téged, az engedelmeskedik neked. Én azonban nem tisztellek. Engem hogyan tudsz hát engedelmességre bírni?

– Gyere ide mellém és megmutatom – mondta neki Bankei.

A pap büszkén átfurakodott a tömegben a tanítóhoz. Bankei mosolyogva így szólt:

– Gyere, állj ide a bal oldalamra!

A pap szót fogadott.

– Nem – gondolta meg magát Bankei –, mégis jobban tudunk beszélgetni, ha a jobb oldalamra állsz. Lépj át ide!

A pap büszkén átlépett Bankei másik oldalához.

– Látod – mondta Bankei –, te is engedelmeskedsz nekem! Úgy vélem, te alapjában véve nagyon kedves, barátságos ember vagy. Úlj hát ide, és figyelj!

Ebben a változatban, úgy tűnik, az a fő kérdés, miként értelmezzük az engedelmeskedést. A történet felidézett bennem egy emléket. Egyszer valaki nagy ravaszul a következőképpen tréfált meg, vagy inkább szedett rá engem. Fogadást ajánlott: „Fogadjunk, hogy szét tudom veled nyitítani az öklödet!” „Rendben. Állom a fogadást!” – és ezzel öklömbé szorítottam a kezem. „Nem, ne úgy, a hüvelykujjad legyen belül!” Mire én naivul kinyitottam az öklömet, hogy a hüvelykujjamat belülré tegyem. „Na látod, nyertem, máris kinyitattam veled az öklödet!”

Ez a trükk valóban mindig beválik. Én már vagy több tucatszor kipróbáltam, és eddig sohasem sütem fel vele. Próbálja ki ön is!*

A történet eszembe juttatott egy remek Aiszóposz mesét. Az északi szél és a nap azon versengtek, melyikük a hatalmasabb. Végül megegyeztek, hogy összemérik erejüket. Kísérleti alanyul egy vándort szemeltek ki. Az a kérdés, melyikük képes előbb rábríni a vándort arra, hogy a köpenyét levegye. Elsőként a szél próbálkozik. Hatalmas vihart támaszt, rettenetesen zúg, süvít, minden erejével próbálja letépni a vándor

* Ha megteszi, engedelmeskedik nekem!

kabátját. Ám minél erősebben süvölt a szél, a vándor annál jobban beburkolózik a köpenyébe. Végül a szél kimerülve feladja. Most a Napon a sor. A Nap mindent felmelegít, elűzi a vihart, s egyre tüzesebben süt. Az ember izzadni kezd, majd nem bírja tovább, leveszi a köpenyét.

Amikor a pap azt mondta a zen mesternek, hogy nem tudja engedelmségre bírni, természetesen úgy gondolta, „akaratom ellenére” nem. Bankei azonban nem kötötte ki, hogy a papot akarata ellenére kényszeríti engedelmségre. Bankei pusztán annyit állított, a pap majd azt teszi, amit ő mond, s ez így is történt. A Bankei által elért engedelmség hasonlatos ahhoz, mellyel Aiszóposz meséjében a Nap rákényszerítette a vándort, hogy „önként” levegye a kabátját.

Ez a fajta engedelmség minden ízében taoista. A taoista politika egésze arra az elgondolásra épül, miszerint a böles irányító rávezeti az embereket, hogy *önként* azt tegyék, ami jó nekik. Ahogy Lao-ce megjegyzi: „Ha igazi böles uralkodik, a jó dolgok maguktól valósulnak meg, úgy jutnak érvényre, hogy az emberek mind azt állítják: »Ezt mi magunk tettük«. Ez tekinthető a wu wei [nem cselekvés] politikai megfelelésének, melyet inkább Lao-ce és kevésbé Csuang-Csou hirdetett.

Ez a wu wei módszer az önként vállalt engedelmség, amely bizonyos tekintetben emlékeztet B. F. Skinnerre. Ez a tao módszer nélküli módszere, bár a tao nincs tudatában ennek. A tao spontánul cselekszik, nem céltudatosan. A következőt mondhatta volna akár Lao-ce is:

*A tao nem parancsol soha,
Ezért van hát, hogy mindenki önként
Engedelmeskedik neki*

A keresztény-zsidó Isten viszont parancsol, és ezért néha ellenszegülést vált ki.

2. A történet másik változatában egész máson van a hangsúly. A lényeges kérdés nem az engedelmesség, hanem a megértés. Ebben a változatban a Nichiren pap nem ellenséges vagy kötekedő, hanem egyfolytában azt mondogatja Bankei-
inck:

– Nem tudlak téged megérteni.

– Nem értesz? Gyere ide az emelvényre, talán tudok segíteni neked – ajánlotta Bankei.

A pap felment az emelvényre, és Bankei kérésére először a jobb oldalához állt, majd átment a bal oldalához. Mire Bankei így szólt:

– Látod, tökéletesen értesz engem! Most kérlek, légy oly jó, ülj le, és hallgasd, amit mondok.

Én ezt a második változatot nehezebben tudom nyomon követni, de valahogyan mégis mélyebbnek és egy kicsit nyugtalanítósnak is találom. Egy logikus bizonyára jócskán bosszankodna a hallatán, és azt mondaná: „Az a tény, hogy a pap érti Bankei felszólítását, nem mond ellent annak, hogy nem érti mindazt, amit Bankei prédikál.” Kétségtelenül, Bankei kijelentésére, „látod, tökéletesen értesz engem!”, a pap logikus válasza az lett volna: „Hát persze, most értem, hogy mit mondasz. Ám azt nem értettem, amiről előzőleg beszéltél, és ezeket továbbra sem tudtad megértetni velem.”

Igen, így fest egy tipikus logikai elemzés, és elismerem, logikai elemzésnek nem is rossz. Ám úgy vélem, elsikkad néhány dolog felett, míg ha mélyebbre nézne, többet látna. Sajnos rendkívül nehéz tisztán racionális alapon elmagyarázni, miiben is áll ez a *többlet* – legalábbis számomra jóformán lehetetlen. Bankei nem azt mondta-e valójában, hogy lényegesebb és fontosabb az a fajta megértés, amelyet a pap azáltal tanúsított, hogy felment az emelvényre, mint ami az ő gondolatmenetének a felfogásához szükséges?

Felmerülhet egy még nehezebben megragadható értelmezés is. A pap kijelentése („Nem értelek téged”) ösztönös, spontán reakció, és mint ilyen, egyfajta igen lényeges

megértésre mutat rá. Olyan megértésre, amely hasonló a pap közvetlen és előre nem átgondolt válaszához, mikor kiment az emelvényre. Ez a fajta azonnali megértés - ami közvetlenül tör fel az igazi, „meg nem született természetünkből” - az igazán fontos megértés. Úgy vélem, még ennél is mélyebbre lehetne ásni, de ezen a ponton túl a szavak cserbenhagynak.

41.

Egy elképzelt zentörténet

ZEN MESTER: Van itt egy botom, de még sincs botom. Hogyan magyaráznád ezt?

ZSIDÓ SZERZETESJELÖLT: Nem tudom megmagyarázni!

MESTER: Légy engedelmes! Tudod, hogy a kérdést nem háríthatod el magadtól. Ha valóban el akarod érni a megvilágosodást, ahogy ezt fennen hangoztatod, akkor mindent meg kell tenned, hogy ráatalálj a helyes válaszra.

PAPNÖVENDÉK: Rendben. Úgy sejtem, egyfelől mondhatjuk, neked van botod, másfelől viszont mondhatjuk azt is, hogy nincs.

MESTER: Nem, egyáltalán nem erre gondoltam! Pontosan ugyanabból a szemszögből nézve van is, meg nincs is botom. Hogyan tudnád ezt megmagyarázni?

PAPNÖVENDÉK: Feladom!

MESTER: Nem szabad feladni! Minden porcikádat megfeszítve igyekezned kellene kibogozni ezt a rejtélyt.

PAPNÖVENDÉK: Nem kezdek most azon vitatkozni, vajon fel kellene-e adnom vagy sem. Egyszerűen fogom magam és feladom.

MESTER: Nem akard a megvilágosodást elérni?

PAPNÖVENDEK: Ha a megvilágosodás elérése azt jelenti, hogy ilyen átkozott ostoba kérdésekre kell válaszokat találnom, akkor inkább a pokolba az egészszel. Sajnálom, hogy csalódást okozok, de viszontlátásra!

Tizenkét évvel később

PAPNÖVENDEK: Visszatértem mester! Mélységesen megbántam a viselkedésem. Tizenkét éve vándorlok, s közben mindvégig rettenetesen mardosott a bűntudat a saját gyávaságom és türelmetlenségem miatt. Most már tudom, hogy nem menekülhetek el mindig az élet elől. Előbb vagy utóbb szembe kell néznem az univerzum végső problémáival. Tehát megacéloztam magam, és kész vagyok teljes odaadással, minden erőmet latba vetve a feladott probléma megoldásának szentelni magamat.

MESTER: Igen ám, de mi is volt az a probléma?

PAPNÖVENDEK: Azt mondta, van is botja, meg nincs is. Hogyan tudnám ezt megmagyarázni?

MESTER: Valóban ezt mondtam? Milyen ostobaság volt ez tőlem!

42.

Miért értjük félre néha egymást?

A zen szerzők gyakorta hangoztatják, hogy rendszerint azért nem sikerül megértenünk egy adott szövegrészt, mert a hozzáállásunk túlságosan intellektuális és racionális. Megpróbáljuk kiokoskodni, miről is van szó, ahelyett, hogy intuitíven közelítenénk a problémához. Nem vonom kétségbe, időnként valóban ez a helyzet. Szeretném azonban hangsúlyozni, hogy sokszor vétlenek vagyunk, s a fordítók hihetetlen ostobaságát kell hibáztatnunk. Hadd idézzek néhány példát.

Egy fordító Lao-ce *A Tao Te King* első sorát a következőképpen fordította le kínaiból angolra:

*A tao, mely taoizálható
Nem az igazi tao.*

Mármost mi a ördögöt is értsünk ezen? Az a helyzet, hogy a taót jelölő írásjelnek a kínai nyelvben sok más jelentése is van, ezek egyike a „beszéd”. Tehát helyes – és tökéletesen érthető – fordítás lehetne, hogy „A tao, mely elmondható”

(megnevezhető vagy leírható), nem az igazi (örök) tao". Ám „A tao, mely taoizálható” – cz teljességgel értelmetlen!

Értetlenségünk másik okát abban kereshetjük, hogy a fordító időnként elmulaszt néhány fontos, a megértéshez teljességgel nélkülözhetetlen körülményt közölni velünk. Itt van például az az ismert történet egy zen mesterről, aki a hozzáintézett kérdésre: „Mi Buddha?” Így válaszolt: „Három font len.”

Mármost bárki, aki azt állítja, hogy a történetet a fent leírt változatában érti, az csupán áltatja magát. Adhat valami nyakatekert magyarázatot, aminek az égvilágon semmi köze a történet lényegéhez. Úgyhogy sokkal jobban tette volna, ha az egész történetet félre teszi, és nem foglalkozik vele többet. Ezt tettem én is mindeddig. Nemrégiben azonban ráakadtam a történet következő változatára, és egy csapásra értelmet nyert az egész. Ebben a változatban a zen mester éppen lennel dolgozott, amikor megkérdezték tőle, hogy „Mi Buddha?”, és valami olyasmit válaszolt: „Nem több, mint itt előttem ez a három font len.” Más szóval „a tao a mindennapi tudatod”, Isten ott van mindenhol, és Buddha minden és bármi, akár itt ez a három font len is. Nem nyer a történet így máris értelmet?

Más okokból, valójában a saját hibánkból is, félreérthetünk sok zentörténetet: feltételezzük ugyanis, hogy egy zen mester mindig ért valamit azon, amit mond. Sőt nem egyszerűen ért valamit, hanem egyenesen valami mélyet és fontosat ért az elmondottakon. Azaz mi magunk elszalaszthatunk valami fontosat és mélyet! Tehát a zen mesterek szavainak mindig van *értelme*? Kérdem én, ha megütsz egy gongot, és a gong erre megszólal, akkor vajon a gong mindig ért valamit a válaszan? Ez a hasonlat sok olvasót talán mélyen szíven üt – szerencsére a gongot nem!

Azok kedvéért, akiknek nem tetszik az ember és gong közötti párhuzam, és szívesebben veszik, ha embert emberhez hasonlítunk, elmondok egy viccet. Két pszichiáter találko-

zik az utcán. Az egyik azt mondja: „Szervusz!”, mire a másik gondolkodóba esik: „Hm, vajon mit érthetett ez alatt?” Legtöbbször nem vagyunk különbek, mint a fent említett két pszichiáter. Mindig, minden kimondott szónak valami jelentést próbálunk tulajdonítani. Márpedig a zen mestereket kizárólag akkor tudjuk helyesen értelmezni, ha nem akarunk erőnek erejével mindenképpen „mély szellemi jelentést” belemagyarázni a mondásaikba. Elég, ha értjük, hogy a válaszok olyan természetességgel jönnek, mint ahogy a gong hangjai követik a kongatást. Nem azt állítom, hogy a zen mester válaszában nincs mély spirituális értelme. Csak azt, hogy maga a mester nem feltétlenül szánt valami jelentést a válaszában, vagy maga sincs szükségképpen tudatában ennek. Ugyanez a helyzet a gonggal! A hangja mély szellemi tartalommal bír, ám arról nem tudunk, hogy a gong meg tudná mondani nekünk, voltaképpen mi az.

Úgy vélem, a legjobban egy ismert zentörténet felidézésével zárhatom a fejezetet. Valaki megkérdezi egy zen mestertől: „Mi a végső valóság?” „Kérdezd meg az ott álló póznától” – felelte a mester. „Mester, én ezt nem értem!” – válaszolta a kérdező. „Én sem” – szólt a mester.

43.

A halhatatlanságról

ZEN TANÍTVÁNY: Mester, tehát a lélek halhatatlan vagy nem? Vajon túléljük-e a testünk halálát, vagy mi is megsemmisülünk vele együtt? Valóban újjászületünk? A lelkünk alkotóelemeire hullik szét, s úgy kerül vissza újra a körforgásba, vagy egységes egészként átkerül egy másik élő szervezet testébe? És az emlékeink vajon megmaradnak-e? Vagy talán az újjászületés elmélete hamis? Talán a keresztény továbbélés fogalma a helyesebb? És ebben az esetben a testünkkel együtt támadunk fel, vagy lelkünk egy tiszta szellemi, plátói birodalomba kerül?

MESTER: Kihűl a reggelid.

44.

Érted miről van szó?

Egy gyönyörű Zenrin költemény így kezdődik:

*Nyugodtan ülni, semmit nem tenni,
Jön a tavasz, és a fű kinő magától.*

Készletét érzek, hogy ezen a ponton közbevágjak és hozzátegyem:

*Nyugtalanul állni, tenni valamit,
Jön a tavasz, és a fű nem nő ki magától!*

De nem akarom elrontani ezt a csodálatos költeményt, amely így folytatódik:

*A vadlúd képe nem szándékkal vetül rá,
A víz sem igyekszik, hogy befogadja.*

A vers hangulata felidéz egy másik mély gondolatot:

*Bár nem tudatosan próbálta
A rizsföldről elriasztani a betolakodókat,
A madárijesztő mégsem
Állt ott céltalanul.*

A Zenrin költemény így folytatódik:

*Az öreg fenyőfák bölcsességet hirdetnek,
Az erdő madarai az igazságot zengik.*

Én úgy érzem az utolsó sort ("Az erdő madarai az igazságot zengik") szinte szétveti a benne feszülő realizmus. Ez a sor az „igazságot zengi”!

A következő ismert eset Konfuciusz egyik követőjéről szól, aki egy zen mesternél keresett megvilágosodást. A tanítvány szüntelenül panaszkodott, hogy a mester tanításai nem teljesekek, hogy a mester valami alapvetőt nem fed fel, leplez előle. A mester biztosította, hogy az égvilágon semmit sem hallgat el. Ám a tanítvány továbbra is meg volt győződve róla, a mester igenis eltitkol előle valamit. A mester pedig váltig hangoztatta, nincs titka, igenis mindent megoszt a tanítványával. Egyszer aztán együtt sétáltak egy hegyi ösvényen. Váratlanul a mester megszólalt: „Érzed a rododendronok illatát?” „Igen!” – mondta a tanítvány. „Látod! Valóban semmit sem titkolok el előled!”

Ezt a történetet egyszer elmeséltem egy intelligens matematikus ismerősömnek. Azt mondta, nem látja, hová lyukad ki a történet. A magam esetlen nyugati módján ilyesmiket hordtam össze: az a realitás, amelyet a tanítvány keresett, voltaképpen az érzékszerveinkkel közvetlenül megragadható. A tao a mindennapi tudatod. A transzcendens azonban – amelyet a tanítvány szerint a mester eltitkolt előle – nem más, mint az immanens. Márpedig ezt az immanenst a mester nem képes elrejtteni, csak akkor, ha megvakítja, megsüketíti vagy valamilyen más módon meggátolja, hogy az érzékszervein át információkat kapjon. Ebben az esetben a mester valóban titokban tarthatott volna valamit, valami igencsak értékeset! A mester azonban semmi ilyesmit nem tett! Hogyan tudott volna hát bármit elhallgatni a tanítvány elől?

A barátom kezdte érteni, miről lehet szó. Hozzáfűztem még, hogy a történet gyakorlatilag ugyanazt fejezi ki, mint

a következő zen költemény, mely melleleg mindannyiszor, ha olvasom, lenyűgöz.

*Ha az erdő madarai a fák tetején dalolnak,
Hangjuk hordozza a pátriárka üzenetét
Ha a hegyi virágok kinyílnak,
Igazi jelentésük az illatukban száll.*

A barátom izgatottan felkiáltott: „Miért nem mindjárt ezzel a költeménnyel kezdted? Ezután tökéletesen megértettem volna a másik történetet! Végre felfogtam, miről van szó!”

Utóirat. Egyszer az egészet felolvastam egy másik barátomnak, aki megjegyezte: „Szerintem rossz megközelítés ezeknek a történeteknek az értelmét, a lényegét keresgélni.” Sok igazság van abban, amit mondott, ezért még hozzátenném:

*Ha látod mi a lényeg
Semmit sem értesz.*

45.

A megvilágosodás

A keleti vallás és a misztikus vagy filozofikus gondolkodás egyik alapvető fogalma a megvilágosodás vagy szamáhdi (japánul szatori). A keresztény vallásban ennek egy lehetséges megfelelője az üdvözülés. A keresztény üdvözülés gondolatának egyik erénye, hogy fogalmilag nagyon tiszta. A keresztény hit szerint – legalábbis a régi vágású keresztény hit szerint – létezik egy személyes Isten, akinek mi a teremtményei vagyunk. Ez az Isten az e világon tanúsított viselkedésünk alapján a túlvilágon büntet és jutalmaz bennünket. Ha „jól” viselkedtünk, akkor kiérdemeltük az „üdvözülést”, részünk lesz a „megváltásban”, a lelkünk felkerülhet a mennyországba, ahol örökös mennyei boldogságot élvez. Nos, függetlenül attól, hiszünk-e ebben vagy sem, nagyon világos, egyértelmű állításról van szó. A kereszténység modernebb követői szerint (pl. C. S. Lewis) az üdvözülés vagy az eljáráshoz nem Isten „jutalma” vagy „büntetése”, hanem ezeket bizonyos értelemben mi magunk választjuk magunknak. Azaz a jutalom és a büntetés tetteink elkerülhetetlen velejárója, következménye. Így nézve figyelemre méltó hasonlóságot mutat az indiai vallás *karmájához*.

A keleti megvilágosodás fogalmairól – legalábbis némelyikről – aligha lehet elmondani ugyanczt. Konceptuálisan korántsem ilyen világosak, kivéve talán azon kevesek számára, akik vagy már megvilágosodtak, vagy a megvilágosodás útját járják. Természetesen nem azokra a keleti vallásokra gondoltam, melyek szó szerint hisznek az újjászületésben. A megvilágosodás vagy a nirvána fogalma ezekben a vallásokban is teljesen egyértelmű. Kellő mennyiségben lélt helyes élet, újjászületés után össze lehet gyűjteni annyi jó karmát, hogy az illető „kiléphessen a születés és halál körforgásából”, vagy a számszára „kerekéből”. Megszabadul e gonosz világon való újjászületés terhétől, nem kell szenvednie többé. Ez az elgondolás – függetlenül igaz vagy hamis voltától – ismét megdöbbenően világos. Engem azonban elsősorban a megvilágosodás keleti fogalma vagy az azzal egyenértékű fogalmak érdekelnek, melyek prózai értelemben, nyugati racionális vagy tudományos szempontból nézve kevésbé egyértelműek. Konkrétabban olyasnikre gondolok, mint a taoista „harmóniában lenni a taóval” vagy a zen „szatori” kifejezések. Nem világos, mit is értsünk e fogalmak alatt. Mert mit jelent a „harmóniában lenni a taóval”, vagy a „mi a szatori”? Ha valaki egy régi taoistának tenné fel a „mit jelent a taóval harmóniában lenni” kérdést, az vélhetőleg csak mosolyogna kedvesen, ám szomorúan. Idézzünk fel Li Tai Po költőtől három csodálatos verssort:

*Ha kérded, miért élek itt
A két hegyek között
Mosolygok csak, ez a válaszom.*

Ha pedig egy zen mestert kérdeznénk meg, hogy „mi a szatori?”, meglehet, ő is csak mosolyogna. De az is lehet, hogy megrovóan nézne, esetleg olyasmit válaszolna, hogy „a hegyi patak tovább csörgedez”, vagy egyszerűen három botütést mérne a kérdezőre.

Úgy sejtem, nyugati racionális, tudományos, prózai szempontból ezek a válaszok nem túlságosan elfogadhatók. Nem tévedek, ugye? Mert miféle válaszokat adnak ezek a „mi a megvilágosodás” kérdésre? Bár voltaképpen a maguk különös módján igenis adnak választ, most azonban erőtlennek érzem magam ennek megvitatására. Ha már itt tartunk, el lehet-e magyarázni szavakkal, mi is a megvilágosodás? Mert mit fejeznek ki ezek a szavak: „belenézni az igazi meg nem született természetedbe”, vagy „mutasd meg igazi, születés előtti arcodat”? Segítenek ezek a leírások a megértésben? Egyáltalán bárminő szavak segítségünkre lehetnek-e? Úgy tűnik, az úgynevezett szakértők* véleménye is megoszlik a kérdésről. Egyesek szerint a megvilágosodás fogalma szavakkal kifejezhetetlen, azaz hiábavaló minden igyekezet, szavakkal a megvilágosodást leírni úgyse lehet. Kizárólag azok értik, akik már elérték. Mások szerint a szavak igenis hasznosak, ha másért nem, hát legalább sugallják nekünk, merre keresséjük.

Annak ellenére, hogy senki nem kérdezte a véleményemet, én most mégis elmondom. A következőképpen látom a helyzetet: hát persze, hogy a szavak segítenek! Ám csakis azoknak, akik nem állnak ellenségesen szemben a megvilágosodás eszméjével. Elképesztő mennyiségű rosszindulatot tapasztaltam ezzel szemben! Vajon az embereket miért dülja fel ilyen rettenetesen ez az eszme? Egyszerű *féltékenységről* lenne szó a már megvilágosodottakkal szemben, párosulva a félelemmel, hogy kimaradnak a megvilágosodás csodálatos élményéből? Tényleg nem tudom, csak azt látom, hogy fájdalmasan sok a rosszindulat. Ez néha odáig fajul, hogy a megvilágosodás eszméjét, úgy ahogy van, elvetik, mint értelmetlent és jelentéktelent. Egy dühödt szkeptikus így érvelhet ellene: „Ha a *megvilágosodás* vagy *szatori* szavaknak

* Bár nem komikus kissé szakértőt emlegetni a megvilágosodás kapcsán?

van jelentésük, ahogy azt te állítod, miért nem mondd meg világosan, mi az?" Ám ahogy kifejtettem, ez csak jóindulatú légkörben lenne lehetséges! Ezzel egy érdekes holtpontra jutottunk! Azt hiszem bárkivel, aki rokonszenvezik a keleti megvilágosodás fogalmával, könnyedén, ha nem is túl gyorsan, meg tudnám értetni a fogalmat. Azonban száz nulliónyi kalpa* sem lenne elegendő, hogy megértessen olyasvalakivel, akinek ellenszenves a megvilágosodás eszméje. Akár lyukat is beszélhetnék a hasába, ő biztos mindenre tudna valami még okosabbat mondani, minden igyekezetével azon lenne, hogy rámutasson, amit én mondok oly üres, akár a patak csobogása. Furcsamód azonban a patak csobogása szerfelett hasonló a megvilágosodáshoz!

* 1 kalpa = 4 320 000 000 évnvi időegység. (A ford. megjegyzése.)

46.

Az esti hűvösség

*Esti hűvösség
Bár nem tudjuk, a harang
Elüti éltünk.*

Ez a nagy haiku költő, Issa egyik verse. A másik így hangzik:

*Esti hűvösség
Tudjuk jól, hogy a harang
Elüti éltünk.**

A két vershez Blyth a következő kommentárt fűzi:

E két költemény kifejezi a közönséges és a megvilágosodott ember közti különbséget. Mindketten tisztában vannak vele – ha belegondolnak –, hogy az esti harangszó hangjai jelzik, életükből egy újabb nap eltelt. Ám csak a megvilágosodott ember tudja, mivel ő része a harang zúgásának,

* R. H. Blyth: *Haiku*. Id. kiad. 3. köt. 124–125. o.

a lélegzetvételnak, a hidegnek, hogy minden eltűnik, semmivé foszlik. Csak a megvilágosodott ember képes élvezni az esti hűvösség átmeneti voltának teljességét. A nem megvilágosodottnak a hideg érzete ellenség, minden dolog mulandóságának érzetét hordozza.

Egyetértek a kommentár utolsó mondataival, ám a többitől homlokegyenest más a véleményem! Nekem éppen az első vers, és nem a második mutatja a megvilágosodás állapotát. Kezdjük ott, már az sem igaz, hogy a harangszóval életünk megrövidül. Ráadásul, aki a harang zúgását élete lassú elmúlásával azonosítja, csak azt közli magáról, mennyire távol áll a megvilágosodástól. Hadd mondjak erről többet.

Ahogy én látom, egy közönséges ember hisz a halál léteiben, és a halál tragikusságában. Olyasvalaki, aki épp elindult a megvilágosodás útján, hisz a túlvilági életben. Aki még előrébb jár, nem hisz a túlvilágban, viszont a halált nem tartja tragikusnak. Ha valaki még tovább jutott a megvilágosodás útján, az már egyáltalán nem hisz a halálban – kivéve természetesen triviális biológiai értelemben –, és nem szükségképpen hisz a túlvilágban sem. A megvilágosodáshoz még közelebb álló rácszémél, élet és halál pusztá illúzió; csak a jelenségek világában léteznek, s nem az isteni világban. Aki már ott áll a megvilágosodás kapujában, tudja, bármit is mondjunk életről, halálról, az nem érinti az igazságot. Például, amikor Buddhát megkérdezték: „Létezik túlvilági élet?” – így válaszolt: „Téved, aki azt mondja, hogy a túlvilág létezik. Ám melléfog az is, aki azt mondja, nem létezik. Aki azt állítja, vagy van, vagy nincs, téved. De ugyancsak téved, aki kijelenti, van is, meg nincs is. E kijelentések egyike sem érinti az igazi kérdést, amely nem más, mint a megváltás.”

Ahogy említettem, a már majdnem megvilágosodott ember rájön az életről és a halálról való mindenfajta elmélkedés

hiábavalóságára. Végül a teljesen megvilágosodott ember ezen a felismerésen is túllép, és egyszerűen felhagy azzal, hogy az életről és a halálról gondolkodjon! Épp ezért úgy gondolom, hogy egy igazán megvilágosodott ember egyszerűen élvezettel hallgatja a harang zúgását, és nem társítja ostoba és „mesterkéltné” okoskodással az élethez, halálhoz. Ebből a szempontból a kutyáimra hasonlítanak, akiknek a harangszó hallatán soha nem jutna eszükbe az a nevetséges gondolat, hogy „elüti az életük”.

Az én hozzáállásom nagyon hasonlít Basho költőéhez, aki azt írta:

*Lenyűgöz, aki
Nem gondol röpke létre
Mikor mennydörög.*

47.

Ha az idő megérett

Vannak filozófusok, s persze korántsem csak filozófusok, akiket komolyan foglalkoztatnak és aggasztanak az alábbi kérdések: Hogyan lettem én *valójában*? Miképpen jött létre az univerzum? Valami rajtam kívüli határozza meg a tevékenységemet? Hogyan létezhet egyáltalán világ? Miért éppen én születtem meg, és miért nem valaki más helyettem? Hol lennék most, ha az anyám petesejtjét egy másik hímivarsejt termékenyítette volna meg, és nem az, amely történetesen éppen megtermékenyítette? Különböznék is ki vagyok én? Én magam a szellememmel vagyok azonos? Vagy a testemmel? Vagy mindkettővel? Vagy egyikkel sem? Van kezdetem? Lesz végem? Én vagyok az univerzum miatt, vagy megfordítva, az univerzum van énmiattam? Esetleg az univerzum és az én létezésem kölcsönösen feltételezi egymást, úgyhogy egyik sem létezhet a másik nélkül? A létezésem szükségszerű vagy esetleges? Mi végre van ez az egész?

Képzeljük el, hogy egy metafizikai érdeklődésű ember ezekkel a bonyolult kérdésekkel áll egy csoport tagjai elé, akik a következő válaszokat adhatják.

MORALISTA: A legfőbb, ami e kérdések láttán – túl a fellengzősségükön – szembeötlik, a kérdező hihetetlen egocentrikussága! Szinte mindegyik kérdésben ott szerepel az „én” szó. „Én miképp keletkeztem? Én alkottam-e az univerzumot?” Ezt nevezem nagyképűségnek! Még hogy ő alkotta az univerzumot, na hiszen! Talán ha kicsit többet gondolna másokra, nem foglalkozna ilyen sületlenségekkel!

GYAKORLATIAS EMBER: Egyetérttek a moralistával. De én a morális megfontolásokon túl, szeretném kifejezni mélységes sajnálatomat is, hogy egy tehetséges ember ennyi idejét fecsérli el teljesen reménytelen elméleti spekulációkra. Semmi jobbat nem tud kezdeni az idejével, csak ilyen kérdésekre elherdálni? Ezek a kérdések az embereket már több ezer éve foglalkoztatják, de mindhiába, eddig nem akadt senki, aki akárcsak megközelítően helyes válaszokat tudott volna adni. Nem azt mondom, hogy az ember fejében soha nem fordulnak meg ilyen kérdések, mindenkiben felötlenek néha. Időnként, ha éppen semmi jobb dolgom nem akad, még én is azon kapon magam, hogy ilyen gondolatok motoszkálnak a fejemben. Ám aztán gyorsan elhessegetem őket, rájövök, micsoda mérhetetlen időpocsékolás az egész. Annyi hasznos tennivaló akad a világban, és én úgy érzem, rettentő szégyen, ha valakinek megvannak az adottságai a becsületes munkára, de mégis hagyja magát elveszni a senkinek soha semmi hasznot nem hajtó spekulációk mocsarában.

LOGIKAI POZITIVISTA: Én ezeket a kérdéseket nemcsak hasznavehetetleneknek tartom, hanem egyenesen értelmetleneknek. Nem véletlen, hogy eddig soha senkinek nem sikerült megnyugtatóan válaszolni rájuk. Nem arról van szó, hogy eddig még nem akadt volna egyetlen egy olyan intelligens ember sem, aki meg tudta volna válaszolni ezeket a kérdéseket, hanem hogy nincsenek válaszok, mivel ezek nem igazi kérdések. Szintaktikai, mondattani formájukat tekintve igazi kérdésekre emlékeztetnek ugyan, és éppen ez a megté-

vesztő. Ám egy alaposabb, formális elemzés rávilágít, szó sincs itt igazi kérdésekről. Így a fenti metafizikus nem zseniális tudós, az igazság kutatója – habár fogadok, ő maga bizonyára annak képzele magát! –, hanem inkább olyasvalaki, aki bizonyos költői, művészi érzések kifejezésére törekszik, de ezek kinyilvánítására, sajnos, a metafizika nagyon tökéletlen eszköz. Ahogy Rudolf Carnap találóan megjegyezte: „A metafizikusok zenei képességek nélküli zenészek.”

NONKONFORMISTA: Kötelességemnek érzem, hogy hangot adjak az Önnel való legteljesebb egyet nem értésemnek!* Számomra a metafizikusok kérdései tökéletesen világosak és értelmeseek. Nem érdekel, hogy önök, pozitivisták hány formális nyelvet kreálnak, hogy az „értelmesség” kritériumának hány gyakorlati követelményét állítják fel, vagy hogy a metafizika értelmetlenségének bizonyítására hányfajta „bizonyítással” hozakodnak elő. Tudom, amennyire bármit is tudhatok, hogy a metafizikai kérdések épp annyira értelmesek, mint bármely más kérdés, legalábbis az én „értelmesség”-fogalmam szerint. És ne is firtassa, mi az én értelmesség-definícióm, nem sokra menne vele! Képtelenség elmondani azokban a terminusokban, melyeket ön hajlandó lenne megérteni, s annyi más metafizikai kifejezéshez hasonlóan úgyis csak elvetné. Ha arra kíváncsi, mi készítheti önt mint racionális lényt arra, hogy a metafizikai kérdésekről elismerje, értelmesek, nos azt válaszolnám, abszolút semmi racionális oka sincs, amiért így kellene tennie. Vagy látja értelmüket, vagy nem. Ha pedig nem látja, nincs az *értelmességnek* az a racionális magyarázata, amely segítene. Hiába állítanánk fel bármifajta formális nyelvet, hiába fogalmaznánk meg az értelmesség „kritériumait”, semmit nem használna.

* Nem én találtam ki ezt a remekbeszabott mondatot! Én csupán nem tudom megállni, hogy ne használjam ebben a kontextusban.

A legkevésbé sem értek egyet azzal, hogy a metafizikusok olyanok, mint a zenési képességeket nélkülöző zenészek. Természetesen a metafizika nem logika és nem is tudomány, ezzel mindenki tisztában van. Elsőként maguk a metafizikusok sietnének ezt a nyilvánvaló igazságot elismerni. Ám pusztán abból, hogy a metafizika különbözik a matematikától és a tudományoktól, még nem következik, hogy művészet, költészet vagy zene lenne. Bárki, akinek a leghalványabb fogalma van a metafizikáról, tudja, hogy a metafizikai érzék más, mint az esztétikai érzék. Ahogy mindkettő eltér a racionális érzéktől is. A metafizika nem egy alsóbbrendű művészet, egyáltalán semmi köze a művészethez, valami teljesen más.

Néha eltűnődöm, vajon milyen pszichológiai alapja lehet a pozitivisták metafizika ellen intézett támadásának. Csak két dologra tudok gondolni. Az egyik, hogy a pozitivistákból egyszerűen hiányzik a metafizikai érzékenység, ahogy másokból az esztétikai érzék vagy a humorérezék. A pozitivisták tehát egyszerűen féltékenyek, irigyliek a metafizikusokat, innen ered a savanyú a szőlő, az a hozzáállásuk, hogy a „metafizika pusztá zagyvaság”. A másik lehetséges magyarázat, hogy a pozitivisták nagyon is érzékenyek a metafizikára, kényelmi szempontokból nézve túlságosan is veszélyeztetni őket! Voltaképpen a metafizikai kérdések oly vesztesen közel járnak az ő igazi problémáikhoz, hogy inkább „értelmetlennek” nyilvánítják őket, így akarva egyszerűen elintézni, és kellő – legalább három lépés – távolságban tartani maguktól. De jut eszembe, hisz miért is kellene nekem pszichológiai kérdésekről beszélnem, mikor itt van közöttünk egy igazi pszichológus? Azt gondolom, hogy ő a leghívatottabb a filozófia pszichológiájáról nyilatkozni.

PSZICHOLÓGUS: Bizonyára mindannyian jártasak annyira a pszichológiai szofisztikában, hogy rájöjjenek, milyen igazi kérdések is rejlenek voltaképpen a metafizikusok

kérdései mögött. Elég, ha alaposabban szemügyre vesszük a kérdéseket: „Honnan jöttem? Mi az eredetem kiindulópontja?” Hát nem ordít-e ezekből a kérdésekből, hogy a metafizikust nem foglalkoztatja más, csakis a kielégítetlen vérfertőző vágyakozásai, melyeket összekapcsol az anyaméhbe való visszatérés vágyával? Tekintsük csak az utolsó kérdését, mely logikailag a legkevésbé pontos ugyan, ám lélektanilag annál inkább kifejező: „Mi végre van ez az egész?”. Mert mi is ez az „egész”, melyről tudni szeretné, hogy mi végre van? Nem világos-e, hogy amit valójában tudni akar, az nem más, minthogy mi történt volna, ha oedipuszi vágyait beteljesíthette volna? Másrésztől viszont a logikai pozitivistát rémülettel tölti el a saját oedipuszi érzelmi kötődése – ő valóban három lépés távolságban akar maradni az anyjától –, úgy igyekszik megszabadulni vérfertőző vágyakozásaitól, hogy „értelmetlennek” nyilvánítja azokat. Összegezve tehát a metafizikus az az ember, aki még mindig vágyat érez az anyja iránt, a logikai pozitivista pedig az az ember, aki igyekszik elszakadni az anyjától.

NONKONFORMISTA: Attól tartok, a még teljesebb egyet nem értéscmnnek kell hangot adjak! (Akkor már inkább legyen az ellenkezője annak, amit az imént mondtam.) Ez a freudi típusú magyarázat, noha talán valami halvány köze lehet az igazsághoz, mégis túlzott leegyszerűsítés.

PSZICHOLOGUS (izgatottan): Hát persze hogy leegyszerűsítés! Mint minden, ami túlságosan közel jár az igazsághoz, ami összeconlással fenyegeti valakinek a védekező rendszerét. Minden ilyesmi „túlzott leegyszerűsítés”!

NONKONFORMISTA: Kedves uram, ezt a fajta ellentmondást nem tűrő hangvételt megtarthatja a híveinek vagy a „betegcinek”. Most velem beszél, engem pedig túl kemény fából faragtak, nem egykönnyen hátrálok meg. Mint mondtam, mielőtt félbeszakított, ez a freudi típusú analízis túlzott leegyszerűsítés. Nem állítom, hogy ne lehetne közeli

párhuzamot vonni a metafizikai érdeklődés és a szexuális érdeklődés között. Ám hiba csak úgy könnyedén feltételezni, hogy az első nem egyéb, mint a második szublimálása. A metafizikai érdeklődés voltaképpen – nekem legalábbis úgy tűnik – olyan kérdésekre irányul, mint: „mi történik valójában velem a halálom után?“, „megsemmisülök, ahogy a materialisták mondják, vagy valamiképpen továbbélek?“. Márpedig, véleményem szerint, az egyénnek fontosabb a továbbélés, mint a reprodukció. De kíváncsi lennék az itt megjelent barátunk, a Misztikus véleményére, aki mind ez idáig egyetlen szót sem szőtt. Érdekelne, ő vajon miként vélkedik a metafizikai érdeklődés természetéről. Árulja el, miért ennyire hallgatag? Miért nem mond semmit?

MISZTIKUS: Mit kéne mondanom?

NONKONFORMISTA: Bármit, amit csak akar! Nincs semmi mondanivalója?

MISZTIKUS: De van.

NONKONFORMISTA: Remek, akkor mondja el!

MISZTIKUS: Mit mondjak el?

NONKONFORMISTA: Bármit, amit csak szeretne!

MISZTIKUS: És mi az?

NONKONFORMISTA: Mi mi az?

MISZTIKUS: Mi az, amit el szeretnék mondani?

NONKONFORMISTA: Én honnan tudjam, hogy mi az, amit ön el akar mondani? Ha valakinek, hát ezt önnek kell tudnia.

MISZTIKUS: Miért?

NONKONFORMISTA: Hogy miért? Nem tudom! Tisztában van azzal, hogy mit akar elmondani?

MISZTIKUS: Igen.

NONKONFORMISTA: Hát akkor miért nem kezd hozzá és mondja el?

MISZTIKUS: Mit miért nem mondok el?

NONKONFORMISTA: Ó, az Isten szerelmére! Már megint ugyanoda lyukadtunk ki, mint az imént! Ezekkel a misztikusokkal beszélgetni olyan, mint a foghúzás. Miért nem vagyok képes tőlük soha egyetlenegy pofonegyszerű kérdésre sem egyenes választ kapni?

PSZICHOLÓGUS: Talán rosszul látott hozzá. Azt hiszem az eredeti kérdése: „miért nincs valami mondanivalója?” egy kicsit fölényesen, leereszkedően hangzott. Hadd próbáljam meg én! Lássuk tehát. Árulja el nekünk, ön mit gondol a metafizikáról?

MISZTIKUS: Fogja be a száját!

PSZICHOLÓGUS: Hm, azt hiszem mégis csak igaza volt a Nonkonformistának, ezekkel a misztikusokkal nem lehet egykönnyen dűlőre jutni.

METAFIZIKUS (a misztikushoz fordulva): Valóban egyetért a többiekkel, hogy a kérdéseim értelmetlenek? Nem az ismeretelméleti, érzelmi, művészeti, szimbolikus vagy szexuális értelmükről beszélek, hanem a valódi jelentésükről. Tényleg pusztá zagyvaság az egész?

MISZTIKUS: Szó sincs róla! Nekem az ön kérdései értelmesebbek, mint itt bárkiéi. Melyik épeszű ember kételkedhet egy pillanattal is abban, hogy az ön kérdései nemesak értelmeseek, hanem nyilvánvalóan ezek azok a kérdések, melyek a legjobban izgatják az emberiséget?

GYAKORLATIAS EMBER: Itt sokunknak kétségei vannak e felől.

MISZTIKUS: Ez még nem mond nekem ellent.

PSZICHOLÓGUS: Hogyan képes ön, misztikus létező, elfogadni a metafizika jelentőségét? Nem Buddha maga volt az, aki a leghatározottabban elzárkózott mindenfajta metafizikai problémától, és aki úgy ítélte meg, hogy azok teljesen lényegtelenek az üdvözülés vagy a megvilágosodás szempontjából?

MISZTIKUS: És pusztán abból, hogy Buddhának nem tetszett a metafizika, egyenesen következik, hogy nekem sem? Pusztán azért, mert ön kikiáltott *misztikusnak*, abból máris következik, hogy képtelen vagyok önállóan gondolkodni?

Nem, számomra a megvilágosodás kérdése és a metafizikai problémák egy és ugyanazon töről fakadnak. Nem, az én fejemben egy pillanatig sem fordult meg, hogy a metafizikus kérdései ne lennének nagyon is igazi és mindennél fontosabb kérdések. Mármost, amit a gyakorlat embere mondott, közel jár az igazsághoz: a metafizikusok már több ezer éve úzik a mesterségüket, és valóban e temérdek idő alatt egy tapodtat sem jutottak előbbre, egyetlen filozófiai állítást sem sikerült bebizonyítaniuk. Az elmélkedéseik közvetlenül nem nyújtottak semmilyen segítséget a kérdések megválaszolásához. Mégsem értek egyet a logikai pozitivistával, miszerint mindez azt jelzi, hogy nem is lehet válaszokat találni, mert válaszok nincsenek. Az egészben az a legmulatságosabb, hogy a válaszok már ismertek. És ezeket nemcsak a metafizikusok, hanem mindenki más épp oly jól ismeri, mint ők.

NONKONFORMISTA (őszinte megdöbbenéssel): Azt állítja, a válaszokat már mindenki ismeri?

MISZTIKUS: Igen. Csak sajnos ezek a tudatalattiban vannak. Az emberiség most legfőképpen azért küzd, hogy ezeket az emlékeket előássa, és a tudatosság felszínére hozza.

PSZICHOLOGUS: Ön valóban úgy véli, mindez a múltbeli emlékek felidézéséhez hasonlatos?

MISZTIKUS: Igen, a megszólalásig hasonlatos. Ezért van az, hogy a filozófiai módszerek csődöt mondanak. Megpróbálnak objektív módszerekkel elérni valamit, holott ezek az emlékek inkább csak olyan módszerrel ragadhatók meg, mint a közvetlen visszacmlékezés. Ha mondhatok egy hasonlatot, akkor ez olyan, mintha két ember igyekezne fényt deríteni valami múltbeli eseményre. Az egyikük – amolyan „objek-

lív" filozófusforma – úgy próbálja tisztázni a történeteket, hogy összegyűjti a külső információkat. Kérdezőgeti az embereket, vizsgálja az összefüggéseket, keresi a „nyomokat”. A másik – inkább az úgynevezett misztikushoz hasonlítható – addig kutat az emlékei között, míg közvetlenül visszaidézi, mi is történt. Hasonlóképpen, egy hipnózis alatt álló személy képes az egészen apró gyerekkori élményeit felidézni, amelyek egyébként megannyi külső vagy objektív vizsgálódások hatására sem tárulnának fel valószínűleg soha. A misztikus introspektív módszere nagyon hasonlít a hipnózisra, és nem kevésbé megbízhatóan képes értékes adatokat előásni. Így én amondó vagyok, a metafizikus inkább az objektív kutatónak felel meg, aki egyszerűen nem rendelkezik elegendő külső adattal kérdései megválaszolásához, míg a misztikus közvetlenül emlékezik.

METAFIZIKUS (szomorúan): Azt akarja hát mondani, hogy az emberi fajról folytatott metafizikai elmélkedések teljességgel hiábavalóak?

MISZTIKUS: Ó nem, szó sincs róla! Néha elengedhetetlen, hogy valaki fejfel rohanjon a falnak, megpróbálkozzon objektív módszerekkel, amelyekkel nem megy ugyan semmire, de mégis épp ezeknek köszönhetően látja be a közvetlen introspektív módszerek szükségességét. A metafizikát tulajdonképpen felfoghatjuk egy óriási koannak, melyet nem egy emberre, hanem az emberiség egészére szabtak. Egy óriási koan, melynek célja, hogy ráébredessen mindenkit arra, a metafizikai módszerek határait nem lehet tovább kitolni. Másként mondva, a metafizika szükségképpen hozzátartozik az emberi faj érési folyamatához, felkészíti a miszticizmusra. Tehát ne gondolja, hogy a metafizikai érdeklődés céltalan, nagyon is fontos cél elérését szolgálja.

NONKONFORMISTA: Mindezt, amit így elmondott az introspektív módszerekről, közvetlen emlékekről és hipnózisról, akár még el is fogadnám. Ám mi a biztosíték, hogy mindezek

a módszerek valóban megbízhatóak? Az emlékek objektív megerősítések, alátámasztások híján közismerten megbízhatatlanok. Az pedig vitathatatlan, a hipnózisról nem tudunk ahhoz eleget, hogy az így előhívott gyermekkori emlékekre rábízassuk magunkat.

PSZICHOLÓGUS: Ebben a kérdésben nem értek önnel egyet.

NONKONFORMISTA: Rendben, lehet, hogy ön eleget tud ahhoz, hogy megbízzon ezekben a módszerekben, de én nem. És nem látom be, hogy az emlékek – különösen a hipnózisban felidézettek – miért lennének inkább elfogadhatók, mint a képzelgések, fantazmagóriák.

PSZICHOLÓGUS: Egy egész sereg tény áll rendelkezésünkre ennek igazolására.

NONKONFORMISTA: Jó, rendben. Talán nem is a hipnózisról kellene önnel vitatkoznom, hanem az úgynevezett „misztikus meglátásról”. Ez utóbbit illetően nem osztja a szkepticizmusomat?

PSZICHOLÓGUS: De osztom.

NONKONFORMISTA (a misztikushoz fordulva): Ön pedig nem hibáztathat bennünket a szkepticizmusunkért! Mi okunk lenne elfogadnunk a misztikus állítások érvényességét?

MISZTIKUS: Az égvilágon semmi okuk nincs rá. Az ön szkepticizmusa elengedhetetlen része annak az érési folyamatnak, mely végül rávezeti, hogy ezeket a dolgokat közvetlenül ön is meglássa.

NONKONFORMISTA: Ugyan már! Ugye nem gondolja komolyan, hogy ezt a maszlagot beveszem?

MISZTIKUS: Nem. Nem várom. Szerencsére vagy sajnos, majd elválík, melyik a kettő közül, erős késztetést érzek az igazság kinyilvánítására, még akkor is, ha tudom, hogy az igazság teljes visszautasításra talál. De már tudok annyit,

hogy néha az igazság heves visszautasítása abszolút szükséges előfeltétele a végső igazság megértésének.

Kérem, ne higgye, hogy ezek a szkeptikus ellenérvek ismeretlenek lennének előttem. Pontosan megértem, hogyan érez ön, hiszen régen én is épp így éreztem, sőt talán még erősebb kétségek gyötörték. Húsz éven keresztül, mint sokan mások, én is szorgalmasan tanulmányoztam a filozófiát, és szenvedélyes cikkeket írtam a tiszta objektív módszerek védelmében, kikelve az úgynevezett „szubjektív” módszerek ellen. És kizárólag az objektivitásban való igen intenzív elmélyedésem eredményeképpen érelődött meg bennem, hogy abszolút nélkülözhetetlen egy sokkal szubjektívebb megközelítési mód. Nem arról van tehát szó, hogy *objektíve* jutottam a következtetésre: a szubjektivitás értékes. Valahogy megváltoztam, hogy hogyan és miként, magát a folyamatot, amin keresztülmentem, nem tudom jobban megmagyarázni, mint egy fa növekedését. Remélem, érti, mire gondolok. Könnyen elképzelhető lenne, hogy valaki tisztán objektív megközelítésből kiindulva, teljesen objektív módon jut arra a következtetésre, jobb a szubjektív szemléletmód. De velem nem ez történt. Én mint tudós és filozófus kezdtem a pályafutásomat, és rendkívül bizalmatlan voltam a szubjektivitással szemben. Aztán egy nap ráébredtem, nem objektíve, hanem teljesen szubjektíven, a szubjektivitás – vagy inkább az egyéni megérzések – értékére.

NONKONFORMISTA: Mindez nagyon szép. Egy pillanatig sem kétlem, ön valóban hisz mindabban, amit elmondott. Pusztán az a kérdés, nekem mi okom lenne rá?

MISZTIKUS: Épp azt igyekeztem megértetni önnel, hogy abszolút semmi oka nincs rá. Végül is, mindent egybevetve nem az a kérdés, hogy vajon kell vagy nem kell hinnie benne, hanem hogy vajon hisz-e vagy sem.

Remélem nem tart a valóságtól annyira elrugaszkodott irrealistának, hogy azt higgyem, az emberiség egésze már-

most készen áll, hogy elinduljon a miszticizmus útján. Igaz, a leghalványabb kétségem sincs, hogy egyszer majd igen, ám nem hamarabb, minthogy megérik rá az idő. Én nem hiszek egyetlen önjelölt „misztikusnak” sem, akik azt bizonygatják, hogy önnek hinnie „kell” nekik. Inkább saját magukat, mint önt próbálják meggyőzni. Azon vitatkozni valakivel, hogy neki a miszticizmus útját *kell* követnie, éppoly butaság, mint egy éretlen almával azon vitatkozni, hogy itt az idő, le kell esnie a fáról. Ha az alma megérett, akkor felesleges arra bízgatni, hogy essen le, megteszi ezt saját magától.

Ajánlott irodalom

A következő válogatott bibliográfia informális, hevenyészett és nagyon személyes. Csak az általam legjobban szeretett könyveket idéztem. Javaslom, hogy a műveket a megadott sorrendben olvassák.

Taoizmus és zen

1. Chang Chung-yaun, *Creativity and Taoism. A Study in Chinese Philosophy, Art, and Poetry*. (Kreativitás és taoizmus. Tanulmány a kínai filozófiáról, művészetről és költészetéről.) Harper Colophon Books/CN 228. New York: Harper & Row, 1970.

Ez épp annyira csodálatos könyv, mint a többi lajstromba vett, és kezdetnek úgy vélem, a legjobb. Átfogó, egységes képet ad a taoista filozófiáról, költészetéről és festészetéről, melyek egyébként egy hagyományos kínai szemében egy és ugyanazon dolgok.

2. *Three ways of Thought in Ancient China* (A gondolkodás három útja az ősi Kínában), Arthur Waley-től. (London: George Allen és Unwin, 1953.) Kitűnő összehasonlító tanulmány a taoizmusról, konfucianizmusról és legalizmusról.
3. Lin Yutang: *The Wisdom of Lao-tse*. (Lao-ce bölcsessége.) New York: The Modern Library, 1948. A könyv remek bevezetést nyújt Lao-ce és Csuang-Csou gondolataihoz. Lao-ce minden versét egy-egy, a tárgyhoz illő Csuang-Csou szövegrész követi. Az olvasó így egyszerre kap tökéletes áttekintést mindkét gondolkodó eszméiről.

Általában is melegen ajánlom Lin Yutangot. Az alábbi könyveit időről időre elővehetjük és kellemesen tarkíthatjuk velük a többi itt szereplő olvasmányt.

- a) *The importance of Living*. New York: The John Day Company, 1940. (Magyarul megjelent: *Az élet sója avagy az élet megélésének fontossága*, Budapest: Terrikum, 2000.)
 - b) *From Pagan to Christian*. (A pogányságtól a kereszténységig.) Cleveland and New York: The World Publishing Company, 1959.
 - c) *My Country and my People*. New York: Reynal and Hitchcock, 1936. (Magyarul megjelent: *Mi, kínaiak*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1991)
 - d) *The Wisdom of America*. (Amerika bölcsessége.) New York: The John Day Company, 1950.
 - e) *The Gay Genius – The life and Times of Su Tungpo*. (A bohém zseni – Su Tungpo kora és élete.) New York: The John Day Company, 1947.
4. A kedvenc Csuang-Csou fordítóm Thomas Merton. Könyve, a *The Way of Chuang Tzu* (Csuang-Csou útja), igazi irodalmi mestermű. Bárcsak Csuang-Csou összes munkáját lefordította volna! A könyv tartalmaz egy ragyogó bevezető esszét is.
- Mellesleg Thomas Merton írt még két kiváló könyvet ebben a tárgykörben:
- a) *Zen and the Birds of Appetite*. A New Directions of Book, 1968. (Magyarul megjelent: *Zen és a falánk madarak*. Budapest: Terebess Kiadó 2000.)
 - b) *Mystics and Zen Masters*. (A misztikusok és a zen mesterek.) New York: Dell Publishing Company, 1967.
5. Csuang-Csou összes műveinek legjobb fordítása Burton Watson: *The Complete Works of Chuang Tzu*. (Csuang-Csou összes művei.) New York and London: Columbia University Press, 1971.
6. Jó, ha több Lao-ce és Csuang-Csou fordítással rendelkezünk. Ám elengedhetetlen, hogy az olvasónak meglegyen a követ-

kező két összetartozó kötete, melyeket Gia-Fu és Jane English közösen írtak.

- a) Lao-ce: *Tao te Ching*. New York: Vintage Books, A Division of Random House, 1972. (Magyarul: Weöres Sándor: *Tao Te King*. Budapest: Tericum Kiadó Kft., 2001.; Karátson Gábor: *Lao-ce Tao te King*. Budapest: Q.E.D. Kiadó, 2003.)
- b) Chung-ce: *Inner Chapters*. (Belső fejezetek.) New York: Vintage Books, A Division of Random House, 1974.

Különösképpen szeretem Csuang-Csou szövegrészeit. A Jane English készítette fényképeknek és Gia-Fu Feng kalligráfiájának köszönhetően mindkét kötet igazán nagyszerű kivitelben jelent meg.

7. *The Taoist Teaching from the Book of Lieh tzu*. (Taoista tanítások Lieh-cu könyvéből.) Lionel Giles angol fordítása talán már nem kapható. Ha valaki mégis tud beszerezni belőle egy példányt, akkor biztosíthatom, hogy az első sortól az utolsóig roppantul fogja élvezni.
8. Ha már csodálatos könyveknél tartunk, próbáljuk megszerezni Oscar Mendel: *Chi Po and the Sorcerer* (Chi po és a varázsló) (Rutland, Vermont és Tokyo, Japan: Charles E. Tuttle Co.) egy példányát. Engem különösen a mű alcíme ragadott meg: „*A Chinese Tale for Children and Philosophers*.” (Egy kínai mese gyerekeknek és filozófusoknak.) Úgy éreztem, jómagam mindkét részről érintve vagyok. Ez a könyv elejétől végig elbűvölő gyerekeknek, felnőtteknek egyaránt.
9. Alain Watts: *The Way of Zen*. New York: Vintage Books, A Division of Random House, 1957. (Magyarul megjelent: *A zen útja*. Polgár Kiadó, 1997.) Jobb bevezetőt a taoizmus-hoz és a zenhez igazán nem ismerek. Ugyanakkor a könyvet minden barátomnak a következő hozzáfűzött megjegyzéssel ajánlottam: „Ha megnyeri a tetszésedet a könyv első fejezete a tao filozófiájáról, akkor a könyv többi része is tetszeni fog. Ha pedig nem, akkor egész egyszerűen ez a témakör nem a te asztalod.”

Jőmagam Alain Watts rajongója vagyok. Úgy vélem, a fenti könyve és az önéletrajzi munkája a legjobbak. Ajánlom még:

- a) *In my Own Way. – An autobiography.* (A saját utamon – Önéletrajz.) New York: Patheon Books, A Division of Random House, 1972.
- b) *This is it – and other Essays.* (Ez van és más esszék.) New York: Collier Books, 1970.
- c) *The Book. On the Taboo against Knowing who you are.* New York: Patheon Books, 1966. (Magyarul megjelent: *Könyv az önmagad megismerését tiltó taburól.* Budapest: Cartaphilus, 2004.)
- d) *Psychotherapy East and West.* (Pszichoterápia Keleten és Nyugaton.) New York: Ballantine Books, 1969.
- e) *The Wisdom of Insecurity.* New York: Vintage Books, A Division of Random House, 1951. (Magyarul megjelent: *Bizonytalanság bölcsessége.* Budapest: Édesvíz Kiadó, 1999.)
- f) *Tao – The Waterhouse Way.* New York: Patheon Books, 1975. (Magyarul megjelent: *Tao – Az áramlás útja.* Budapest: Orient Press, 1990.)

A c) könyvnek különösen a III. fejezete („Hogyan legyünk igazi szélhámósok”) érdekelt a legjobban. Ez a fejezet igen kitűnően leírja, miképpen lehet Gregory Bateson kettős kötés (Double Bind) elmélete a skizofrénia legfőbb okozója. Ez az elmélet óriási lökést adhat a pszichiátria fejlődésének.

10. Daisetz Suzuki valószínűleg a legismertebb zentolmácsoló Nyugaton. Különösképpen ajánlom figyelmükbe a következő műveit:

- a) *Zen and Japanese Culture.* (Zen és japán kultúra.) Bollingen series LXIV. New York: Pantheon Books 1959.
- b) *Manual of Zen Buddhism.* (A zen buddhizmus kézikönyve.) New York: Grove Press, 1960.
- c) *Living by Zen.* (A zen szerint élni.) New York: Samuel Weiser Inc., 1972.
- d) *The Zen Doctrine of No Mind.* New York: Samuel Weiser Inc., 1972

- e) *Essays in Zen Buddhism*. (Esszék a zen buddhizmusról.) 3 kötet London: Luzac 1927., 1933., 1934. Újabb kiadások: Rider, 1949., 1950., 1951. Puhafedeles kiadásban is hozzáférhető: New York: Samuel Weiser Inc., 1971.

Suzuki könyvei közül elsősorban az a)-t javaslom, kezdésnek mindenképpen ez a legjobb. Általában ugyan az emberek az e) művével kezdik, de én úgy vélem, ez liha. Akik előzőleg már megismerkedtek egyéb munkáival, sokkal inkább értik az e)-ben szereplő esszékét.

Ajánlom továbbá még Erich Fromm, D.T. Suzuki és Richard De Martino közös könyvét a *Zen Buddhism and Psychoanalysis*. New York: Harper & Row, 1960. (Magyarul megjelent: *Zen-Buddhizmus és pszichoanalízis*. Budapest: Helikon Kiadó, 1989.)

11. Eugen Herrigel: *Zen in the Art of Archery*. New York: Pantheon, 1968. Angolul ez az egyik legismertebb alkotás. (Magyarul megjelent Kyodo: *Az íjászat zen művészete*. Budapest: Hunor Vállalkozás, 1995.) Ez volt az első könyv, melyet a zenről olvastam, ám igazi jelentőségét mindaddig nem tudtam értékelni, míg sok egyéb zenről szóló munka után, nem vettem újra a kezembe. Messzeemenőkig fontos könyv, melyet a legtöbb japán zen mester nem győz eléggé dicsérni.
12. Azt hiszem a legjobb munka, mely angolul olvasható a Zenről, a *The Zen Teaching of Huang Po*. (Huang Po zen tanításai.) New York: Grove Press, 1958. Nem véletlenül hagytam utoljára, mivel egy kezdő számára teljesen rémisztő lehet.
13. Az olvasó, amennyiben a kínai filozófiáról általában érdeklí valami, utánanézhethet a következőkben:
 - a) Fung Yu-Lan: *A History of Chinese Philosophy*. (A kínai filozófia története.) 2. kötet. Princeton: Princeton University Press, 1952., 1953.
 - b) Wing Tsit Chan: *A Source book in Chinese Philosophy*. (Forrásmű a kínai filozófiához.) Princeton: Princeton University Press, 1963.

Költészet és festészet

14. Kenneth Rexroth: a) *One hundred poems from Chinese.* (Száz kínai vers.) b) *Love and the Turning Year.* Mindkét könyv a New Directions Paperbooks kiadásában jelent meg 1970 és 1971-ben. Ezeket a fordításokat szeretem a legjobban.
15. Egy másik kedvencem John C. H. Wu: *The Four Season of T'ang Poetry.* (A T'ang költészet négy évszaka.) Rutland, Vt. és Tokyo, Japán: Charles E. Tuttle Company, 1972.
16. Hasonlóképpen javaslom:

- a) Köjirő Yoshikowa: *An Introduction to Sung Poetry.* (Bevezetés a Sung kori költészetbe.) Burton Watson fordítása. Cambridge: Harvard University Press. 1969.
- b) Burton Watson: *Chinese Lyricism.* (A kínai líra.) New York, London: Columbia University Press, 1971.

Mindkettő elmélyült filozófiai munka.

17. „Hideg van itt ezen a hegyen! Nemcsak most, ebben az évben, minden évben!” Ezt írja Han-Shan. Ő, költő barátjával Shih-te-vel, olyan elragadó párost alkotnak, amilyennel még nem akadtam össze! Ha valaki el tud képzelni egy nyolcadik századi hippit költőt, akkor némi fogalmat alkothat magának, milyen is lehetett Han-Shan. Mind Burton Watson, mind Gary Snyder fordítását érdemes elolvasni és összevetni.

- a) Burton Watson: *Cold Mountain.* (Hideg hegy.) New York: Grove Press 1962,
- b) Cyril Birch (szerk.): *Anthology of Chinese Literature.* (A kínai irodalom antológiája.) New York: Grove Press, 1967. Snyder fordítását ld. 194–202. o.

Han-Shan néhány versét Arthur Waley is lefordította. A három különböző fordítás rendkívül érdekes és értékes összehasonlítása található: *Three English Versions of Han-Shan Cold Mountain Poems.* (Három angol változat Han-Shan „Hideg Hegy” költeményeire.) Herbert V. Fackler cikkében.

A cikk a *Literature East West XV* kötetében (No. 2.) jelent meg (Austin and New York: Jenkins Publishing Company).

Han-Shan és Shih-te képét a századok során a japánok újra és újra lefestették! Egy különösen csodálatos reprodukció található Suzuki *Zen and Japanese Culture* c. könyvében.

Igazán kár, hogy a *Cold Mountain* (Hideg Hegy) költeményeknek mindössze csak egyharmadát fordították le angolra. Fölöttébb itt lenne az ideje, hogy valaki végre belevágjon egy igazán átfogó könyv megjelentetésébe Han-Shanról. Egy olyan kiadványba, mely magában foglalná az összes költeményét, az összes ismert fordításaival együtt, és mindezt gazdagon illusztrálná a japán festmények reprodukcióival.

18. Teljesen más módon, de mégis ugyanúgy szeretem Wang Wei költőt, aki egész kivételes – *par excellence* – békességet sugároz. Wang Wei és Han-Shan költőket egymással összevetve, néhány igazán telibe találó megjegyzésre bukkanhatunk a 16. b) 176–178 oldalain és a 17. b) alatti műben. A bővebb, átfogóbb tárgyalás iránt érdeklődőknek melegen ajánlom:

a) Chang Yun-nan és Lewis Walmsey: *Poems of Wang Wei*. (Wang-Wei költeményei.) Rutland, Vt. és Tokyo, Japan: Charles E. Tuttle Co., 1969.

b) Lewis Calvin Walmsey és Dorothy Brush Walmsey: *Wang Wei Painter Poet*. (Wang Wei a festő-költő.) Charles E. Tuttle Co., 1968.

Wang Wei valóban egyszerre volt egyike Kína legnagyobb festőinek és legnagyobb költőinek is. A 18. b) gyönyörűen illusztrált, valóban kivételes kiadvány.

19. Szinte axiómának tekinthető, hogy a zen haiku nélkül olyan, mint a kenyér vaj nélkül (vagy még inkább mint a vaj kenyér nélkül). Az egyik kétségtelenül legnélkülözhetetlenebb angol mű ezen a területen R. H. Blyth: *Haiku* című 4 kötetes munkája. Hokuseido Press, 1950., 1952. Ugyanettől a szerzőtől lásd még *Zen in English Literature*. (Zen az angol irodalomban.) Hokuseido Press, 1942.

20. Az egyik elbűvölő vonása a kínai esztétikai kritikának, hogy ugyanolyan szép, mint maguk a bemutatott művek. A festészet kínai filozófiáját olvasni gyakorlatilag ugyanazt az esztétikai élményt nyújtja, mint maguknak a festményeknek a megtekintése. Feltétlenül el kell olvasnunk:

a) Lin Yutang: *The Chinese Theory of Art*. (A kínai művészetelmélet.) New York: G.P. Putman & Sons, 1967.

b) Osvald Siren: *The Chinese on the Art of Painting*. (A kínai festőművészetéről.) New York: Schocken Books, 1971.

Az a) esetben semmiképpen ne ugorja át a Shih T'ao-ról szóló fantasztikus fejezetet. Soha nem rajongtam különösebben Shih T'ao festményeiért, de a művészetéről vallott nézeteihez foghatóval még soha nem találkoztam. A fejezet egyik részletéhez Lin Yutang lábjegyzetben a következő megjegyzést fűzi: „Nnél különösebb értekezést még soha nem fordítottam. Ebben a részben a művész mindvégig azonosítja magát az univerzummal és annak változatos megnyilvánulási formáival.”

21. A kínai művészeti könyvek gazdag sokaságából engedjék meg, hogy csak néhány lényegest emeljek ki. Különösen ajánlom:

a) George Rowley: *Principles of Chinese Painting*. (A kínai festészet alapelvei.) Princeton: Princeton University Press, 1947. Második kiadás 1959., puhakötésben 1970. A szöveg kiváló és a reprodukciók főként az első kiadásban különösen gyönyörűek.

b) Ernest Fenellosa: *Epochs of Chinese and Japanese Art*. (A kínai és japán művészet korszakai.) London: William Heinemann Ltd. New York: Frederick A. Stokes Company. Első kiadás 1912. Újabb kiadások 1913., 1917., 1921.

c) Lawrence Binyon 1. *The Flight of Dragon*. (A sárkány harca.) *The Wisdom of East Series*, New York: Grove Press, 1961.; 2. *Painting in Far East*. (A Távol-Kelet festésze.) London: Edward Arnold, 1908., New York: Dover Paperback, 1957.; 3. *The Spirit of Asian Art* (Az

ázsiai művészet szelleme.) Harvard University Press, 1936., Dover Paperback, 1965.

22. Ha valaki olyan szerencsés lenne, hogy rábukkan a következő gyöngyszemre, habozás nélkül csapjon le rá!

Richard Barnhard: *Wintry Forest. (A téli erdő.) Old Trees.* New York: China House Gallery, China Institute in America (Amerikai Kínai Intézet).

Ez egy pompás kiállítás katalógusa. Maga a kiállítás 1972. október 26. és 1973. január 28. között volt látható, akkor a katalógus három dollárba került. Talán még kezünkbe akadhat egy példánya valamely keleti művészetekre szakosodott antikváriumban.

„A keresztényeknek kerül, amibe kerül, mindenképpen meg kell győzniük a pogányokat és ateistákat Isten létezéséről, hogy lelküket megmentsék a kárhozattól. Az ateisták – kerül, amibe kerül – mindenképpen meg kell, hogy győzzék a keresztényeket arról, hogy az istenhit nem több gyerekes, primitív babonánál, amely csak árt a társadalmi haladásnak. Így aztán üvöltöznek, egymás torkának esnek, vég nélkül csatáznak. Míg a taoista bölcs békésen üldögél a folyó partján egy verseskötet, egy pohár bor, vagy néhány ecset és paletta mellett. Átadja magát a tao élvezetének, és egy cseppet sem izgatja, létezik-e a tao. A bölcsnek semmi szüksege rá, hogy bizonyítsa a tao létezését. Teljesen leköti annak élvezete.”

Raymond Smullyan egy személyben kiváló matematikus és logikus, sikeres zongorista, hivatásos bűvész, humorista és filozófus, akinek mindenről eszébe jut egy (vagy több) anekdota, vicc vagy rejtvény.

TYPOTEX

ISBN 963-9548-64-2

9 789639 548640

1850 Ft